

Deo drugi

NAPOLEONVI RATOVI

I

KONZULAT I ČARSTVO

1. NAPOLEONOVA DIKTATURA

U Ustavu godine VIII (1800) vidi se samo Bonaparte — rečeno je bez mnogo preterivanja. Doista, Ustav utvrđuje, pre svega, svemoć prvog konzula. Njegova je sva izvršna vlast, izuzev prava objave rata i zaključenja mira, što u prvi mah nije bilo od značaja. On imenuje ministre i činovnike. Nikome ne odgovara. Samo on ima zakonodavnu inicijativu. Konsultuje pri tome jedino Državni savet (Conseil d'État) koji je lično imenovao. Zakonodavnu vlast čine Tribunat od 100 članova i Zakonodavno telo (Corps législatif) od 300 članova, no oni samo diskutuju i glasaju o zakonskim predlozima i svaki posebno. Njihove članove niko nije birao; imenovao ih je Senat čijeg je 31 člana postavio Bonaparte a ovi su još 29 kooptirali. Senat je trebalo da bira i sva tri konzula, posle svakih 10 godina, rok koji je Ustav predvideo. Istina, izbor svih tih ljudi trebalo je vršiti među viđenim ličnostima (notables) koje bi izabrao narod u nekoliko stepena, ali njihove liste, utvrđene godine IX (1801), nisu poslužile gotovo ničemu.

Brimerijancima, onima koji su s njim izvršili državni udar od 18. brimera, Bonaparte je vrlo brzo dao do zna-

nja da je on sam predstavnik naroda. Nisu uspeli da mu nametnu svoju saradnju. Njegovoj samovolji davali su i izvestan otpor, naročito u Senatu i Tribunatu, a kako ustav nije predviđao nikakav mehanizam za rešavanje zakonodavnih sporova, dalji razvoj francuskog državnog uređenja išao je preko niza državnih udara u pravcu sve veće Bonaparteove moći. Uporedo je gušena štampa, pre svega štampa levice. Januara 1800. zabranjeno je odjednom 60 novina od 73 koliko ih je bilo u Parizu, a krajem te godine ostalo je svega 9. Cenzura nije zvanično uvedena, ali ministar policije ju je ipak vršio.

Posle Marenga je Bonaparte mogao reći još sa više opravdanja, da je jedini predstavnik naroda. Njegova popularnost porasla je skokovito, pothranjivana nadom na skori mir. Ipak, on zazire od individualističkog društva stvorenog revolucijom, a koje upoređuje sa „zrcima peska“; naprotiv, treba *baciti na tle Francuske nekoliko blokova granita* — kaže on, *da bi se usmerilo javno mnjenje*. Drugim rečima treba stvoriti određene socijalne grupe i vezati ih za režim posebnim interesima, da bi se preko njih obezbedila poslušnost naroda.

Prvi takav granitni blok bio je Konkordat — sporazum s papom, koji je u katoličkoj crkvi Francuske okončao dugogodišnji raskol, upravo podelu sveštenstva na ustavno (zakleto ustavu) i buntovno (verno papi). Pedeset biskupa — emigranata koje je plaćala Velika Britanija, govorio je Bonaparte, vode francuski kler. Njihov uticaj on hoće da uništi uz pomoć pape. To je glavni smisao Konkordata. Pregovori s Rimom bili su mučni i dugi. Trebalo je da se papa odrekne crkvenih dobara, čime bi blagoslovio ogroman prenos svojine izvršen revolucijom, pretežno u korist buržoazije, a ujedno da žrtvuje mnoštvo biskupa starog režima, jer je Bonaparte znatno smanjio broj biskupija a negde je nametnuo i ustavne biskupe. Konkordatom, Bonaparte nije samo lišio rojaliste crkvene podrške, već je preko sveštenika jače vezao za svoj režim i katoličke mase osvojenih krajeva, pre svega Rajnske oblasti i Belgije, gde je vlast rimske kurije bila gotovo netaknuta, a pridobio je i mnoge republikance u

Francuskoj koji su zadržali tradicionalnu veru žaleći crkveni raskol. Uz to, Bonaparte je računao da će privući kontrarevolucionarnu buržoaziju i aristokratiju u čijim se redovima u to vreme zapažaju očiti znaci verske renesanse.

Želeo je zatim da vrati u zemlju aristokrate — emigrante. Napolju bilo ih je oko 100 000. Bonaparteova crkvena politika (Konkordat), oduzevši dotadanju bezuslovnu crkvenu podršku njihovoj rojalističkoj stvari, pokolebala je i njihova monarhistička uverenja, ili tačnije veru u skorbu restauraciju starog režima. Amnestiju — sama reč implicira njihovu prethodnu krivicu — podario im je pod uslovom da polože zakletvu na Ustav. Povratak je dopuštao postepeno, po kategorijama krivice, da ne bi naglo povredio republikanska osećanja zemlje, no na kraju je ostala nepomilovana samo neka hiljada naročito kompromitovanih. Ni aristokratima — povratnicima nije vratio otuđena dobra. Amnestiju su emigranti prihvatili oheručke. S prvim grupama vratila se i polovina Kondeovog korpusa. Položaj emigranata u inostranstvu nikad nije bio zavidan a u poslednje vreme se sasvim pogoršao. Vraćali su se radosno, puni mržnje na zemlje gde su dotle uživali gostoprimstvo.

Od svih državnih ustanova — govorio je Bonaparte, najvažnija je prosveta. Ona treba da „stvori naciju“, da bude „prva poluga“ vlade. U starom režimu sva je nastava bila u rukama crkvenih redova, pre svega jezuita. Revolucione skupštine donele su vrlo značajne odluke i na tom polju, obrazovale su nekoliko visokih škola koje će kasnije postati čuvene, ali se utvrđeni prosvetni plan nije mogao razviti za vlade Direktorijuma. Najviše su zanemarene srednje škole, na koje je Bonaparte naročito polagao i gde je najviše i učinio. Srednja škola treba da mu stvori šefove, vojne i civilne. Za srednje škole ustanovio je 6400 stipendija od kojih 2400 za sinove oficira i činovnika, a ostalo za najbolje đake, no, ne za sirotinju već za sitnu buržoaziju, kojoj je na taj način oduzimao najsposobnije elemente i vezao ih za interese krupne buržoazije. Osnovno školovanje ostavio je Bonaparte opšti-

nama, kao što je bilo ranije, smatrajući da obrazovanje siromaha stvara socijalne i političke nezgode.

Ustanova Legije časti je poseban „granitni blok” režima. Sastoji se od 15 kohorti po 250 članova koje je birao Bonaparte lično među viđenim ličnostima, vojnim i građanskim. Oni su se zaklinjali da će se „posvetiti službi Republike”, da će se boriti protiv „restauracije feudalnog režima” i za „slobodu i jednakost”. Članovima Legije obećane su nagrade, stanovi, domovi penzionera. Ona je zamišljena kao milicija režima u pravom smislu, a ne kao odličje (orden) što je kasnije postala, jer tada njenim članovima nije davan nikakav spoljni znak.

Bonaparte je radio brzo i odlučno. Uredio je administraciju, finansije, sudstvo. Nije se obazirao mnogo na opoziciju koju su izazivale njegove reforme. Potencijalno najopasnija je bila armija u kojoj se zadržalo najviše revolucionarnog i republikanskog duha, ali među velikom većinom vojnika, opijenom njegovom slavom, uživao je puno poverenje. Opasniji su bili otpušteni oficiri. U svemu 6000—7000 je moralo napustiti armiju zbog nespособnosti. Oni su objašnjavali da su otpušteni zbog „čistote republikanskih načela” i izdavali se za „Bonaparteove žrtve”. Samo, njima je nedostajao vođa. Doduše, i među generalima Bonaparte je imao dosta protivnika. Oni su najmanje cenili njegov vojnički talenat, objašnjavali njegove uspehe samo srećom i smatrali se njemu ravnim. Ali među viđenijim, koji bi mogli povući za sobom značajniji deo armije ili javnog mnjenja, nije bilo odlučnih ljudi; Bernadot je u suštini bio samo karijerista, Moro se ni ovde, kao ni na ratištu, nije mogao vinuti do velikih odluka iako je dosledno ispoljavao svoje neprijateljstvo prema prvom konzulu — odbio je i Bonaparteovu ponudu da bude vrhovni komandant svih francuskih armija, a Masena se korupcijom bio toliko kompromitovao među sopstvenim vojnicima da mu je Bonaparte morao oduzeti komandu.

Posle Marenga rojalisti su napustili borbu protiv Republike pa su pokušavali da nagovore Bonaparteu da restauriše monarhiju Burbona, kao što je u Engleskoj

general Džordž Mank učinio 1660. sa Čarlsom II posle građanskih ratova i buržoaske revolucije. Konkordat, amnestija emigrantima i položaji u Bonaparteovoj službi otupili su im oštricu. Atentat od 24. decembra 1800, koji je Bonaparteu gotovo došao glave, delo je doduše nepomirljivih rojalista, ali će mu poslužiti kao povod za represiju levice. Ona nema više oslonca u narodu koji je Bonaparte pridobio svojim spektakularnim pobedama, Kampoforimijskim, Linevilskim i Amjenskim mirom. Nosioći leve opozicije su intelektualci, „ideolozi” i „filozofi”, kako su nazivani; nalaze se u Senatu, Tribunatu, Zakonodavnom telu, koje Bonaparte lomi državnim udarima na svom putu ka apsolutnoj, monarhijskoj vlasti.

Amjenski mir, potpisan 25. marta 1802, najveće je spoljnopolitičko dostignuće revolucionarne Francuske, a ujedno i znak na kome će se za dva meseca izmeniti sav njen režim, koji će je pretvoriti iz republike u monarhiju. Iskoristivši ogromno oduševljenje koje je mir izazvao, Bonaparte je nametnuo svoje zakone: 8. aprila (18. žerminal godine X) Zakonodavno telo je prihvatilo Zakon o veroispovestima, deset dana kasnije svečani *Te deum* u pariskoj katedrali proslavio je pomirenje revolucije sa rimskom crkvom; 26. aprila (6. floreal) objavljena je amnestija za emigrante; 1. maja (11. floreal) donesena je odluka o stvaranju liceja (srednjih škola); 19. maja (29. floreal) osnovana je Legija časti. Najzad, 2. avgusta (14. termidor) proglašen je Napoleon Bonaparte doživotnim konzulom. Tom prilikom se prvi put u zvaničnim aktima pojavljuje njegovo ime, koje će mu ubrzo potisnuti prezime. Novim Ustavom, prihvaćen dva dana kasnije, Bonaparte je prisvojio apsolutnu vlast, s pravom da lično odredi svog naslednika. Od 1803. na novcu se pojavljuje njegov lik.

Bonaparteova vojna diktatura nije nailazila na značajan otpor republikanske buržoazije koja ga je dovela na vlast 18. brimera. Nije ni imala razloga da se buni, jer su njeni interesi činili osnovu novog društvenog po-

retka — hijerarhiju bogatstva. Građanski zakonik¹ od 21. marta 1804. potvrdio je nestanak aristokratskog feudalizma i ozakonio socijalne tekovine iz 1789: lična sloboda, ravnopravnost pred zakonima, svetovna država, sloboda savesti i sloboda rada. To su tada bila napredna načela koja su se tek probijala u Evropu kao simboli revolucije, načela koja će postati osnova buržoaskog društva. Uporedo s tim Građanski zakonik potvrđuje i reakciju protiv demokratskog dela revolucije. Zamišljen kao zaštitnik interesa buržoazije, sankcioniše svojinu kao prirodno pravo, van i iznad društva, pre svega svojinu zemlje, koja je još uvek glavni izvor bogatstva. Pravo svojine ograničeno je izuzetno samo interesom države. Ojačan je autoritet oca (starešine porodice) prema ženi i deci, ali je ujedno proklamovano pravo nasledstva svih članova da bi se sprečilo formiranje suviše moćnih porodica opasnih po državu. To je izazvalo oštru kritiku aristokratije i dela buržoazije. Proglasivši rad slobodnim, Zakonik je najamni rad pretvorio u robu i izložio ga hirovima konkurencije. Štaviše, u odnosu rada i kapitala Zakonik krši i princip jednakosti pred zakonom, jer poslodavčevoj reči pridaje veći značaj. Osim toga država interveniše u korist kapitala, lišavajući radnike prava udruživanja a obavezujući ih da inaju radne knjižice bez koje se ne mogu zaposliti.

Bonaparte je učvrstio vladavinu buržoazije ali je uporedo nastojao da je sjedini sa plemstvom. Njegovi generali se žene plemkinjama, ukoliko se nisu orodili sa poznatim finansijskim porodicama. Na dvoru, u Tiljerijama i Malmezonu, njega i njegovu ženu Žozefinu okružuje plemstvo u atmosferi starog režima.

Nošen narodnim poverenjem, Bonaparte — koga je odsad bolje nazivati Napoleon, imenom kao monarha — za vanredno kratko vreme je preobrazio i ojačao Francusku svojom neobuzdanom energijom u službi preciznih ideja i ciljeva. Njega su i dalje podržavali široki narodni slojevi. Narod je želeo mir — on mu ga je dao; narodu je bilo stalo do rezultata revolucije — on ih je sačuvao u

¹ *Code civil* nazvan kasnije *Code Napoléon*.

biti; narod je bio željan rada i zarade — njegova čvrsta, centralizovana vlast to je obezbeđivala. U narodu se još ne oseća da Napoleon zloupotrebljava svoju vlast i da teži ciljevima koji nisu u skladu sa narodnim interesima.

2. PREKID AMJENSKOG MIRA

Otkakao je potpisan preliminarni mir s Britanijom (1. oktobra 1801) ekonomsko stanje Francuske se znatno popravilo. Oživela je prekomorska trgovina, pre svega sa kolonijama, a to je dalo novog maha drugim privrednim aktivnostima. Radilo se i zaradivalo više nego pre, a nameti su bili manji. Doduše, zimi 1801/1802. osećala se u Parizu nestašica hleba, što je u narodu izazvalo osetan nemir, ali je vlada požurila da uz znatne finansijske žrtve prebrodi krizu nabavkama sa strane. Dobra žetva iz 1802. zadovoljila je seljaka i građanina.

Do početka 1803. privredne mere samo ukazuju na ekonomsku politiku Konzulata. Bonaparte je zadržao monetarnu politiku Direktorijuma, politiku gotovog novca, što je hrabrilo tezauraciju i dovodilo do nestašice kapitala. S obzirom na rđavo iskustvo sa asignatima, nije se nikako htelo pribeći papirnom novcu. Bonaparte se, dakle, opredelio za merkantilizam: trošiti što manje novca u inostranstvu a nabavljati ga što više, izvozom ili oružjem.

U Amjenskom ugovoru nije bilo ni reči o trgovačkom ugovoru između Francuske i Britanije. To je znatno ohladilo prvo oduševljenje u Londonu i dalo argumente pristalicama rata koji su bili jaki u vladajućoj partiji. Ni kasnija britanska nastojanja da se francusko tržište otvori britanskoj robi nisu dala nikakvog rezultata. Iako je između liberalne i prohibicionističke politike bilo mesta za razuman sporazum, Bonaparte se čvrsto rešio za prohibiciju. U francuskim lukama počeli su se pleniti brodovi sa britanskom robom.

Francuska privredna politika vodila je ratu. Bonaparte je očigledno hteo rat, smatrao je da su mu potrebni novi ratni podvizi da bi učvrstio svoj položaj, na rat ga

je gonila ambicija i temperamenat. Osim toga, verovao je u ranjivost britanskih finansija i ekonomike, baziranih na (umerenoj) inflaciji i kreditu kojima se s one strane Lamanša podržavale cene i podsticala proizvodnja. Kao vojnik i diktator prezirao je oligarhiju trgovaca koja je tamo vladala bez vojske i diktature. Upoređujući Britaniju sa Kartaginom, on je sebe video u ulozi Katona i Scipiona. Ali rat nije smeo da objavi sam jer francuski narod to ne bi mogao da shvati. Inicijativu je prepustio Britancima, uveren da će se oni latiti oružja. Doista u Velikoj Britaniji počinje da se učvršćuje shvatanje da se mirom koristi samo Francuska — njena se spoljna trgovina od 1799. do 1802. popela sa 553 na 790 miliona franaka, i da je za Britaniju mir štetniji od rata. Kapitalisti londonskog Sitija, dotle u iščekivanju između pomirljive i ratoborne struje vladajuće torijevske partije, počinju se sve više opredeljivati za rat.

Ipak, Adingtonova vlada u Londonu je iskreno nastojala da Amjenski mir održi na snazi. Ukinula je ratne takse i smanjila vojne izdatke, čak i za flotu. Vladine instrukcije britanskom ambasadoru Vitvortu od 10. septembra 1802. su još sasvim miroljubive. Ali, nailaze novi momenti.

Kolonijalna politika je u logici merkantilizma. Kolonijalna roba je bio bitan elemenat prekomorske trgovine. Uz to je Bonaparte — videli smo ranije — još od 1797. maštao o prekomorskim imperijama što ga je odvelo i u egipatsku avanturu. Odmah posle Marenga ponovo govori o kolonijalnoj imperiji ovog puta preko Atlantika. Za Toskanu Španija mu je ustupila Lujzijanu² i svoj deo San Dominga, s njom je pregovarao i o ustupanju Floride a Britanija mu je vratila sve zauzete posede u Zapadnoj Indiji, kako se tada nazivao taj deo sveta,

² Lujzijana, prostrana oblast na donjem Misisipiju od kraja XVII v. u interesnoj sferi Francuske koja je osnovala Novi Orleans (New Orleans). Teritorija istočno od reke ustupljena je 1763. Britaniji posle sedmogodišnjeg rata, a zapadno od reke Španiji. Današnja država Lujzijana samo je deo stare Lujzijane iz koje je u celini ili delimično formirano još desetak saveznih država SAD.

pa je zamislio čitavu imperiju od Orleansa do Gvajane. Odmah posle preliminarnog mira sa Britanijom, čim su pomorski putevi postali slobodni, uputio je vojnu ekspediciju u San Domingo pod komandom generala Leklera, svoga zeta, da preotme ostrvo od crnaca, bivših robova, koji su njime zagospodarili predvođeni Tusen Luvertirom. Praktično, trebalo je crnce vratiti u ropstvo, no oni se nisu dali. U krvavoj, bespoštednoj gerili i u tropskim klimatskim uslovima korpus Lekler se naglo topio a on sam podlegao bolesti. Trebalo je uputiti nova pojačanja a na slobodno more se nije moglo dugo računati, s obzirom na razvoj odnosa sa Britanijom koja je sa velikim podozrenjem pratila ovu kolonijalnu aktivnost Francuske. Sem toga, SAD su očigledno bile odlučile da ne dozvole Francuskoj da se učvrsti na severnoameričkom kontinentu, pa su u predstojećem ratu mogle stati na stranu Britanaca. Suviše realista da bi tvrdoglavo išao za himerama, Bonaparte je napustio plan o kolonijalnoj imperiji u zapadnoj hemisferi, prihvatio ponudu Amerikanaca i 1803. prodao im Lujzianu za 80 miliona franaka. U San Domingu pod uticajem kolona, Leklerov naslednik Rošanbo još više je kompromitovao francusku stvar, zamerivši se i mulatima rasnom politikom. Uostalom, bilo je to u duhu Bonaparteovih rasnih gledanja koji je — očigledno pod uticajem svoje žene kreolke — zabranio mulatima dolazak u Francusku i brak s belcima. Port-o-Prens je kapitulirao 19. novembra 1803, a nekoliko ostalih garnizona produžilo je svoju bednu egzistenciju do 1811. god.

Britanci su se osetili više pogođeni u sopstvenim posjedima. Bonaparte nije napustio maglovitu ideju o nekom istočnom carstvu. S pašom Tripolija zaključio je pakt 1801, iduće godine s tuniskim bejom, a zatim je akcijom flote na to prisilio i alžirskog deja. Fortu je uznemirila aktivnost njegovih agenata na Peloponezu i Epiru. Poslao je Kavenjaka u Maskat, u Arabiju, na putu za Indiju, generala Dekana u Indiju sa čitavim štabom, a Sebastijanja u Egipat i Siriju gde se povezao sa lokalnim gospodarima. Njegov izveštaj objavljen je integralno u *Moniteuru* u kome je stajalo da se Egipat može preoteti sa

10 000 vojnika. Uostalom, Bonaparte je lordu Vitvortu dobacio da će Egipat kad-tad biti ponovo francuski. Pred tom ponovnom pretnjom Indiji Britanci su odlučili da ostanu na Malti protivno Amjenskom ugovoru.

Odluku o ratu i miru donela je ipak Bonaparteova kontinentalna politika. U Italiji je doduše evakuisao Napuljsku Kraljevinu i Papsku Državu, ali je njen severni deo smatrao svojim domenom. Januara 1802. nametnuo je svoj izbor za predsednika Italijanske Republike (ranije Cisalpinske), u junu praktično je anektirao Đenovu i Luku, u avgustu ostrvo Elbu, u septembru Pijemont, a oktobra je okupirao Parmu. U Svajcarskoj je septembra 1802. ponovo vojnički intervenisao kada je tamo posle oduzaska Francuza buknuo ustanak, pa joj je 19. februara 1803. nametnuo svoj Ustav (act de mediation) kojim je zapravo svaki od 19 kantona dobio svoje uređenje, u osnovi reakcionarno. Svajcarska Kontederacija je 27. septembra iste godine potpisala sa Francuskom detanzivan savez na 50 godina i obavezala se da će, kao što je činila i ranije za vreme starog režima, dopustiti da Francuska regruuje 4 puka od po 4000 ljudi. Njoj samoj, Bonaparte nije dopustio nikakve oruzane snage. Holandiju je Bonaparte odubio da evakuiše.

U Nemačkoj sekularizacija crkvenih imanja, radi obeštećenja knezeva koji su svoje posede na levoj obali Rajne ustupili Francuskoj, vršila se pod kontrolom Francuske. Nemački kneževi, na čelu sa pruskim kraljem, pregovarali su u Parizu, a da bi dobili najbolju zemlju, podmićivali su Talrana, Bonaparteovog ministra spoljnih poslova, teškim milionima. Austrija čiji je državni šef bio ujedno i nemački car, potisnuta je sasvim u stranu. Uz gubitak prestiža, njoj je pretilo da izgubi i titulu cara jer su novim uređenjem Nemačke, koje je Rajhstag prihvatio 25. februara 1803, protestantski izborni kneževi bili u većini. Rasparčavanjem Nemačke dobila je najviše Francuska. Sav jug došao je pod njen uticaj. Pruska je dobila mnogo, ali je prestala njena dominacija na severu.

Britanija je nemoćno posmatrala prekrojavanje Evrope u korist Francuske, ali joj se zauzvrat približavaju

njene bivše saveznice, Rusija i Austrija. One za sada nisu bile voljne da ponovo stupe u savez, ali je Aleksandar I hrabrio britance da ne napuste Maltu. Ohrabrena mogućnošću da će na Kontinentu ponovo naći moćnu podršku, a bojeći se da će joj se uporedo sa širenjem francuskog uticaja sužavati evropsko tržište, Velika Britanija se odlučila na rat. Ta odluka je donesena posle francuske intervencije u Švajcarskoj koja je odjeknula senzacionalno kao ona iz 1798.

Početkom maja 1803. ambasador Vitvort postavio je ultimativno ove zahteve: 1. Malta ostaje britanska za 10 godina; 2. ostrvo Lampeduza pridaje se Britaniji zauvek; 3. francuske snage treba da evakuišu Holandiju. Bonaparte je odbio ultimatum 11. maja, a noću 12/13. maja Vitvort je napustio Pariz. Suočen neposredno sa ratom koji je očekivao tek krajem 1804. ili kasnije, Bonaparte je poslao za njim predlog da će popustiti u pogledu Malte, ali da će ponovo okupirati Taranto i Otranto. Vitvort je bez odgovora nastavio put za Kale. Bez objave rata Britanija je počela da pleni francuske brodove.

Mnogo se diskutovalo o tome ko je kriv za ovaj rat. Očigledno, ovde kao bezbroj puta ranije, sudaraju se dva imperijalizma: Bonaparte izgrađuje svoju hegemoniju na Kontinentu težeći da sa njega ekonomski istisne Britaniju, a uporedo nastoji da na prekomorskim putevima i u kolonijama suzbije britansku prevlast; Britanija nastoji da uspostavi ravnotežu na Kontinentu a da sačuva svoju prevlast na moru. Ipak je Britanija uzela inicijativu za rat, da se u međuvremenu Francuska ne bi suviše osnažila na moru gde je takođe činila znatne napore³. Bonaparteu je bilo lako da u Francuskoj, gde nije bilo više opozicione štampe, dokaže britansku krivicu za rat.

Otuda Bonaparteov prestiž u narodu nije nimalo smanjen. Francuska se još više zbilila oko njega. Oživela je samo reakcija rojalista, koje je Britanija oduvek podržavala. Sada je Bonaparte istupio energičnije. Zatvorio je Pišgriju, zbog izdajstva, i Moroa koga su rojalisti pri-

³ Imalo je 43 linijska broda u opremi, a 23 u izgradnji koji su mogli biti gotovi 1804. god.

lično kompromitovali. Prvi je nađen zadavljen u zatvoru, drugi je osuđen na zatvor, pa proteran. Vojvodu od Angjena, koji je na granici okupljao rojaliste, Bonaparte je uhvatio na neutralnoj teritoriji i streljao 20. marta 1804. Osam drugih je giljotinirano među njima i Kadudala, vođu šuana i zaverenika koji su spremali atentat na njega. Mnogi drugi su zatvoreni. Teror se ponovo otvoreno pomalja. Republikanci, koji čine veliku većinu francuskog naroda, ne gledaju nerado na obračun sa rojalistima. No, uporedo se pojačava policija na čelu sa Fušoom koji će podjednako gušiti svaku opoziciju, dolazila bilo s koje strane. U neposrednoj vezi s tim je i Bonaparteovo uzdizanje na carski presto. Fikcijom da će se potencijalni atentatori razoružati ako se njegova funkcija učini naslednom, 28. floreala godine XII (18. maj 1804) „vlada Republike” poverena je naslednom imperatoru, što je potvrđeno plebiscitom. Papa Pije VII došao je u Pariz da ga lično kruniše, ali je na crkvenom obredu 2. decembra 1804. sam stavio sebi krunu na glavu. Sa carskom krunom išli su dvor i aristokratija. Prilazi mu mnogobrojno staro plemstvo, velika imena starog režima, ali on stvara i novo. Ubrzo je Legiju Časti pretvorio u orden. Ali on i dalje misli da vlada sa buržoazijom.

Carskom krunom Bonaparte nije povećao svoj prestiž niti je konsolidovao režim. Monarhija i aristokratija udaljila ga je još više od uznemirenog i začuđenog naroda koji će odsad dug niz godina prolivati znoj i krv u službi njegove neizmerne ambicije.

3. BULONJSKI LOGOR

Kršeci međunarodno pravo, Velika Britanija je 16. maja stavila embargo na sve francuske brodove u svojim lukama i otpočela da pleni francuske brodove na moru, a da rat nije ni objavila⁴. Napoleon je odmah odgovorio

⁴ Odlukom Zakonodavnog tela, Senata i Tribunata od 25. maja Bonaparte je ovlašćen da preduzme sve ratne mere koje bude smatrao potrebnim, čime je Francuska stupila u ratno stanje.

sličnom povredom međunarodnog prava — zatvorio je sve britanske građane, tada nečuvena mera, a zatim je okupirao Taranto i Otranto, u Napuljskoj Kraljevini, i Hanover, posed britanskog kralja u Nemačkoj⁵. Uporedo je, sa mnogo uspeha, podsticao javno mnjenje protiv „perfidnog Albiona”. Rat se u širokim slojevima počeo osećati kao nacionalan. Poslovni svet koji je počeo da trpi velike gubitke od rata sa Britanijom primao je vladina objašnjenja sa više skepse.

Velika Britanija mogla se odlučno pogoditi samo na njenim ostrvima. Desant u Englesku, koji je Bonaparte 1798. odbio da izvrši zbog pohoda na Egipat, a 1801. oživio kao demonstraciju, dovoljno zamašnu da je učinila utisak u britanskoj javnosti, sada se ponovo nameće, ali ovog puta mnogo ozbiljnije. Napoleon je smatrao da je moguće prebaciti stotinu i više hiljada ljudi preko Kanala, a jednom tamo smatrao je pobedu sigurnom. Zar nije izigrao Nelsonovu budnost pri odlasku i povratku iz Egipta? Svakako, Kanal nameće teške maritimne probleme sa svojim menama velike amplitude, maglami, naglim naletima vetra i teškim morem, ali Napoleon, kao mediteranac, to nije sasvim shvatio. Istina, Kanal je lakše kontrolisati nego Sredozemno more, ali on je imao svoj plan kako da zavara britansku flotu. Uostalom, sem desantom, čime bi još mogao vitalno pogoditi Britance? On nije bio čovek koji pasivno prima udarce. Doduše, bilo je tada ljudi i u Francuskoj koji su pripreme za desant na Englesku smatrali demonstracijom kao 1798. i 1801, a i kasnije su neki istoričari u svetlosti kasnijih događaja, naročito zbog poraza kod Trafalgara, sumnjali u ozbiljnost tog poduhvata, sasvim neopravdano. I plan prelaza Alpa

⁵ Hanover je okupirao general Mortje sa trupama iz Holandije; krenuo je 15. maja iz Najmehena; 3. juna je gotovo bez borbe primorao feldmaršala Valmodena na konvenciju po kojoj su Francuzi postali gospodari zemlje, s tim da hanoverske trupe ostanu na desnoj obali Labe (Elbe); no kada konvenciju nisu ratifikovali ni britanski kralj ni Napoleon, 4. jula primoran je Valmoden sa oko 15 000 ljudi na kapitulaciju. U Hanoveru je nađen znatan plen, a odsada će i izdržavati 25 000 francuskih vojnika.

1800. smatrao bi se fantastičnim da nije izveden onako briljantno.

Treba odmah reći da su Britanci bili svesni opasnosti u kojoj su se nalazili. Regularna vojska je bila slaba, početkom 1804. nije dostizala ni 100 000 ljudi. Milicija, 72 000 ljudi, pojačana je dobrovoljcima za koje se tvrdi da ih je bilo preko 300 000. Odlučeno je 6. jula da se organizuje dopunska snaga (additional force). Zakon o *levée en masse* (opšti poziv) izglasan je 27. jula 1803. po kome su svi ljudi od 17. do 55. godine bili dužni da izvode vojne vežbe. Izgleda da je to bilo i u vezi sa pobunom u Irskoj koja je izbila četiri dana ranije, uostalom brzo ugušena. No, sve te formacije, izuzev regularne vojske, malo su vredele. U slučaju iskrcavanja izgleda da je vlada nameravala da se povuče u Vels i organizuje gerilu. Krajem aprila 1804. Adington se morao povući, pod pritiskom javnog mnjenja, a na čelo vlade došao je ponovo Pit. Iako nije uspeo da obrazuje vladu nacionalne unije, dao joj je čvrstinu koja je nedostajala prethodnoj. Organizovao je dobrovoljce i stavio ih pod kontrolu države. Spojio je miliciju i *additional force* u rezervu regularne vojske. Ojačao je flotu na 115 linijskih brodova. Brižljivo je organizovao odbranu obale i sanirao finansije uvođenjem poreza na prihod (income-tax). Admiralitet je u aprilu 1805. poverio Midltonu, kasnijem lordu Barhemu, koji je vrlo vršto upravljao britanskim eskadrama. Uporedo je Pit na Kontinentu vrlo energično radio na formiranju koalicije.

Nepune dve nedelje posle prekida sa Britanijom, na bazi trideset naređenja-depeše koje je Napoleon redom izdiktirao posle intenzivnog trodnevnog razmišljanja, otpočela je grozničava aktivnost na severozapadnoj obali od Holandije do Bretanje, od Teksela do Bresta, ali i u drugim lukama, u Tulonu i Đenovi. U svim severnim lukama, kanalima i rekama počela je gradnja topovnjača i brodića ravnog dna (*bateaux plats*), na vesla da bi bili nezavisni od vetra, u tolikom broju da u jednom mahu prenesu 160 000 ljudi, što je smatrao da je dovoljno za

osvajanje Britanije⁶. Vojska, čija je ukupna jačina predviđena na 485 000 ljudi, grupisaće se najvećim delom u ogromnom logoru oko Bulonja, upravo kod Bulonja i 6 drugih mesta na obali gde će se vežbati za desant. Uporedo s tim oživeo je rad na dotle zanemarenoj floti visokog mora. Tada su Britanci raspolagali sa 55 linijskih brodova prema 42 francuska od kojih je samo 13 bilo spremno. Osim toga britanski brodovi, većinom tropalubni, imali su jaču artiljeriju, bili su u boljem stanju, sa bolje izvežbanim posadama. Da se Britanci dostignu trebalo je mnogo vremena, a i mnogo novaca. Napoleon uvodi nepravedan i omrznut posredni porez i cedi svoje vazale: Holandija će izdržavati 16 000 ljudi i uzeti na sebe veliki deo brodogradnje, Španija se obavezala na 6 miliona mesečno, a Portugalija daje 16 miliona. Poslednje dve neće objaviti rat Britaniji jer su suviše bile izložene njenoj pomorskoj moći.

Napoleon je najpre nameravao da topovnjačama na vesla prokrči put invazionoju floti do engleske obale. Ideja je da na jeftine objekte slabe plovnosti natovari veliku vatrenu snagu koja će pred sobom čistiti more od neprijateljskih okeanskih brodova, ali sa slabijom artiljerijom. Ali kada je upozoren da od 1700 brodića, koliko ih je 1804. bilo prikupljeno u Bulonju, svake plime (svakih 6 sati) može izaći iz luke samo stotina, uvideo je da je potrebno sadejstvo flote visokog mora koja treba da ovlada Kanalom bar za dva dana. Da bi se to postiglo trebalo je da se francuska flota probije iz luka (Tulon, Rošfor, Brest) na otvoreno more, da odvuče britanske blokadne flote za sobom u razne strane, pa da se određenog dana prikupi u Kanalu, gde će, ako bude potrebno, tući i bitku. Plan je prost i grandiozan, ali je njegovo izvršenje mnogo zavisilo od stanja vremena, a odnos snaga, koji se na moru neće bitno popraviti ni kasnije, bio je suviše nepovoljan. Trige, raniji ministar mornarice Direktorijuma,

⁶ Krajem oktobra bilo je na raspolaganju u Bulonju i okolnim lukama 900 manjih ili većih topovnjača, 400 peniša i 1000 transportnih brodova (Aresin, *Die Napoleonische Idee eines Krieges gegen England*).

preklinjao je Napoleona 5. septembra 1803. da odustane od desanta, jer stanje francuske flote to ne dopušta. Dobre, Napoleonov ministar mornarice, kolebao se između smelih ideja svog gospodara i svoje urođene opreznosti, no uvek je popuštao.

Admiral Latuš-Trevil, od 6. jula 1803. komandant Sredozemne flote, kome je Napoleon poverio glavni zadatak, poverovao je u uspeh operacije i složio se s planom: on će isploviti iz Tulona sa 11 linijskih brodova, tobož za Egipat, a kada Nelson bude krenuo tamo, proći će kroz Gibraltar u Atlantik, spojiti se s eskadrom iz Rošfora i zajedno krenuti u Lamanš, dok će Gantom sa eskadrom iz Bresta izaći iz luke i izazvati bitku sa blokadnom eskadrom Kornvalisa, kako se ona ne bi isprečila Latuš-Trevilu. Gantomova eskadra se očigledno žrtvuje, i njen komandant to prihvata. „Budimo gospodari tesnaca (Kanala) samo 6 sati — pisao je Napoleon Latuš — Trevilu 2. jula 1804, i mi smo gospodari sveta“. Kad je Napoleon uskoro zatim došao u Bulonj, na Kanalu je zatekao 120 000 ljudi i 3000 brodića, no kad je поближе proverio izvedene pripreme uvideo je da ne zadovoljava pa je potihvat odložio za dva meseca. U međuvremenu, avgusta 1804. umro je Latuš-Trevil, koga zamenjuje mlađi ali neodlučni Vilnev. U operaciji, koja je ponovo odložena na nekoliko meseci, on dobija drugi zadatak: isploviti za Antile zajedno sa flotom iz Rošfora, tamo odvući Nelsona iz Sredozemlja i britanske pomorske snage sa Atlantika, da bi Gantom mogao obezbediti prelaz Kanala. No, Vilnev se do decembra smatra blokiranim protivnim vetrovima, a kada je 18. januara 1805. izašao iz Tulona ubrzo se vratio u luku zbog havarija pretrpljenih u oluji, kojima očigledno pridaje suviše značaja. Napoleon još ne odustaje od plana, samo ga pomalo menja: sa eskadrom iz Rošfora Misjesi će se probiti za Antile, tamo će mu se pridružiti Vilnev, pa kad povuku za sobom britansku flotu vratiće se u Kanal da pojačaju Gantoma koji će se tamo probiti sa eskadrom iz Bresta. Uvidevši Vilnevovu neodlučnost, Napoleon je naumio da ga zameni admiralom Brijiom, ali je on naprasno umro.

U međuvremenu, oktobra 1804, Britanci otimaju nekoliko španskih galiona kojima je španska vlada namepravala izmiriti finansijske obaveze prema Francuskoj. Nemajući zlata, svemoćni španski ministar Godoj konvencijom od 4. januara 1805. stavlja joj na raspolaganje špansku flotu protiv Britanije kojoj je prethodnog meseca objavio rat. Španska flota je ruševina, koristi od nje biće beznačajne, ali ohrabren pristupom Španije, posle mnogih varijanti Napoleon 2. marta utvrđuje plan desanta koji smatra definitivnim: Gantom, komandant eskadre Bresta od 20 brodova, probiće se kroz Kornvalisovu blokadu lukavstvom, težeći da ne dođe do bitke, krenuće za Ferol gde će naći 4 broda admirala Gurдона i špansku eskadru, a zatim će, krenuti zajedno za Antile gde će se naći sa Misjesijem, sa flotom iz Rošfora a verovatno i sa Vilnevom iz Tulona. Odatle će sa 40 brodova poći na Kesan⁷ za koje vreme će se vojska prebaciti na englesku obalu. Napoleon je računao da će Vilnev krenuti 30. marta, da će pučina pred Gantom biti slobodna do 1. juna, a da će desant izvesti pre 15. juna. Bez ikakve sumnje čvrsto je rešio da izvede ovu smelu operaciju. O tome svedoče desetine njegovih pisama. Svoga ađutanta, generala Loristona šalje Vilnevu da ga podstiče i bodri. Ali objektivno stanje francuske flote, demoralizacija nekih njenih visokih komandanata, kolebanje ministra Dekrea, Napoleonovo neshvatanje mnogih pomorskih problema, česte izmene planova sa odgovarajućim naređenjima i protivnaređenjima, pretvoriće njegov logičan pomorski plan u haotičnu operaciju, a u toj svetlosti desant, koji joj je podređen, ogleda se *post festum* kao izvanredno riskantan, fantastičan podvig.

Da bi zavarao Britance o svojim pravim namerama odlazi u Milano gde se 28. maja kruniše za italijanskog kralja gvozdenom krunom Langobarda, usred ogromnog oduševljenja patriota koji veruju da je došao čas ujedinjenju Italije. Ali poslovi koje je tom prilikom posvršavao nisu svedočili o takvim namerama: 10. juna Liguriju sa

⁷ Francusko ostrvo na obali Bretanje, na ulazu u Kanal Lamanš.

Đenovom priključio je Carstvu; Luku i Piombino, objedinjene u kneževinu, darovao je sestri Elizi i neposredno priključio Carstvu, što je u stvari slabo kamuflirana aneksija. Aneksija Đenove bila je odgovor na britanski napad na španske brodove: on će Liguriju zatvoriti njihovoj trgovini; tada je prvi put izjavio da će na blokadu kopna s mora odgovoriti blokadom mora sa kopna. Postavivši za vicekralja svog posinka Ežena Boarnea, vratio se 11. jula u Pariz.

U međuvremenu Koalicija je bila stvarno formirana sporazumom između Britanije i Rusije potpisanim 11. aprila 1805. u Petrogradu. Petrogradska konvencija, kako se naziva, biće osnova Treće koalicije i svih drugih koje će se formirati protiv Francuske do 1813. U golom, osnovnom svom značenju ona predviđa vraćanje Francuske na granice od 1791, povratak Burbona na presto, proširenje Rusije u Poljskoj na štetu Austrije i Pruske kojima bi se dala naknada u Nemačkoj ukoliko pristupe Koaliciji, a Britanija bi zadržala Maltu i prevlast na moru, upravo ostalo bi na snazi nieno shvatanje o pomorskom pravu koje joj je to obezbeđivalo u miru i ratu. Francuski imperijalizam je trebalo, dakle, zameniti ruskim i britanskim.

Švedska je još pre Rusije pristupila Britaniji dobivši subvenciju od 80 000 funti. No, trebalo je pridobiti Austriju i Prusku bez kojih se, s obzirom na geografski položaj, ne bi moglo ništa preduzeti na kopnu. Austrija je bila rešena da stupi u rat samo se bojala da ne ispadne, da ne bude izolovano tučena pre no što joj Rusija pritekne u pomoć. Nudili su joj Franš—Konte, Elzas, Belgiju, obećavali dobar deo od onih 5 miliona funti koje je Britanija stavila na raspolaganje Koaliciji⁸. Najzad joj je i ona pristupila 9. avgusta. Pridružio joj se i Napulj. Ali se Pruska nije mogla rešiti. Ona se bojala da će Austrija ponovo dobiti vodeću ulogu u Nemačkoj a Napoleon joj je nudio Hanover koji, zbog Britanije, nije još smela da prihvati. Čekajući na brod koji će ga iz Španije prebaciti

⁸ Ugovorom od 11. aprila 1805. Britanija se obavezala da će platiti 1 250 000 funti za svakih 100 000 ljudi redovne vojske koji će učestvovati u operacijama.

u Ameriku, Moro se nudio Koaliciji da se stavi na čelo „krajjevske armije” u Francuskoj.

Sredinom jula je Napoleon bio siguran da će uskoro doći do rata i na kontinentu, ali je verovao da će imati vremena da izvrši desant. Nadao se da će se njegove flote ubrzo pojaviti u Lamanšu. U Bulonju je 2. avgusta gde je već sve bilo spremno.

U međuvremenu, 29. marta, krenuo je Vilnev iz Tula, presao Gibraltar i stigao u Kadis gde je Spansku flotu admirala Gravine zatekao u žalosnom stanju. Nocu 9/10. aprila nastavio je za Antile samo sa svojim brodovima. Gravina je trebalo da pođe za njim kada bude sposobio 6 svojih najboljih brodova. Nelsonove fregate pred Tulonom su uočile odlazak Vilnevov ali su mu izgubile trag, pa je Nelson krenuo na istok verujući da Francuzi ponovo odlaze u Egipat. Stigao je do Palerma, a kako od njih nije bilo traga zaplovio je 10. aprila za Gibraltar, kuda se mučno probio kroz protivne vetrove. Tu je saznao da je Vilnev verovatno krenuo za Antile pa je pošao za njim. U takvoj situaciji bilo bi bolje da je Vilnev okrenuo prema severu da deblokira Gantoma u Brestu. Tu se nameće i pitanje čemu je trebalo da se sve francuske eskadre prikupe čak na Antilima da bi se vratile na Kesan, kako je predviđao Napoleonov plan.

Vilnev je 13. maja stigao pred Martinik. Tamo nije zatekao ni Gantoma koji je ostao u Brestu, ni Misjesija koji se već vratio u Evropu posle uzaludnog čekanja. Uto Napoleon menja plan: Vilnev će se vratiti u Ferol, gde je trebalo da nađe 15 brodova, pa zajedno s njima da deblokira Gantoma. Dotle je Nelson uzaludno tražio Vilneva po okeanu, pa kada je saznao da se vratio u Evropu krenuo je u Kadis, uveren da će Vilnev u Tula. Ova nova Nelsonova greška stvorila je izvanrednu šansu poslednjem Napoleonovom planu. To je osetio i britanski Admiralitet: ne računajući više na Nelsona, prekinuo je blokadu Rošfora i Ferola pa je admiralu Kalderu naredio da sa 18 tako ušteđenih brodova prepreči put Vilnevu. Međutim, Napoleon je 26. jula ponovo naglasio Vilnevu potrebu da prikupi sve brodove i da deblokira Brest. Za

to vreme je Nelson stigao u Gibraltar, video da nema Vilneva pa je krenuo za Irsku pretpostavljajući da će Francuzi pokušati da tamo izvrše desant. Kada je video da ih nema ni tamo, krenuo je Kornvalisu pred Brest.

Međutim, na 50 milja od rta Finister Vilnev je 22. jula sa svojih 20 brodova sreo 15 Kalderovih. Šansa je bila velika, no Vilnev nema poverenja u sebe i svoju flotu pa neodlučno zameće bitku, nazvanom *petnaest — dva-deset*. Kalder otima u magli dva španska broda, pa je s tim rezultatom požurio da napusti bojište. Verujući da je Kalderova eskadra samo Nelsonova prethodnica, Vilnev se sklanja u Korunju. Još uvek je imao vremena da stigne u Brest pre Nelsona da je krenuo tamo. Tek na Napoleonov pritisak, 11. avgusta kreće sa 29 brodova prema Brestu, ali stigavši u visinu rta Ortegal saznaje da se pred njim nalazi eskadra od 25 jedara. Izveštaj je bio lažan ali u psihičkom stanju u kom se nalazio, u osećanju inferiornosti prema Britancima, on ga ne proverava već se odmah okreće nalevo krug i odlazi čak u Kadis.

Dotle je u Bulonju bilo sve spremno za sudbonosan skok. Sva je vojska dršćući od uzbuđenja nestrpljivo očekivala da se francuska jedra pojave na horizontu. Kada je Napoleon 25. avgusta saznao da se Vilnev sklonio u Kadis gde je blokiran, postalo mu je jasno da je plan o desantu konačno propao. No, njegov bes nije dugo trajao. Već posle jednog sata izdiktirao je generalnom intendantu Daruu plan prebacivanja vojske na Rajnu sa svim detaljima — sastav kolona, marš-rute, predanci, ne zaboravivši pri tom nijedan puk. Očigledno, sve je to već imao u glavi kao alternativu za desant. Desantna armija⁹ je 29. avgusta nazvana Velika armija (la Grande Armée).

⁹ Zvala se *L'Armée des côtes de l'Océan*, a bila je pod komandom maršala Brina. Imala je četiri korpusa: prethodnički (Lan), desni (Davu), centralni (Sult) i levi (Nej), sada nazvani rednim brojevima 5, 3, 4. i 6. U toku naredne operacije u Nemačkoj, Velika armija biće pojačana korpusima Bernadot (1), Marmon (2), Ožro (7) i Mortje (8). U njenom sastavu nalazila se i Konjička rezerva (Mira), Garda (Besjer) i saveznički (vazalni) kontingenti. Jačina pojedinih delova daće se po potrebi kasnije u akcijama.

4. NAPOLEONOVA ARMIIJA

U Bulonjskom logoru Napoleon je reorganizovao svoju armiju.

Carska armija u anonimnoj masi malo se razlikovala od svoje revolucionarne prethodnice. Vojna obaveza (konkripcija) po zakonu¹⁰ od godine VI (1798) zahvatala je pretežno iste slojeve stanovništva koji su ranije davali dobrovoljce, *levée en masse* i obveznike permanentne rekvizicije: sitnu buržoaziju i seljaštvo. Zakon je obuhvatao sve Francuze od 20 do 25. godina, ali je mnoge izuzimao, pre svega oženjene, a i udovce i razvedene očeve porodice, upravo one koji su to bili na dan 12. januara 1798. U praksi, ove kategorije obveznika bile su pošteđene i kasnije kako država ne bi morala izdržavati njihove žene i decu, bilo da su reformisani (oglašeni nesposobnim), bilo da su upisani u rezervu (*dépôt*), dakle, stavljeni među one obveznike sa povoljnim žrebom koji će se pozivati samo u nedostatku drugih. Najzad, odlukom od 10. septembra 1808. oslobođene su i formalne vojne obaveze, što je pri kraju Carstva ubrzalo sklapanje brakova. Zamena, po zakonu od 1798. samo privilegija, 18. maja 1802. postala je pravo koje je favorizovalo bogate; u departmanu Kot—d'Or zamenici su stajali 1900 do 3600 franaka. To je moglo platiti samo 5% kontingenta.

Iz finansijskih i ekonomskih razloga čuvala se radna snaga. Sav se kontingent (klasa) pozivao u izuzetnim slučajevima. U doba Konzulata izglasavalo ga je Zakonodavno telo i delilo na departmane, ovi su ga dalje razrezivali na srezove i opštine, a opštine su najzad pregledavale regrute svojim lekarom i odlučivale o zameni. Odlukom od 24. septembra 1805. Napoleon je sam odredio kontingent otkada je Zakonodavno telo lišeno i tog prava. Da bi se stalo na put skandaloznim zloupotrebama opština, dekretom od 26. avgusta 1805. podela kontingenta stavljena je u dužnost prefektima i potprefektima, a ovi su utvrđivali listu obveznika, određivali žrebom koji će

¹⁰ Dopunjen postepeno mnoštvom administrativnih propisa konačno kodifikovanih 1811.

se obveznici pozvati i predsedavali lekarskim komisijama. Regrutni savet (Conseil de recrutement), ustrojen 6. avgusta 1802. u svakom departmanu, vršio je reviziju onih koji su oslobođeni zbog tizičke nesposobnosti. To je donekle smanjilo zloupotrebe koje su pretežno vršene u korist bogatih i uglednih. Podelu kontingenta na trupe vršio je car i njegov ministar; svaki puk slao je jednog svog oficira koji je prisustvovao regrutovanju i odvodio svoje ljude.

Od 1805. god. nije bilo više mira, pa su se obveznici vraćali jedino kao invalidi. Godine 1803. bilo je pod oružjem još 174 000 ljudi klasa 1792—1799. da bi nastavili da ratuju u nedogled. Vremenom je kontingent postajao sve veći, a od 1806. pozivani su obveznici pre vremena suprotno Zakonu. Istina, do 1813. nijedna klasa nije pozvana u celini, no ni obveznici sa srećnim žrebom, pa ni oni zamenjeni, nisu bili sigurni da ih neće pozvati jer su se neiscrpane klase mogle pozivati naknadno; od 1805. Napoleon je naknadno zatražio po 30 000 ljudi od svake klase 1800—1804.

Od 1800. do 1812. Napoleon je pozvao pod oružje 1 300 000 ljudi, od čega nešto više od 3/4 sa teritorije predrevolucionarne Francuske, a samo u 1812—1813. preko milion ljudi. Ipak to je bilo svega 41% upisanih obveznika¹¹. Konskripcija i u blažoj formi do 1812. padala je teško stanovništvu, jer stari (kraljevski) režim nije imao ničeg sličnog. Kao ranije u toku revolucije, Napoleon je morao goniti neposlušnike žandarmerijom i čitavim kolonama Nacionalne garde, globio roditelje, za kaznu smeštao kod njih vojnike, a u tri maha (1800, 1802. i 1810) davao je amnestiju. Ipak, u svemu, gotovo do kraja francuski se narod relativno dobro odazivao pozivu pod zastavu, zahvaljujući i podršci crkve¹². Jači otpor dao je na kraju kada se vojna obaveza u praksi ponovo pretvorila u *levée en masse*.

¹¹ Departman Kot-d'Or, na primer, dao je 11 000 na 350 000 stanovnika (3,5%), Kot-di-Nor - 19 000 na 500 000 (3,8%).

¹² Napoleon je pisao papi 13. januara 1804. da se može samo pohvaliti držanjem klera.

Kao u doba revolucije, Napoleonovi regruti se odmah šalju u trupe. Nije bilo nikakve obuke u dopunskim jedinicama, ako se *dépôt*-i, namenjeni prikupljanju regruta, mogu tako nazvati. Napoleon je pisao 16. novembra 1806. da nema potrebe da tamo ostanu duže od 8 dana. Prva vojnička znanja dobijali su na putu (maršu). U pukovima, mešani sa starim vojnicima, naučili bi kako da se bore. U periodima odmora nije bilo nikakvog egzercira ni vežbi. Za razliku od linijske epohe, Napoleonov vojnik je improvizovan borac, kao što je bio i vojnik revolucije. Ovaj sistem popune funkcionisao je dok je asimilaciona moć pukova bila zadovoljavajuća, dok stari vojnici nisu nestajali brže no što su se regruti osposobljavali i dok se vojska nije neizmerno povećavala da bi mogla sprovesti ambiciozne Napoleoneve planove. Od 1809. počinju se formirati čitave divizije novih vojnika.

Kao u doba revolucije, starešinski položaji su popunjavani odozdo. Glavni kriterijum su smelost i hrabrost. Starešinstvo nema pri tome nikakvog značaja, a intelektualne sposobnosti vrlo malo. Posle svake bitke komandanti pukova popunjavali bi gubitke starešina onima koji su se najviše istakli, a to isto čini i Napoleon za više činove. U Napoleonovo doba u vojsci se mogao postići najveći društveni uspon, pa je ona najviše i privlačila ambicioznu omladinu. Ona je u prvim redovima u borbi i za sobom povlači manje oduševljene elemente. Napoleon je stalno podstiče, formira i mnoštvo elitnih jedinica od kojih je Garda sa svojim blistavim paradnim uniformama najuglednija. Selekcija po hrabrosti i efikasnosti mogla je dobro funkcionisati kao podstrek samo ako su u toku operacija kadrovi dovoljno proređivani da bi se stvorila mesta za nove generacije, što se do 1812. nije događalo u dovoljnoj meri, pa su se nagomilale starešine viših činova. To su bili pretežno mladi ljudi, ali je u nižim oficirskim činovima bilo veoma starih, poručnika u pedesetim, čak i šezdesetim godinama.

Takav kriterijum unapređivanja daje obavezno slabo obrazovane oficire. Bila je to velika nezgoda koja će se

sve više osećati u višem komandovanju po meri kako se ratište bude širilo, komunikacije izduživale, zadaci postajali složeniji, a neprijatelj sticao sve više ratnog iskustva i bolje se organizovao. Na prostranom ratištu Napoleon se nije mogao svuda nalaziti, a u njegovom odsustvu mnogi njegovi maršali nisu umeli da se snađu, da razviju inicijativu prema situaciji, što Napoleon, suprotno onome što se ponegde tvrdi, ničim nije sputavao. Istina, nije ništa preduzeo da više komandante intelektualno osposobi za nove oblike rata. Uostalom, ni oni sami tome nisu težili. Napoleonomi maršali kojima on nije uskraćivao ni slave ni zlata¹³, želeli su pre svega mir da bi uživali stečene pozicije. Ni u Napoleonovom štabu nije bilo oficira sposobnih za samostalne uloge. Oni prenose samo careva naređenja. Njihov šef, Bertje, je neodlučan general ali poslušan i tačan. Napoleonovi ordonans-oficiri nemaju nikakvog autoriteta među trupnim komandantima, on ih šalje do trupa samo da vide i da ga obaveste.

Osetivši potrebu za sistematskim vojnim obrazovanjem, Napoleon formira vojni licej, Konjičku školu u Sen Žermenu i Vojnu školu u Fontenblou koja je 1808. premeštena u Sen Sir. To je išlo uporedo sa njegovim političkim ciljevima i socijalnim shvatanjima: nastojao je da stvori vojnu elitu plemića, bogataša i sinova oficira, ali su plemstvo i visoka buržoazija nerado slali svoje sinove u vojne škole. Pokušao je da pojača klasnu osnovu oficirskog sastava izdvajajući iz Nacionalne garde sinove „dobrih porodica” u posebne odrede (gardes d'honneur) koji su 30. septembra 1806. pretvoreni od paradnih u vojne institucije, ali ih je već iduće godine morao ukinuti da se

¹³ Napoleon je svoje maršale i generale prosto zasipao zlatom. Pored visokih plata, darivao ih je kneževinama, grofovijama i vojvodstvima obrazovanih u okupiranim zemljama, naročito u Severnoj Italiji čije su titule nosili bez političkih prava, ali sa kojih su ubirali 15. deo prihoda. Sem toga, svakom prilikom dobijali su veće sume kao što je Masena 18. septembra 1805. dobio 50 000 franaka „u znak poštovanja”. Uoči bitke kod Ajlaua svaka Napoleonova zvanica našla je 1000 franaka pod servijetom. Pred tim rasipništvom bilo je prosto neučtivo ništa ne tražiti od njega. Careva blagajna puni se ratnim plenom koji on deli sa svojim komandantima.

ne bi zamerio armiji, naročito Gardi, gde se držalo do revolucionarne i demokratske selekcije pred neprijateljem. Pojavljuju se ponovo 1813, ali nema više vremena da bi mogle odigrati namenjenu ulogu. Samo u Kraljevini Italiji, čija vojska nije imala revolucionarne tradicije, ti su „odredi časti” postali rasadnici oficira.

U pešadiji se polubrigade od 1803. ponovo nazivaju pukovima; ima ih linijskih i lakih (voltageurs), ali se ne razlikuju ni po opremi ni po taktici. Pukovi imaju od 1 do 3 bataljona, od 1806. načelno 2 od po 9 četa. Pešadija je naoružana puškom M. 1777 — brzina gađanja 4 metka u 3 minuta, koristan domet 200 m — a topovi su joj oduzeti. Konjica je podeljena na laku (husari, lovci), linijsku (draguni) i bitačnu (kirasiri). Konjički pukovi imali su po 4 eskadrona od 172 (kirasirski) i 232 čoveka (ostali pukovi). Bolje je obučena od pešadije zahvaljujući naprima Konventa i Direktorijuma preduzetim da se izvuče iz zaostalosti u odnosu na austrijsku konjicu od koje sada nema šta da strepi. Artiljerija je formirana u pukove peške i na konju. Prvi su imali 20 četa od po 120 ljudi, za posluhu baterije od 6 oruđa, a drugi 6 četa. Topovi od 4, 8 i 12 funti izbacivali su po dva puna metka u minutu na 600 m sa odličnom preciznošću, a koristan domet granata (bombi) i karteča dostizao je 400 m, ali se ta municija retko upotrebljavala. Bilo je haubica od 6 funti. Napoleon je pridavao veliki značaj artiljerijskoj vatri, ali je do 1806. imao svega 12 oruđa na diviziju, a 1808. na 1000 ljudi bilo je svega dva oruđa. Slabost artiljerije objašnjava se delom Marmonovom inicijativom koji je 1803. preduzeo da pretopi sva oruđa što do 1805. nije mogao da završi, ali i nedostatkom opreme i zaprega. Inženjerija, kojoj su pridati i pontoniri, formirana je kao zaseban rod.

U toku revolucionarnih ratova divizije su se afirmisale kao operativne jedinice; imale su od 6 do 11 bataljona, malo konjice i artiljerije, a organizacijom od 1806. izjednačene su na 6000—8000 ljudi. Uporedo nastaju i armijski korpusi. Pojam *korpus* nije nov; javlja se davno pre revolucije sa vrlo različitom jačinom i ulogom,

no sada je izraz operativne potrebe da se nekoliko divizija grupišu pod jednu komandu. Videli smo, Moro je 1800. formirao tri tela od po 4 divizije, a Bonaparte pred Marengom od 2 do 3 divizije, ali su to formacije *ad hoc*. U Bulonjskom logoru, gde je Napoleonova armija reorganizovana, korpusi dobijaju stalnu formaciju sa 2 do 4 divizije, od 14 000 — 40 000 ljudi. Armijski korpusi i samostalna konjica (Konjička rezerva) biće glavni elementi Napoleonovih manevara i bitaka. Konzularna garda dala je jezgro za formiranje Carske garde koja je obrazovana 29. jula 1804. u jačini od 9775 vojnika.¹⁴

Za komandovanje vojskom obrazovao je Generalštab (Etât-major général), ali je odvojio njegove funkcije od Ministarstva rata. Nacionalna garda, zadržana ustavom godine VIII (1800) na bazi zakona od godine III (1795), postojala je 1805. samo na papiru. Napoleon je naredio 24. septembra te godine da se ponovo aktivira, ali u stvari njega su interesovale samo elitne čete i pomenuti „odredi časti”. Kasnije je Nacionalnu gardu delimično mobilisao, pre svega, za odbranu obala, a tek 1812. je uključio u svoju vojnu organizaciju.

Za materijalno izdržavanje vojske Napoleon se nije mogao koristiti metodama jakobinaca iako je bio nepoverljiv prema liferantima isto toliko kao i oni. Oslanjajući se politički na kapitaliste, on je njima morao poveravati i liferacije. Do rata 1805. privatne firme isporučuju hranu i furaž, a čim je rat otpočeo formiraju se društva za snabdevanje hlebom, mesom, furaži, za održavanje bolnica i obavljanje sveg transporta zaključno sa transportom artiljerije.¹⁵ Napoleon je činio velike napore da kontroliše njihove račune, obrazovao je posebno ministar-

¹⁴ Tada je imala po 1 puk grenadira peške i na konju i lovaca peške i na konju, 2 čete artiljerije, 1 legiju žandarmerije i 1 bataljon mornara. Kasnije je pojačana nizom novih trupa, francuskih, poljskih, holandskih, italijanskih koje su nazvane „mlada garda” (jeune garde) za razliku od „stare garde” (vieille garde). Godine 1812. Garda je imala 57 346 ljudi od kojih 44 600 pešaka, 8400 konjanika i 2100 artiljeraca.

¹⁵ Jedinu bataljon za vuču artiljerije formiran je godine IX (1801); Garda je imala svoje zaprege kao privilegiju.

stvo za ratnu administraciju, ustanovio posebne inspektore za kontrolu efektivna, ranije u nadležnosti ratnih komesara (intendanti), nepoštenih i omrznutih, sam je pregledavao brojna stanja ali zloupotrebe nije mogao sprečiti. „Moram da plaćam i izdržavanje mrtvih vojnika” — pisao je 1808. Uostalom, nije mogao sprečiti ni svoje generale da u osvojenim zemljama za svoj račun ubiraju kontribucije.

Svojih 400 000 ljudi, koliko je imao pod oružjem 1805, Napoleon nije mogao da izdržava ni u doba mira. Vojnik je dobijao samo 5 sua dnevno (1/4 franka) i hleb, a u ratu još i meso. Bilo je to nedovoljno za život, a ni to nije redovno isplaćivao. To se oseća već pre operacija 1805, a na kraju 1806. Napoleon duguje svojim vojnicima platu za punih 5 meseci. Zbog nedostatka gotovine — 1805. došlo je u Francuskoj do teške finansijske krize — bilo je nemoguće nagomilati potrebne rezerve hrane, odeće i obuće. Napoleon se ograničavao na nabavku oružja i municije, ali ni tu nije postigao ono što je želeo. Smatrao je (1800) da mu je potrebna rezerva od 3 miliona pušaka što nikad neće ostvariti. Francuske fabrike 1805. proizvele su 146 000 pušaka, onoliko koliko je uništavano u toku jednog pohoda. Sa artiljerijom išlo je još teže. Nedostatke je popunjavao iz arsenala u osvojenim zemljama. Tu je pretežno vršen i remont konjice.

Sve ostale potrebe — hrana, odeća, obuća, nabavljane su na terenu. Rat se hranio ratom, kao u doba tridesetogodišnjeg rata. „U ratu invazije i ekspedicije koju vodi car, nema magacina” — pisao je Bertje Marmonu 11. oktobra 1805; „na komandantima korpusa je da se snabdeju u zemljama kojima prolaze”. Napoleonova strategija je u potpunom skladu sa njegovim finansijskim teškoćama: on ide na brzu, potpunu pobedu koja će mu omogućiti korišćenje svih izvora zemlje. Njegova armija polazi u rat bez materijalnih rezervi. Da je bilo komora i magacina, ne bi ni mogla izvršavati njegove munjevitije operacije. Takva je strategija odgovarala malim efektivima u bogatoj Lombardiji, poprištu prvih Napoleonovih operacija. Čim bi veće Napoleonove armije naišle na si-

romašnije ili iscrpno zemljište, u Severnoj Nemačkoj, Poljskoj, Španiji, Rusiji našle bi se u teškoj, smrtonosnoj krizi.

U ovakvom sistemu snabdevanja trpeli su, pre svega, vojnici. Malo je bilo komandanata korpusa koji su se sturali da iz rekvizicija redovno snabdevaju svoje vojnike. Trupe su uzimale od stanovnika ono što bi našle; one koje su kasnije nailazile u iste oblasti nisu često nalazile ništa. Vojnici su gladovali ili krkali, a uz to izloženi svim čudima vremena — najčešće se bivakovalo pod vedrim nebom, bili su podložni bolestima i epidemijama. Uostalom, niko se nije starao o njihovoj higijeni. Sanitetska služba bila je sasvim nezadovoljavajuća, slabija nego u doba Konventa. Mortalitet je bio ogroman. Ceni se da su Napoleonove armije od 1800. do 1815. izgubile oko 1 400 000 ljudi sa nestalima (uračunati i vazali), no od toga je bilo malo poginulih: kod Austerlica 2%, a kod Vaterloa 8,5% efektivna. Ogromna većina umrla je od rana, bolesti, premora i hladnoće. Hraniti rat ratom i voditi ga na ovaj način značilo je rušiti moral i disciplinu trupa. Usiljeni marševi ostavljali bi za sobom dugačak rep marodera koji su se znali organizovati u pljačkaške bande. Buntovi su se najčešće radali u bedi. Što je gore, na taj način francuska okupacija ma koliko dala podršku socijalnom progresu, izvrgla se u eksploataciju omrznutu kod svih slojeva društva.

Napoleonovi vojnici dolaze iz istih onih društvenih slojeva koji su popunjavali revolucionarne armije, ali je njihov moralni spektar složeniji. Nema u njima više onog čistog revolucionarnog entuzijazma iz 1793. i 1794, mada su sačuvali neke njegove dinamičke momente kojima su se pridružili drugi. Njihovo demokratsko ubeđenje je dobrim delom zadovoljeno jednakošću perspektiva, mogućnošću unapređivanja za svakog; u njima se nikad nije sasvim ugasila ljubav za jednakost, mržnja prema aristokratiji, antiklerikalizam. Za njih Napoleon nije nikad bio kralj već general-građanin koji je obarao kraljevine. Napoleon je energično likvidirao neburžoaske tekovine revolucije, ali ih je poštovao u sferi neposredne predstave

vojnika. Psihologiji vojnika treba dodati osećanje vojničke časti čija je glavna manifestacija hrabrost pred neprijateljem — što je Napoleon značaki podsticao, osećanje pobjednika koji ponosno krstari pokorenom Evropom usred prezrenih naroda, osećanje pripadnosti „velikoj naciji“ što je Napoleon takođe brižljivo negovao svojim mnogobrojnim proklamacijama.

Vojnik koga pokreću ti momenti nema ničeg zajedničkog sa kasarnskim vojnikom prethodne linijske epohe. On je otporan prema vojničkim formalnostima. Spoljna, mehanička disciplina mu je nepodnošljiva. Dezertira vrlo lako da bi se vratio u jedinicu prema svom nahodanju, uvek kada se tuče bitka. Sluša starešine samo u vatri. Kolektivne manifestacije, neposlušnost jedinica, čak i bunt su česti u Napoleonovim armijama. On grmi ali prašta, blaži je no što su bili komesari Konventa, jer u vojniku gleda samo borca, a njegov vojnik je zaista bio dobar borac.

Napoleonova armija koja je 1805. krenula u neprekidne ratove bila je još uvek najbolja u Evropi. Ali vremenom će popuštati mnoge njene poluge. Nestale veterane zamenjivaće regruti sve manje naklonjeni vojsci i ratu, a Francuze stranci — Švajcarci, Poljaci, Nemci, Italijani, Irci. Godine 1812. među Napoleonovim vojnicima Francuzi će činiti manjinu.

Izvori i literatura: E. Chevalier, *Histoire de la marine française sous le Consulat et l'Empire*, Paris 1886; E. Guillon, *Les complots militaires sous le Consulat et l'Empire*, Paris, 1894; Grouard, *Maxime de guerre de Napoléon*, Paris, 1898; R. Roloff, *Die Kolonialpolitik Napoleons I*, München, 1899; Philip, *Études sur le Service d'État — major pendant les guerres du premier Empire*, Paris, 1900; E. Desbrières, *Projets et tentatives de débarquement aux Iles britanniques*, I—V, Paris, 1900—1902; J. Colin, *L'éducation militaire de Napoléon*, Paris, 1900; isti, *Les transformations de la guerre*, Paris, 1912; Sauzay, *Les Allemands sous les aigles françaises*, I—VI, Paris, 1902—1912; J. Morvan, *Le soldat impérial*, I—II, Paris, 1904—1907; P. Cantal, *Études sur l'armée*

révolutionnaire, Paris, 1907; H. Delbrück, *Historische und politische Aufsätze über den Unterschied der Strategie Friedrichs und Napoleons*, Berlin, 1907; isti, *Geschichte der Kriegskunst*, IV, Berlin, 1920; E. Bucquoy, *Les gardes d'honneur de l'Empire*, Nancy, 1908; F. B. Wheeler, M. Broadley, *Napoleon and the Invasion of England*, London, 1910; Lechartier, *Les services de l'arrière à la Grande Armée*, Paris, 1910; Vachée, *Napoléon en campagne*, Paris, 1913; J. Holand Rose, *Pitt and the Great War*, London, 1916; Nemours, *Histoire militaire de la guerre d'indépendance de Saint-Domingue*, Paris, 1925; A. Fugier, *Napoléon et l'Espagne*, Paris, 1930; isti, *Napoléon et l'Italie*, Paris, 1947; J. Villat, *La Révolution et l'Empire*, II, Paris, 1936; L. Madelin, *Le Consulat*, Paris, 1939; isti, *L'avènement de l'Empire*, Paris, 1945; Guignes, *L'organisation des services de la Grande Armée*, Paris, 1939; G. Six, *Les généraux de la Révolution et de l'Empire*, Paris, 1947; J. Godechot, *Les institutions de la France sous la Révolution et l'Empire*, Paris, 1951; G. Lefebvre, *Napoléon*, Paris, 1953.

II

RAT 1805.

1. SNAGE I PLANOVI

Saveznici. Već 16. jula sporazumeli su se Rusi i Austrijanci o operacijskom planu:

u Nemačkoj, 89 000 Austrijanaca grupisaće se na Inu, odakle će upasti u Bavarsku i izbiti na Leh gde će sačekati 90 000 Rusa;

u Italiji, Austrijanci će prikupiti 142 000 vojnika i u prvi mah osvojiti tvrđave na Adiđi i Minču;

u Tirolu i Forarlbergu 53 000 Austrijanaca održavaće vezu između nemačkog i italijanskog ratišta;

u Štralzundu iskrcaće se 20 000 Rusa, tu se spojiti sa 12 000 Šveđana radi operacija protiv Hanovera;

ako Pruska pristupi koaliciji, jedna njena jaka armija krenuće na Holandiju ili na srednju Rajnu;

kod Napulja će se iskrcati 25 000 Rusa i 5000 Britanaca da bi zajedno sa napuljskom vojskom potisli Francuze iz donje Italije a zatim krenuli na Po.

U slučaju da naiđu Francuzi desnom obalom Dunava nadmoćnijim snagama, Austrijanci, koji budu upali u Bavarsku, povlačiće se prema ruskim snagama koje budu

nailazile; ako Francuzi naiđu levom obalom Dunava, Austrijanci će sa desne obale ugrožavati njihove komunikacije dok ne stignu Rusi a zatim će zajedno tući rešavajuću bitku. Ukoliko bitka bude dobijena, austro-ruska armija upašće u Švajcarsku zapadno od Bodenskog jezera, a odande u Francusku preko Franš-Kontea da bi se izbegao frontalan napad na jako utvrđenu nemačko-francusku granicu. Austrijska armija u Italiji, pošto zauzme tvrđave na Adidi i Minču, nastaviće nadiranje kroz Lombardiju na Pijemont sadejstvujući delom i u operacijama u Švajcarskoj, no ako bude tučena, odstupiće u Tirol, a Veneciju će osigurati jakom posadom.

Dogovoreno je s Rusima da će zajedničkim armijama komandovati austrijska ličnost, no samo u slučaju ako to bude car lično ili jedan od nadvojvoda. Zbog toga, za komandanta austrijske vojske u Nemačkoj postavljen je nadvojvoda Ferdinand, u Italiji nadvojvoda Karlo, a u Tirolu nadvojvoda Johan, no sva trojica je trebalo da slušaju uputstva generala Maka, carevog general-kvartirmajstora (načelnika štaba). No, u stvari, Mak će komandovati samo austrijskim trupama u Nemačkoj.

Austrija nije bila spremna za rat.¹⁶ Nameravala je da ga otpočne tek iduće godine, ali je popustila pritisku Britanije i Rusije. Njen pokušaj da pregovorima odloži sudar nije zavarao Napoleona, jer je, da bi zadovoljila svoje saveznike, odmah stavila u pokret svoje trupe ka Adidi, Tirolu i Inu. Ovim pokretima sredinom avgusta faktički je objavila rat Francuskoj, pa je, s obzirom na razvoj političke situacije, 27. avgusta svu svoju armiju stavila u ratno stanje. Tada su njene trupe imale oko dve trećine ratnih efektiva.

¹⁶ U međuvremenu je austrijska vojska pretrpela dosta izmena. Pešadija i konjica tek što su dobile nova egzercirna pravila zahvaljujući nastojanju generala Maka čiji je uticaj postao dominantan u austrijskim vojnim pitanjima. Težilo se da se njihova taktika bolje prilagodi novim pojavama koje su ispoljili francuski revolucionarni ratovi. U vezi s tim izmenjena je i formacija, tek naredbom od 27. avgusta. Linijski pukovi preformisani su u 5 bataljona po 4 čete, a granični (iz Vojne krajine) na 3 bataljona, takođe po 4 čete. Konjički pukovi pojačani su na 8 eskadrona.

U Beču su predviđali da će se austrijska armija određena za operacije u Nemačkoj sasvim prikupiti na Inu tek krajem oktobra, no njeni prvi delovi prešli su In već 8. septembra da bi prinudili Bavarsku da stupi na stranu saveznika. Bavarski izborni knez je već 24. avgusta zaključio s Francuskom ofanzivno-defanzivni savez, pa je odbio austrijski zahtev i povukao svoje trupe na Bamberg, dok su Austrijanci izbijali na Iler gde su zauzeli položaj za odbranu. Bilo je rizično neprikupljene snage izlagati francuskom udaru, ali se računalo da Francuzi mogu stići sa okeana do Lehha za 68 dana, a Rusi do Ina za 64 dana.

Ruske snage¹⁷ namenjene operacijama u Nemačkoj grupisale su se u dve armije: jedna pod Kutuzovom kod Brodija, na samoj austrijskoj granici. Ona je trebalo da ima 56 000 ali nije imala više od 46 000. Druga kod Bresta (Litovsk) pod Bukshevdenom, koja je trebalo da ima 39 000 ljudi. Prva je krenula 22. avgusta u šest (dnevni) ešelona. Prva kolona stigla je u Braunau na Inu 11. oktobra, peta 19. oktobra, konjica i artiljerija još kasnije, a 6. kolona stigla je u Krems tek 12. novembra, jer je u međuvremenu bila upućena u Podoliju, pa zatim vraćena prvobitnoj nameni. Armija u Brestu mogla je da krene u isto vreme, ali je sačekala Gardu koja je pošla iz Petrograda tek 22. avgusta. Zadržavanjem ove armije kod

¹⁷ Predviđalo se formacijski:

<i>U pešadiji:</i>		<i>U konjici:</i>	
61 grenadirski bat.	33 428 ljudi	64 esk. kirasira	8 000 ljudi
244 fizilirski bat.	191 296 ljudi	48 esk. draguna	6 000 ljudi
3 lovačka bat.	2 580 ljudi	48 esk. lakih	6 900 ljudi
52 granična bat.	39 808 ljudi	94 esk. husara	13 630 ljudi
360 bataljona	267 112 ljudi	24 esk. ulana	3 480 ljudi
		278 eskadrona	38 010 ljudi

Za popunu, svaki puk imao je po jedan rezervni bataljon odnosno eskadron.

Rusija je početkom 1805. raspolagala sa 355 bataljona i 311 eskadrona mobilne (operativne) vojske, ukupno 232 880 pešaka i 48 150 konjanika. Tome treba dodati kozake, koji se cene na 110 000 konjanika, a 77 000 ljudi u dopunskim jedinicama.

Bresta i formiranjem još jedne kod Grodna pod Benigzenom, koja je trebalo da ima 40 000 ljudi, car Aleksandar je vršio pritisak na Prusku. Trupe određene za Štralzund i Napulj krajem avgusta nisu još bile prikupljene.

U svemu, saveznici su mogli otpočeti energične operacije u Nemačkoj tek početkom novembra, a u Italiji krajem septembra.

Francuzi. Zahvaljujući geografskom položaju njegovih protivnika a i rasporedu njihovih snaga krajem avgusta, dakle u trenutku kada je rešio da krene na njih, Napoleon ih je mogao tući počesno, Austrijance pa Ruse, ali je trebalo požuriti; vremena je bilo sasvim malo, a prema savezničkom proračunu — videli smo ranije, Rusi i Francuzi nekako su u isto vreme mogli stići na Leh. Upravo iz tog razloga trebalo je glavne snage upraviti na dunavsko ratište gde su se, s obzirom na njihov raspored 25. avgusta,¹⁸ mogle najbrže prikupiti. To su bili osnovni, postulati Napoleonovog ratnog plana. O njima je morao ranije razmišljati kada je samo jedan sat pošto je odustao od desanta mogao izdiktirati naređenja za pokret trupa. Za operacije u Nemačkoj je već tada odredio prvih šest korpusa, Konjičku rezervu (Mira) i Gardu. Njih upućuje na Rajnu i Majnu od Selestaa (jugozapadno od Strazburra) do Bambergaa, gde će stići krajem septembra. To je 180 000 ljudi kojima će se, veruje on, pridružiti još 30 000 Nemaca (Bavaraca, Badenaca, Nasauovaca, Virtemberžana). U svakom slučaju biće nadmoćniji od austrijskih snaga na dunavskom vojištu. Kako će dalje operisati sa Rajne i Majne zavisiće od rada protivnika. Bitno je bilo da se neutralnošću Švajcarske i Pruske u Južnoj Nemačkoj stvori zatvoreno ratište sa potpuno osiguranim bo-

¹⁸ 1. Korpus (Bernadot) — Hanover (18 000 pešaka, 3000 konjanika); 2. korpus (Marmon) — Utreht (18 000; 2000); 3. korpus (Davu) — Bulonj (25 000; 2000); 4. korpus (Sult) — Bulonj (39 000; 2000); 5. korpus (Lan) — Buljon (16 000; 2000); 6. korpus (Nej) — Bulonj (22 000; 2000); 7. korpus (Ožro) — Bajon (14 000 pešaka); u Severnoj Italiji 30 000, a u Napuljskoj Kraljevini 18 000 (Guvion Sen Sir); Garda (Besjer) — Pariz (6000); konjička rezerva (16 000 konjanika i 6000 draguna peške) delom u Bulonju, delom u unutrašnjosti Francuske.

kovima. U Beču se takođe smatralo da je neutralna Švajcarska u njihovom interesu. Saveznici su Prusku nastojali da dovuku u svoj logor, ali je Napoleon uspeo da je diplomatskim i vojnim merama održi u neutralnosti, mada je u toku koncentracije povredio njenu teritoriju. No, u slučaju da neutralnost Švajcarske bude ipak povređena, 7. korpus je upućen na njenu granicu.

U Severnoj Italiji Napoleon je ostavio tamošnjih 30 000 ljudi pod Masenom i preduzeo mere da ih u toku septembra i oktobra udvostruči. Mada se Napuljska Kraljevina već bila pridružila saveznicima, konvencijom od 21. septembra 1805. ona se obavezala da neće dopustiti iskrcavanje vojske zaraćenih država na svoju teritoriju niti komandu svojih snaga i tvrđava poveriti engleskom, ruskom, ili austrijskom generalu odnosno francuskom emigrantu. Na osnovu toga Sen Sir je evakuisao teritoriju Kraljevine.

Napoleon je uporedo preduzeo mere za popunu vojske do ratnog sastava i pobrinuo se i za popunu gubitaka: 26. avgusta pozvao je pod oružje 30 000 obveznika, ubrzo zatim još toliko, a i stare vojnike koji su bili otpušteni posle Amjenskog mira; 23. septembra pozvao je svu klasu 1806. od koje je trebalo formirati tri rezervna korpusa: između Some i Eskoa (Brin, sedište Bulonj), na levoj obali Rajne (Lefevr, Majnc) i u Elzasu (Kelerman, Strazbur). Za zaštitu obala formirao je tri leteća korpusa: u Renu, Vandeji i Alesandriji.

Napoleon je armirao tvrđave na Rajni, naročito Majnc, Strazbur i Noj Brajzah, preduzeo dopunske fortifikacijske radove i pojačao posade. Tu je upućen i veći deo pozvanih kontingenata. Kel i Alt Brajzah dobili su nove palisade i (zemljane) bedeme. Ovim je na Rajni stvorio jaku operativnu osnovicu.

Miraova misija u Bavarskoj bila je od izvanrednog značaja u sklopu ratnih priprema. Njega je Napoleon, kao budućeg komandanta konjice u prethodnici Velike armije, poslao da izvidi teren, pravce, naseljena mesta, prelaze preko Češke šume i Ina. Taj svoj zadatak on je izvršio krajem avgusta i početkom septembra, a već mu je 10.

septembra referisao o rezultatima. Izviđanje ratišta je jedan od značajnih Napoleonovih priloga ratnoj veštini.

Kada se uporede protivnički operacijski planovi pada odmah u oči da su se saveznici rasplinuli prema divergentnim ciljevima a Napoleon grupisao na najvažnijem pravcu. Napustio je Južnu Italiju, mada nije verovao napuljskom dvoru, a u Hanoveru je sasvim smanjio okupacione snage, mada nije bio siguran u neutralnost Pruske. Koalicije nisu nikad jedinstvene u pogledu ratnih ciljeva pa ni u strategijskim objektima. Ne može se zameriti Austrijancima što su prodrli u Bavarsku, upravo što su se izložili udaru Francuza — kako će se kasnije videti. Privlačenje Bavorske ili njeno neutralisanje vredelo je pokušaja, a francuski udar se mogao izbeći elastičnijom strategijom. No, nikakvim argumentima se ne može braniti grupisanje tolikih austrijskih snaga u Italiji, očigledno na sekundarnom ratištu. Tu se oseća želja za povratkom bogate Lombardije do koje je Austriji bilo više stalo nego do izgubljene pozicije u Nemačkoj, ali ovaj preterani strategijski interes za Italiju je nesumnjivo i odjek operacije 1796—1797. i 1799—1800. kada je pretežno tamo rešavana sudbina prve i druge koalicije. Neobjašnjivo je i grupisanje snaga u Tirolu kada se sa te strane nije nameravalo da povredi neutralnost Švajcarske. Na suprotnoj strani, paralelne snage u Italiji i prema Tirolu — ako se tako shvati Ožroov korpus, bile su znatno slabije. Najzad, Austrijanci nisu imali ništa što bi se moglo uporediti sa Napoleonovom osnovicom na Rajni.

2. ULMSKA OPERACIJA

SA RAJNE NA DUNAV

Velika armija nalazila se 24. septembra u ovom rasporedu: Konjička rezerva, 5. korpus i Garda — Strazbur; 6. korpus između Vajsenburga i Rajne; 4. korpus — Špajer; 3. korpus — Manhajm; 2. korpus — Majnc; 1. korpus na putu kroz Heszen-Kasel; 7. korpus na putu za Bazel.

U isto vreme na nemačkom ratištu nalazila se austrij-

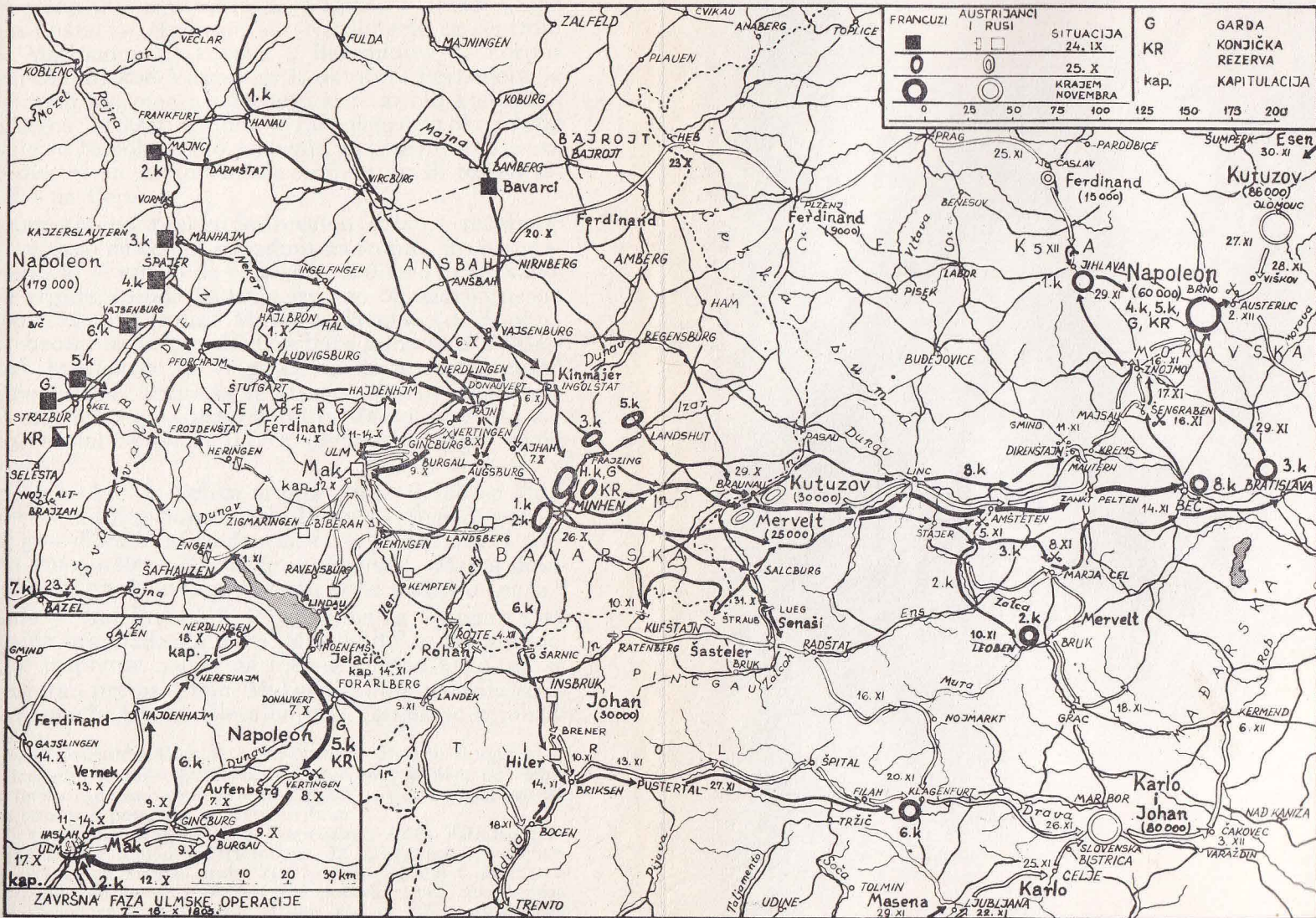
ska prethodnica (Švarcenberg, 21 bataljon i 46 eskadrona) između Zigmaringena, Biberaha i Ravensburga; po jedan njen konjički puk bio je isturen u Hehingen i Engen, odakle su slali patrole u Švarcvald. Glavnina joj se nalazila na desnoj obali Ilera: desno krilo (Kolovrat, 24 bataljona) kod Ulma i južnije; centar (Aufenberg, 14 bataljona i 8 eskadrona) kod Kemptena; levo krilo (Franjo Jelačić-Bužimski, 19 bataljona i 8 eskadrona) kod Lindaua. U drugoj liniji je Vernek (15 bataljona i 8 eskadrona) kod Landsberga. Na levoj obali Dunava kod Ingolštata nalazi se Kinmajer (6 bataljona i 16 eskadrona). Ulm, Memingen, Lindau i Ingolštat su utvrđivani.

Prvi je Napoleonov cilj bio da uništi Austrijance na Ileru, pošto ih prethodno odseče od pozadine i Rusa. To je mogao postići samo obilaskom njihovog desnog boka gde Mak nije očekivao nikakvu opasnost jer je Pforchajm bila najsevernija tačka koju je osmatrao. Levi austrijski bok bio je čvršće naslonjen na tirolske snage i teže prohodan teren. Operaciju je Napoleon nazvao *oslobođenje Bavarske*.

Mira je prešao Rajnu 25. septembra na mostu kod Kela i razvio svoje konjičke mase prema južnom Švarcvaldu a jake patrole uputio s one strane planine stvarajući utisak da Velika armija kreće frontalno prema Ileru, približno onako kako je 1800. god. to činio Moro. Za Miraovom konjicom krenuo je 5. korpus, a idućeg dana prešli su Rajnu 3, 4. i 6 korpus i pošli određenim marš-rutama.¹⁹ Svi ovi kopusi bili su prvih dana pod komandom Miraa,²⁰ dok komandu nad njima nije primio car koji je 30. septembra bio u Strazburu a 2. oktobra u Ludvigsburgu. Artiljerijski park je pod pratnjom draguna

¹⁹ Pre prelaza Rajne trupe su snabdevene municijom sa saržom, novim cipelama i šinjelima, svaki vojnik je dobio hleb za 4 dana, a dvopeka za isto toliko dana primile su komore. Svaki korpus dobio je svoj rejon (pojas) odakle se mogao snabdevati mesnim sredstvima. Otkako su prešle Rajnu trupe su bivakovale.

²⁰ U Miraovim rukama bila je sasređena izviđačka služba. On je izveštavao Napoleonov štab, a da se ne bi gubilo vreme neposredno i komandante korpusa preko ordonans-officira koje su ovi poslali u Miraov štab sa potrebnim brojem konjanika.

Sk. 32 — Operacije u Nemačkoj 1805.

krenuo peške 29. septembra iz Strazbura preko Rajne pravcem Raštat — Hajlbron — Nerdlingen, za centrom armije. Marmonov 2. korpus i Bernadotov 1. korpus prešli su Majnu kod Vircburga 1. oktobra. Bernadotu je bio potčinjen Marmon a i Bavarci koji su bili kod Bamberg (Deroa, 20 000); s njima je raspolagao sa oko 60 000 ljudi koje je Napoleon bio namenio za zadržavanje Rusa na Inu dok bi on sa korpusima koji su prešli Rajnu tukao Maka na Ileru.

Demonstracija prema Švarcvaldu dala je rezultata. Mak je verovao da će biti napadnut na frontu, što je upravo i želeo. On je mislio da 6. korpus čini levo krilo Napoleonove armije, i onda kada je stvarno obrazovao desno krilo, pošto su 5. korpus i Miraova glavnina (do 1. oktobra) prebačeni na pravac Ludvigsburg kuda je išla i Garda.²¹ Mak je smatrao da će ga teritorija Ansbaha, posed neutralne Pruske, štiti sa te strane. Pruska je 21. septembra stavila svoju vojsku u ratno stanje, pa se na austrijskoj strani verovalo da će umeti da zaštiti svoju neutralnost.²²

Uveče 1. oktobra Velika armija obrazuje luk na liniji Štutgart — Ludvigsburg — Hajlbron — Ingelfingen — Vircburg — Bamberg, na frontu od oko 180 km. U odnosu na mnogo širu polaznu liniju Rajna — Majna dotadnji pokreti predstavljaju izvesnu koncentraciju snaga.²³

Kada je Nej krenuo iz Pforchajma za Štutgart a sa Švarcvalda nije nailazilo ništa, Mak je došao do zaključka da se priprema napad na njegovo desno krilo, pa se jače grupisao prema Ulmu. Makova armija nalazila se 3. oktobra između Ulma i Ilerajhajma. Vernek se približio

²¹ Na Švarcvaldu Mira je ostavio samo diviziju draguna.

²² Bernadot je činio sve da izazove uverenje da neće povrediti prusku teritoriju. Namerno je slao patrole u pruske enklave da bi ih na proteste povukao sa izvinjenjima.

²³ U to vreme pridružilo se Francuzima 4000—5000 ljudi iz bornih kneževina Baden i Virtemberg. Iz Etlingena, 2. oktobra, pisao je Napoleon svome bratu Žozefu neka objavi u *Moniteru* (Službeni list) da je već požnjeo dve pobede: prva, što Armija nema ni dezertera ni bolesnika; druga, što su joj se pridružile vojske Bavarske, Badena i Virtemberga.

desnom krilu. Mak nije ni slutio da će napad naići sa severa na njegov bok i pozadinu. On nije ništa preduzeo da se bolje obavesti; znao je gotovo samo ono što mu je Napoleon hteo da pokaže. Kinmajer na desnoj obali nije išao dalje od Ajhšteta. Kada je, 2. oktobra, kod Gepingena došlo do nekog konjičkog boja, Mak je krenuo Jelačića na Biberah da bi udario u desni bok Francuza kada budu krenuli na Ulm.

Velika armija je nastavila pokret na Dunav 2. oktobra pri istoj osnovnoj zamisli — da trupe koje su prešle Rajnu udare na Maka, a one koje su prešle Majnu (Bernadot) da zadrže Ruse. U prvoj grupi, 6. korpus je trebalo da na levoj obali Dunava obrazuje stožer oko koga će se Armija okretati prema jugu i zapadu i preći na desnu obalu Dunava kod Donauverta gde su korpusi mogli jednovremeno stići. Bernadotu je naređeno da pređe kod Ingolštata.²⁴ Sva je armija 6. oktobra bila na liniji Hajdenhajm — Vajsenburg, na frontu od svega oko 80 km, spremna da pređe Dunav, ali i tako grupisana je mogla primiti bitku na levoj obali sa svim snagama u slučaju da se Mak na to odluči. No, on to nije učinio. Kinmajer se povukao na desnu obalu Dunava i odmaršovao u Ajhbah iza r. Para, ostavivši na levoj obali slabije snage za osmatranje.

U Ludvigsburgu Napoleon je 3. oktobra izdao naređenje za organizaciju etapne službe, tačnije „vojnog puta“. Prirodno, poklapao se sa marševskim pravcem srednje grupe (Mira, Lan, Garda, artiljerija), bio je upravo njegovo produženje unazad.²⁵ Njime će se doturati Armiji novac, municija, oružje, odeća, regruti, a evakuisati ranjenici, bolesnici, zarobljenici, plen. Na njemu je organizovana zaprežna, upravna i policijska služba. Put je bio podeljen na odseke dužine dnevnog marša, nazvanim etape, na čijim krajevima su organizovane etapne stanice, naj-

²⁴ Bernadotov korpus prešao je preko pruske teritorije od Ufenhajma do Vajsenburga — bez dozvole, ali i bez većih diplomatskih komplikacija s Pruskom. Na pruskoj teritoriji Francuzi su se poneli korektno, a sve plaćali u gotovu.

²⁵ Nerdlingen — Elvangen — Hal — Eringen — Hajlbron — Hilsbah — Špajer.

češće u gradovima, ali su za ovo mogla poslužiti i veća, bogatija sela. U etapnim stanicama su prolazeće trupe mogle zadovoljiti sve svoje potrebe. To je nova Napoleo-nova improvizacija čiji je organizatorski um iz postojećih fragmenata nastalih u toku revolucionarnih ratova i ranije stvorio povezanu celinu koja će dugo biti uzor uređenja suvozemnih puteva.

PRELAZ DUNAVA

U zoru 7. oktobra Mira je potisnuo Austrijance iz Donauverta, zauzeo most i na desnoj obali obrazovao mostobran. U toku dana tu je naišao i 4. korpus, Lanov 5. korpus krenuo je na Minster, a Davuov 3. korpus na Nojburg gde je uveče zauzeo most. Tu je upućen i Marmon sa 2. korpusom, a Bernadot je sa Bavarcima krenuo na Ajhštet. Iz Donauverta su Mira i divizija Vandam (4. korpusa) krenuli uz Leh da bi što pre zauzeli prelaze na toj reci i od Maka odvojili Kinmajera čije su snage Francuzi zamišljali da su jače.

Mak je 4. oktobra saznao od Kinmajera da jake francuske snage nastupaju prema Donauvertu, pa se od 5. oktobra počeo jače grupisati prema Ulmu i Gincburgu. Po podne 7. oktobra saznao je Mak u Gincburgu da je Donauvert izgubljen, pa je rešio (1. odluka), u odsustvu nadvojvode Ferdinanda, da napadne Francuze na desnoj obali i u tom cilju je uputio Aufenberga sa 8 bataljona i 13 eskadrona iz Gincburga u Vertingen, za kojim je nameravao da krene glavninu kada se bude prikupila, a Kinmajeru je naredio da čvrsto drži prelaz na Lehu kod Rajna, ne znajući da je ovaj odstupio već do Ajhbaha odakle će isto veče nastaviti za Minhen, u potragu za nekim jačim položajem. Druga naređenja za ovu prvu Makovu odluku nisu ni izdata jer ju je uveče izmenio na intervenciju nadvojvode Ferdinanda, koji se u međuvremenu vratio u štab, i rešio (2. odluka) da odstupi na In preko Augsburga. To bi se moglo izvesti da je 7. uveče glavnina bila prikupljena kod Gincburga i da su preduzete mere da se zaustavi ili uspori širenje Francuza na desnoj obali

Dunava, no, učinjeno je upravo obratno, Aufenberg je upućen u pravcu Augsburga, a Kinmajeru je naređeno da se povuče čak na In. Dakle, čistila se desna obala pred Francuzima. Naročito je bilo pogrešno čekati da se glavčina prikupi kod Gincburga. Ona je ujutro 8. oktobra još bila daleko od toga. Kada je već rešeno da se odstupi na In, moglo se to organizovati na efikasniji način.

Dok je Nej na levoj obali Dunava zatvarao pravce koji su iz Ulma²⁶ vodili u pozadinu Velike armije, Napoleon je razvijao svoj manevar na desnoj obali. Protiv Maka, prema zapadu okrenuo se Mira, Garda, 2, 4. i 5. korpus, na Minhen je pošao Bernadot sa 1. korpusom i Bavarcima, a 3. korpus se nalazio u sredini, na Ajhbahu za vezu dveju operativnih grupa. U samom početku ovog manevra, 8. oktobra Miraove i Lanove trupe razbile su Aufenberga kod Vertingena, njega zarobile a ostatke njegove divizije odbacile na Burgau.

Dotle se Makova glavčina prikupljala kod Gincburga, pa je 9. oktobra ujutru njeno čelo krenulo za Augsburg. Stiglo je još u toku prepodneva u Burgau. U toku marša su prednje austrijske trupe svuda nailazile na jake delove francuske konjice, pa je Austrijancima najzad postao jasan operativni značaj boja kod Vertingena, shvatili su da se razvija veliki manevar, pa je oko podne rešeno da se glavčina vrati u Gincburg i da se tu pređe na levu obalu Dunava (3. odluka). No, u međuvremenu Nej je u kratkom noćnom boju (9/10. oktobar) zauzeo mostove kod Gincburga kako bi sa svojim trupama mogao učestvovati u rešavajućoj bici koju je Napoleon očekivao između Ulma i Augsburga. Mak sada donosi novu, 4. odluku, da preko Nerdlingena krene za Češku.

Napoleon veruje da se Mak povlači u Tirol pa je preduzeo mere da mu prepreči put, a Neju naredio da zauzme Ulm. Tako je 11. oktobra došlo do susretnog boja kod Haslaha između Makovog čela koji je iz Ulma krenuo za Nerdlingen i Nejove divizije Dipon koja je pošla na Ulm. Ceneći da su Francuzi jači, Mak ne angažuje glavčinu, ko-

²⁶ Ulm je bio dvogubi mostobran pa su Austrijanci mogli manevrovati s obale na obalu.

jom je lako mogao odbaciti francusku diviziju, pa rešava da ostane u Ulmu (5. odluka). Nejasno je šta je zapravo hteo u Ulmu. Bitku nije nameravao tući jer za to nije preduzeo nikakve mere. Možda je nastojao samo da stvori vreme za intervenciju Rusa, koji su bili daleko, ili čak za intervenciju Prusa, verujući u ono što je želeo, da će oni zaratiti zbog povrede njihove teritorije, no, i u tom slučaju trebalo bi mnogo vremena da se njihova akcija operativno oseti kod Ulma. Ako je, dakle, računao na Ruse i Pruse, slabo je proračunao vreme. Na zahtev njegovih generala koji su cenili situaciju sa više realizma, 12. oktobra ponovo je rešio da se probije u Češku (6. odluka). U tom cilju desno krilo²⁷ armije trebalo je da krene 13. oktobra kao prethodnica za Hajdenhajm, za njim bi krenuo Riš, dok bi Švarcenberg demonstrirao na desnoj obali Dunava. Jelačić je dobio nalog da krene za Memingen.

MAKOVA KAPITULACIJA

Šesta Makova odluka nije bila neizvodljiva, da je energično sprovedena, jer su francuske glavne snage bile na desnoj obali. Napoleon očekuje bitku kod Ulma za 13. ili 14. oktobar, pa je tamo uputio sve snage. Čak je Nejobu glavninu koncentrisao kod Gincburga na desnoj obali Dunava da bi za bitku prikupio što više trupa. Istina, na Nejobu predstavku, koji je posle boja kod Haslaha neposredno osećao opasnost za pravac Ulm — Nerdlingen, jedna se njegova divizija vraća na levu obalu i kreće ka Ulmu, ali to neće bitno izmeniti Makove mogućnosti na levoj obali. Po podne 13. oktobra Napoleon saznaje da Mak priprema proboj za Češku. Znajući da je to za Austrijance najpovoljnije, nastoji da ga zadrži u Ulmu lažnim vestima koje stavlja u opticaj: da su se Britanci iskrcali

²⁷ Upravo ovog dana Mak je dao svojoj vojsci nov *Ordre de bataille*. Podelio ju je na krila, centar i detašovane delove: *desno krilo* (25 bataljona i 30 eskadrona, oko 16 000 ljudi, Vernek); *centar* (32 bataljona i 22 eskadrona, oko 18 000, Riš, koji je zamenio Kolovrata); *levo krilo* (30 bataljona i 28 eskadrona, 18 000, Švarcenberg); *detašovani delovi* (u svemu 23 bataljona i 6 eskadrona, Jelačić).

u Bülonju, a da se on preko Ilera vraća u Francusku najkraćim putem.²⁸

Jelačić je 13. oktobra ujutru krenuo za Oksenhauzen. Vernek je u isto vreme pošao za Hajdenhajm, a do večeri je stigao u Herbrehtingen, odbacivši jedan francuski bataljon. Riš je oko podne odmaršovao za Elhingen gde je do večeri stigao čelom, odbacivši takođe jedan Nejov bataljon. Švarcenberg je ostao u Ulmu.

Predveče 13. oktobra lažne vesti stižu do Maku. On poveruje njima pa donosi odluku da ostane u Ulmu kako bi mogao ometati Napoleonovo povlačenje i zatim ga goniti ka Rajni. Mak je već zamišljao u koliko će se kolona kretati Napoleon i kojim pravcima, pa je prema toj čistoj fantaziji izdao svoja naređenja koja dobrim delom nisu ni stigla do odgovarajućih komandanata. Situacija će se razvijati svojom vlastitom logikom.

U toku 14. oktobra Nej je kod Elhingena i Langenaua napao Riša i u neredu ga odbacio u Ulm. Uveče tog dana bilo je jasno da se Francuzi kreću koncentrično ka Ulmu, no Mak veruje i dalje da se povlače u Francusku pa odbija predlog svojih generala da se ponovo pokuša proboj. Samo je nadvojvoda Ferdinand sa 12 eskadrona napustio Ulm protiv Makovog naređenja i u toku noći 14/15. oktobra stigao sretno u Gajslingen, odakle se spasao u Češku.

Idućeg dana u boju kod Mihelberga Nej odbacuje Austrijance u slabo utvrđen i opkoljen Ulm. Ujutru 16. oktobra otpočelo je bombardovanje grada, a 17. je Mak potpisao kapitulaciju s klauzulom da će se predati ako ga do ponoći 25/26. oktobra ne bude deblokirala ruska ili austrijska vojska. Napoleon je to prihvatio, znajući dobro da do tog roka niko ne može stići do Ulma, a njegovim premorenim trupama trebalo je odmora. Mak se predao o roku sa 23 000 ljudi. Istu sudbinu doživeo je 17. oktobra i Vernek koga je Nej okružio kod Trohtelfinge-

²⁸ Vest o Makovoj nameri saznao je Napoleon od špijuna koji je radio za obe strane, pa se njime i poslužio da Maku doturi lažne vesti. No, izgleda da je vest o britanskom iskrcavanju kolala nezavisno od toga.

na. Deo Jelačićevog korpusa kapitulirao je 15. oktobra u Memingenu ali se glavnina spasla preko Vangena i Isnija u Tiroi.

NAPOLEON I MAK

U ovom prvom pohodu rata, u ulmskoj operaciji, Francuzi su imali jedva 500 mrtvih i 1000 ranjenih a zarobili 40 000 ljudi.²⁹ Ovakav frapantan odnos gubitaka je najrečitije svedočanstvo da je velika pobeda dobijena nadmoćnijim manevrom, nogama a ne metkom kako se govorilo. To je dovoljno za svaku operaciju da bude ovekovčena, ali počasno mesto u analima ratne veštine dobila je kao klasičan primer dejstva po spoljnim operacijskim pravcima, kao što su pokušaji deblokade Mantove 1796, takođe na francuskoj strani, bile tipične operacije po unutrašnjim pravcima.

Austrijska katastrofa kod Ulma je doprinela teoriji ratne veštine kao sudar starog i novog, XVIII i XIX veka, odigran u čistoj operativnoj sferi gde je taktika imala sasvim podređenu ulogu. Pet šestina Francuza nisu ispalile ni metka. Bio je to sukob dve epohe olicen u dve ličnosti, nipošto samo igra njihovih subjektivnih sposobnosti. Napoleon, slobodan od dogmi, neprekidno stvara u intimnom kontaktu sa situacijom u kojoj je rad protivnika glavni elemenat. Dovoljno je pogledati njegovu ogromnu aktivnost izraženu mnoštvom naređenja koja izdaje iz dana u dan svojim komandantima. Na drugoj strani Maka jedva interesuje rad protivnika. On kombinuje, tako reći, samo u vremenu i prostoru, na osnovu nekih geometrijskih principa. To se najbolje vidi po tome kada predviđa kako će se Napoleon povlačiti u Francusku. Svoje kombinacije nikad ne izvodi do kraja, čim naiđe na prvu prepreku on ih menja. On proizvoljno pripisuje protivniku svoje kombinacije da bi na osnovu njih mogao sam kombinovati. Očigledno, sviđa mu se sama

²⁹ Bilten br. 6 Velike armije (*Correspondance militaire*, III, 354).

igra kombinovanja. U statičkim situacijama prošlog veka to je zaista bio najznačajniji rad vojskovođe. Mak je uživao izvanrednu reputaciju, moramo pretpostaviti da je intelektualno prevazilazio sve vojne ličnosti Austrije — nadvojvoda Karlo je bio još vrlo mlad — on je teoriju i praksu ratne veštine linijske epohe možda najbolje savladao. No, to nije bilo dovoljno da se uspješno nosi sa dinamičnom vojskom u rukama genijalnog komandanta, čiji je manevar, prost i dosledan, bio uvek sračunat na bitku svim snagama, što je kao Damoklov mač presecalo najsuptilnije igre. Larpurlartizam prema svrsishodnoj, efikasnoj strategiji! Brojna nadmoćnost Francuza dolazila je upravo do izražaja u pretećoj, potencijalnoj bici. Ipak, gotovo sve Makove odluke su bile izvodljive da je energično ostao pri njima. Njegova nesreća ne može se pripisati nedostatku komandne vlasti, što je bio podređen Ferdinandu, jer je imao pismeno carevo naređenje da mu se nadvojvoda ima pokoravati. Njegova osuda³⁰ osudila je više sistem nego ličnost.

3. KALDIJERO

Dok je Velika armija hitala Rajni, u Italiji je maršal Masena prikupljao svoje snage u logoru kod Montekijara na Kijezi. Do početka neprijateljstava imao je 42 000 ljudi ne računajući posade Mantove, Peskijere, Verone, i Lenjaga. Po Napoleonovim instrukcijama Italijanska armija organizovana je po uzoru na Veliku armiju, ali bez korpusnih štabova. Divizije su bile neposredno potčinjene Armiji, a bile su i brojno slabije od onih na severu da bi ih bilo dovoljno za manevar.³¹

³⁰ Maka je osudio ratni sud na 8 godina zatočenja, ali ga je car pomilovao na dve godine, a 1819. vratio mu je rang i dodelio penziju.

³¹ Divizije: *Gardan* — 12 bataljona, 4 eskadrona, 5600 ljudi; *Verdje* — 13 bataljona, 4 eskadrona, 5700; *Molitor* — 15 bataljona, 5700; *Dijem* — 13 bataljona, 6800; *Sera* — 16 bataljona, 4 eskadrona, 7500; prethodnička divizija *Espanj* — 1 grenadirski bata-

S obzirom na austrijsku nadmoćnost, Napoleonove instrukcije upućivale su Masenu na defanzivu, no predviđale su ujedno da će se odnos snaga izmeniti; Austrijanci će biti primorani da prebacuju snage iz Italije u Nemačku, a Francuzima će iz Južne Italije stići Guvion Sen Sir,³² slobodan otkako je 22. septembra potpisan sporazum o neutralnosti Napulja. Tada — predviđao je Napoleon, Masena će preći u ofanzivu, potisnuti protivnika na Soču i obrazovati desno krilo Velike armije; ostaviće samo deo snaga i na Adiđi u slučaju da Austrijanci nešto preduzmu iz Tirola. Ako bude potisnut, Masena će se povlačiti korak po korak, pošto bude prethodno pojačao Mantovu na 10 000, a Peskijeru na 1000 ljudi.

Austrijanci nisu ni izdaleka prikupili predviđenih 142 000 ljudi. Još u toku koncentracije trupe isprva namenjene italijanskom vojištu skrenute su u Nemačku, gde su zatim kroz Tirol prebačene i snage sa Adiđe. Pri izbijanju neprijateljstava nadvojvoda Karlo imao je oko 90 000 ljudi,³³ još uvek je bio znatno nadmoćniji, ali se ipak rešio na defanzivu. To se obično pravda time da Adiđa i Minčo kao prepreke nadoknađuju francusku brojnu podređenost ali je uverljivije reći da se strategijska

ljon i 16 eskadrona, 2400; dragonska divizija *Merme* — 20 eskadrona, 2000; kirasirska divizija *Pili* — 16 eskadrona, 1600; divizija *Partuno* — 11 grenadirskih bataljona i 4 lovačka eskadrona, 4900. Artiljerija, parkovi, komora dovedeni su u odlično stanje.

³² Krenuo je sa 18 000 ljudi 9. oktobra iz Barlete, ali je dosta trupa ostavio u tvrđavama Peskari i Ankoni. U sasav Masenine armije stigao je sredinom novembra sa oko 10 000 ljudi, podeljenih u dve divizije: *Renje* i *Leki*. U tim trupama bilo je svega 2 bataljona i 8 eskadrona Francuza, ostalo su činili Italijani i Poljaci.

³³ Te snage su bile ovako podeljene 15. oktobra: *desno krilo* (Belgard), divizije Zimbšen, Vukasović, O'Reli, u svemu 42 bataljona i 24 eskadrona, ili 24 000 ljudi; *centar* (Aržanto), divizije Nordman, Lindenau, Fogelzang, Rois, Aržanto, Lotarinški, u svemu 44 bataljona i 40 eskadrona, ili 30 000; *levo krilo* (Davidović), divizija Davidović, u svemu 21 bataljon i 16 eskadrona, ili 11 000; *Korpus Južnog Tirola* (Hiler) divizije Luzinjan i Mitrovski, u svemu 41 bataljon i 6 eskadrona, ili 21 000 ljudi; *posada Venecije* 4000. Korpus Južnog Tirola dao je 24. oktobra 8 bataljona desnom krilu, a desno krilo isto toliko centru.

podređenost italijanskog vojišta nemačkom počela osećati i na austrijskoj strani. Nadvojvoda je prosto rešio da sačeka šta će se desiti u Nemačkoj. Za takav stav nije bilo potrebno toliko trupa, utoliko više što je Adida, kojom je išla granica, bila prepreka i za Francuze. Kada se već odustalo od ofanzive višak snaga bi se mogao bolje iskoristiti na Dunavu, utoliko više što je nadvojvoda preuzeo zamašne fortifikacijske radove, ali na austrijskoj strani nema rukovodstva koje obuhvata čitavo ratište.

Krajem septembra Masena je imao na Adidi kod Verone diviziju Gardan, desno Verdjea, levo Seraa. Krilne divizije su se nalazile u širem rasporedu, sve do Lenjaga odnosno do Rivolija. Ostale snage nalazile su se u drugoj liniji između Minča i Adide sa težištem na pravcu Valeđo — Verona. Na levoj obali Adide Austrijanci su se postavili u sličnom, paralelnom rasporedu. Pošto su obe strane rešile da sačekaju da vide kako će se razvijati situacija u Nemačkoj pre no što otpočnu operacije, složile su se da sklope primirje sa otkaznim rokom od 6 dana. To je bilo više u interesu slabijeg, dakle Francuza.

Saznavši za uspešan razvoj Velike armije između Dunava, Rajne i Majne, a da bi stvorio bolje uslove za ofanzivu, Masena je 11. oktobra otkazao primirje, a 18. oktobra divizijom Gardan iznenadno je zauzeo gornji veronski most, obrazovao mostobran na levoj obali Adide i zadržao ga uprkos Vukasovićevom protivnapadu. Vešta demonstracija Verdjea bila je odvušla nadvojvodu sa rezervom na jug, ali to mu nije smetalo da krivicu za neuspeh prebaci na Vukasovića, da mu oduzme komandu i na njegovo mesto postavi Rozenberga. Zatim je ponovo nastupilo zatišje da bi se videlo šta će biti na Dunavu, a divizija Gardan se vratila s glavninom na desnu obalu.

O Makovoj kapitulaciji prvi je obavešten nadvojvoda Karlo, noću 24/25. oktobra, zahvaljujući kraćoj vezi sa Dunavom kroz Tirol. Odmah je rešio da se povuče na Soču, ali je smatrao da je to, pred energičnim protivnikom, teško izvodljivo pogotovu jedinim putem koji mu je stajao na raspolaganju, pa je odlučio da ga prethodno tuče da bi ga oslabio i učinio opreznijim. To će mu stvoriti i

vreme za evakuaciju materijala, izradu potrebnih mostova i fortifikacijske radove zapadno od Postojne kod Prevalja (nem. Prevald) ili Razdrta.

Za kapitulaciju Ulma Masena je saznao tek 28. oktobra, a već idućeg dana prebacio je preko gornjeg mosta divizije Gardan i Dijem, proširio mostobran a zatim zauzeo i popravio donji most i preko njega prebacio divizije Molitor, Partuno, Espanj i Merme. Austrijanci nisu dali veliki otpor; Karlo je rešio da prihvati bitku na položaju kod Kaldijera, a bilo je u njegovom interesu da to bude što pre, pa nije imao razloga da prethodno gubi vreme na Adidi. Položaj kod Kaldijera je sam po sebi topografski jak,³⁴ a nadvojvoda ga je i utvrdio redutima i otvorenim šančevima. Položaj je operativno dobro izabran jer ga Masena, s obzirom na odnos snaga i zadatak, nije mogao šire obilaziti. Kada bi to učinio sa severa upao bi između Tirolskog korpusa i nadvojvodine glavnine, a s juga bi potisnuo nadvojvodu kroz Tirol na Dunavsko vojište što ne bi bilo u Napoleonovom interesu.

Masena nije imao mnogo razloga da zametne bitku. Morao je pretpostaviti da će se Austrijanci povući i bez nje usled događaja na Dunavu, a mogao ju je i izgubiti, slabiji kakav je bio. Ipak je rešio da ih napadne ne bi li njihovo povlačenje pretvorio u rasulo i bekstvo.

Bitka kod Kaldijera tučena je 30. i 31. oktobra. Na austrijskoj strani bilo je 40 000 pešaka i 5000 konjanika,³⁵ a na francuskoj oko 39 000 pešaka i 4600 konjanika.³⁶ Pada u oči da Francuzi izvode na bojište veći procenat raspoloživih snaga. Princip, da se tuče bitka sa grupisanim snagama, na čemu su vođi revolucije insistirali još 1793, francuski generali sprovode mnogo bolje od savezničkih. Bitka, zapravo započeta napadom Austrijanaca, nije odlučena, iako su je obe strane proglasile svo-

³⁴ Severno od drumca Verona—Vičenca ide paralelnim kosama koje se spuštaju od Lesinskih brda u ravnicu — a južno gusto pokrivenom ravnicom italijanske kulture, ispresecanim vodenim rovovima i kanalima.

³⁵ Ne računajući diviziju Rozenberg u Lesinskim brdima.

³⁶ Bez divizije Sera koja je bila takođe u Lesinskim brdima prema Rozenbergu.

jom pobedom. Masena nije mogao da zauzme položaj niti da rastroji Austrijance kako je nameravao, a Karlo nije zadao Francuzima takav udarac da bi se nesmetano mogao povlačiti. Ipak su Austrijanci imali više razloga da se proglase pobednicima jer su sačuvali položaj. Gubici, mada o njima nema sasvim pouzdanih podataka, izgleda da su bili jednaki, oko 5000—6000 ljudi.

Nadvojvoda Karlo otpočeo je povlačenje 1. novembra, a 8. novembra je prešao Taljamento, 14. novembra Soču, a 16. novembra je bio kod Prevalja. Masena je preduzeo gonjenje do Soče i tu stao. Raspolagao je sa svega 28 000 ljudi. Nije imao nikakvih obaveštenja sa dunavskog vojišta, ni iz Tirola, odakle je latentna pretnja lebdela nad njegovim komunikacijama, pred Livornom pojavila se britanska flota, neki izveštaji su govorili da predstoji anglo-ruski desant u Napulju, a blokada Venecije, čiju je posadu Karlo ojačao, vezivala je 15 000 ljudi. Masena je, dakle, imao mnogo razloga da ne nastavi gonjenje u dubinu neprijateljske teritorije.

4. POHOD NA BEČ

Krajem oktobra na Inu su bili Rusi pod Kutuzovom, najviše 30 000 ljudi,³⁷ i Austrijanci Kinmajerovog korpusa ojačanog iz unutrašnjosti na 18 000 pešaka i 7000 konjanika i stavljeni pod komandu generala Mervelta.³⁸ Kod Beča su Austrijanci formirali Rezervni korpus koji je u

³⁷ Oni su tamo stigli u ešelonima u 5 kolona od 11. do 22. oktobra. Vojska je na Inu podeljena na Prethodnicu (Bagration, 9 bataljona, 10 eskadrona); Prvi i Drugi borbeni red (divizije Maltic, Dohiurov i Šepelev, zajedno 27 bataljona i 25 eskadrona); Rezerva (Miloradovič, 9 bataljona). Ukupno, po formaciji je bilo 30 200 pešaka i 5720 konjanika, sa artiljerijom i inženjerijom oko 39 000, ali na licu, kako je gore rečeno, nije bilo više od 30 000. Šesta Kutuzovljeva kolona (9 bataljona i 5 eskadrona, ukupno 6000 ljudi), ona koja je jedno vreme bila skrenuta u Voliniju, mogla je stići kod Beča sredinom novembra, a na In tek krajem meseca.

³⁸ Podeljen na 5 divizija i dve brigade, u svemu 33 bataljona i 60 eskadrona.

to vreme imao 13 000 ljudi, pretežno regruta. U severnom Tirolu i u Forarlbergu nadvojvoda Johan zajedno sa Jelačićevim trupama imao je oko 21 000 (41 bataljon, 39 eskadrona). U Češkoj je nadvojvoda Ferdinand skupio najviše 9000 ljudi. Ukupno, u operativnoj sferi Velike armije saveznici su imali oko 90 000 vojnika.

Za tok i ishod predstojećih operacija vrlo značajno je bilo držanje Pruske. Povreda njene teritorije izazvala je veliko ogorčenje u Berlinu. Na dvoru je ruska stranka, kojoj je pripadala i sama kraljica, radila energično protiv Napoleona. No, za prvi mah Pruska je samo nezvanično izjavila da će i saveznicima dopustiti prolaz preko svoje teritorije, kada su to uradili Francuzi. To će Bukshevdenu, koji je krenuo iz Bresta sa Kutuzovljevom poslednjom kolonom sredinom oktobra, uštedeti nekoliko dana marševa, a Benigzen koji se prikupljao kod Grodna, eventualno i za akciju protiv Pruske, biće upućen pravo u Češku. Tolstoj koji se početkom oktobra iskrcao u Štralzundu moći će da krene kroz prusku teritoriju na Hanover.

No, ubrzo posle vesti o povredi teritorije Ansbaha stigli su izveštaji o Makovoj kapitulaciji. Pruski kralj Fridrih Vilhelm III bio je neodlučan čovek ali nije dopustio da ga uvuku u rat. Saveznici su od njega jedino išćupali Potsdamski sporazum od 3. novembra po kome Pruska preuzima ulogu *naoružanog posrednika* da bi od Napoleona za Austriju u Italiji zatražila granicu na Minču, odštetu za sardinskog kralja i garantiju nezavisnosti za Napulj, Švajcarsku i Holandiju; ako on to ne bude prihvatio tek će onda stupiti Pruska u rat. Bilo je jasno da Napoleon posle eklatantne pobede nad Makom ne može prihvatiti ove uslove koji su bili gori od stanja u početku neprijateljstava. Dakle, Pruska je stvarno stupila u anti-francusku koaliciju, no kako je vojvoda od Braunšvajga izjavio da ne može otpočeti operacije pre sredine decembra, kralj je izdejstvovao da se Potsdamski sporazum zadrži još u tajnosti, a da će Pruska stupiti u rat tek mesec dana pošto njeni pregovarači budu krenuli u Napoleonov štab. Taj zadatak poverio je kralj baronu Haugvicu. On

je stalno odlagao polazak, putovao sporo, zadržavao se na putu, navodno da bi pruskoj vojsci stvorio vreme da se spremi, u stvari da se vidi dalji razvoj događaja.³⁹

Za teoriju ratne veštine karakterističan je izveštaj austrijskog generala Krenvila od 28. novembra 1805. državnom ministru Kobencu o austro-pruskom operacijskom planu sporazumno utvrđenom u Berlinu. Tu se kaže da glavne snage treba prikupiti na glavnom vojištu, u Nemačkoj, potražiti glavne neprijateljske snage, tući ih i uništiti posle čega će se rešiti svi drugi strategijski problemi. Dakle, ideja da je glavna protivnička vojska glavni cilj operacije prodrla je iz francuskih revolucionarnih ratova i u svest pruskih i austrijskih generala, samo je u praksi još dugo neće uspevati da ostvaruju. Tome je trebalo nešto više od teorijskog saznanja.⁴⁰

Posle kapitulacije Ulma Napoleon je odlučio da svojom glavnom snagom krene na In, da tu uništi ostatak austrijskih snaga na nemačkom vojištu zajedno sa ruskim trupama koje bude tamo zatekao, a zatim da krene na Beč gdje će rešavati o sudbini Austrije. Ova se operacija nije mogla izvesti širokim obuhvatom kao prethodna. Obilazak preko Češke, uopšte levom obalom Dunava, odvojio bi Veliku armiju od Masene, između njih bi se našle vrlo jake protivničke snage (Rusi i Austrijanci na Inu, trupe nadvojvoda Johana i Karla), a za leđima nadvojvoda Ferdinand, dalja ruska pojačanja i, što je najvažnije, nesigurna Pruska. Širok obilazak s juga sprečavali su Alpi čiji ogranci dopiru do Dunava. Osim toga, obilasci bi zahtevali mnogo vremena što bi išlo u korist saveznicima: naišla bi nova ruska pojačanja, Austrijanci bi digli nove trupe, a i Pruska bi mogla stupiti u rat. Nije bilo druge do nastaviti operaciju frontalno.

³⁹ U toku novembra Pruska (sa Saksoncima, Vajmarovcima i Hesencima) koncentrisala je oko 100 000 ljudi prema Bambergu i Bajrojt, 50 000 kod Fulde, 15 000 spremila za Hanover, 17 000 je grupisala kod Magdeburga (rezerva), a 40 000 je odredila za neposrednu pomoć Rusima i Austrijancima u Šleziji; većina tih trupa mogla je stupiti u dejstvo već toga meseca.

⁴⁰ Binder — Krieglstein, *Ein österreichisch — preussischer Operationsplan aus dem Jahre 1805*, ÖMZ, III, 1896.

Prva naređenja za koncentraciju snaga izdaje Napoleon već od 18. oktobra iz Elhingen. Do 25. oktobra korpusi Bernadot (1.), Marmon (2.), Sult (4.) i Mira su u širem rejonu Minhena, Davu (3.) je kod Frajzinga, a Lan (5.) kod Landshuta; oni će nadirati desnom obalom Dunava. Korpusi Nej (6.), kod Ulma, i Ožro (7.), koji je 23. oktobra prešao Rajnu kod Enenga, imali su zadatak da zatvore pravce koji iz Tirola izbijaju u bavarsku ravnicu, dakle, u pozadinu glavnine kada bude nastavila prema istoku. Za zaštitu levog boka angažovao je većinom strane trupe;⁴¹ u Hanoveru je Bernadot bio ostavio 6000 ljudi.

Pohod na Beč je otpočeo 26. oktobra. Već idućeg dana stigle su na Inu prethodnice prvih kolona.

Na savezničkoj strani, na Inu, nije bilo jedinstva ni u komandovanju ni u pogledima na situaciju. Car Franc je trebalo da stane na čelo Rusa i Austrijanaca. U tom cilju on je i došao iz Beča u Vels, ali praktično komandu je prisvojio Kutuzov. No, ipak je Mervelt primao direktna naređenja od bečkog Dvorskog ratnog saveta. Kutuzov je uporno odbijao da krene na Iler sa neprikupljenom vojskom, u nepoznato, jer od 13. oktobra nema nikakve veze s Makom. Kad se Mak lično⁴² pojavio na Inu s kobnom vesti o propasti svoje armije, Kutuzov je rešio da se povuče na levu obalu Dunava u susret svojim pojačanjima, dakle, da ogoli pravac za Beč, a Mervelt je dobio naređenje od Dvorskog ratnog saveta da krene na Zalcu, na desno krilo tirolske armije odakle je trebalo da ugrožava Napoleonovo desno krilo pri njegovom daljem nastupanju. No, na zahtev Kutuzova car Franc je naredio Merveltu da ostane na levom krilu Rusa. Samo je brigada Senasi upućena u Tirol. Rusi i Austrijanci otpočeli su povlačenje 27. oktobra. Na Inu su ostale zaštitnice, pretežno konjanici. Napuštena je i tvrđava Brauňau da se ne bi oslabila operativna vojska. Tu su Francuzima ostavili 45 topova

⁴¹ Draguni peške, divizija Dipon (iz 6. korpusa), holandska divizija Dimonso, badenska brigada Harant, virtemberška divizija Zeger.

⁴² Napoleon je pustio kućama sve oficire zarobljene kod Ulma.

i bogate magacine odela, hrane i municije. Braunau će Napoleon učiniti glavnim uporištem daljih operacija. Komunikacijski pravac produžen je od Hajlbrona do Donauverta, odakle je jednim krakom išao preko Rajna i Landshuta, a drugim preko Augsburga i Minhena za Braunau.

Francuzi su nekim svojim delovima krenuli sa Ina već 28. oktobra. Mira je stigao kod Rida 30. oktobra i odbacio austrijsku zaštitnicu. Idućeg dana istočno od Haga odbacuje ponovo Austrijance koje su ovog puta pojačali Rusi. Napoleon pojačava pritisak, ali glavninu drži na uskom frontu spreman za bitku. To nalaže i teren, jer ogranci Alpa i Dunav stešnjavaju pravac. Bavarsku diviziju Deroa iz 1. korpusa šalje iz Salcburga u Kufštajn da zatvori pravac iz Tirola.

Na suprotnoj strani Mervelt se odvaja od Štajera za Marija Cel sa nekih 8000 ljudi, navodno da se preko Zankt Peltena ponovo približi Rusima. Ovo razdvajanje snaga pred prikupljenim Francuzima ničim se ne može opravdati. Kod Amštetena 5. novembra nailaze Francuzi na vrlo oštar otpor Rusa pod komandom Bagrationa. Uporedo su stizale vesti o tobožnjoj jakoj ruskoj koloni koja dolazi Kutuzovu u pomoć — bila je to u stvari samo njegova šesta kolona od 6000 ljudi, pa je Napoleon zaključio da će saveznici primiti bitku na Trajzenu kod Zankt Peltena. Ipak je 7. novembra uputio iz Vajdhofena 2. korpus prema Leobenu i Gracu radi zatvaranja tog pravca, odakle su mogle naići trupe nadvojvoda Johana i Karla, ali nije izgubio iz vida mogućnost da ga ponovo privuče Dunavu za rešavajuću bitku. Prikupljenost za bitku je princip kojeg će se on najdoslednije držati otkako je onu kod Marenga skoro izgubio zbog rasparčavanja snaga.

U Lincu Napoleon preduzima niz operativnih mera koje je nalagao razvoj situacije. Formira 8. korpus Mortjea od divizija Gazan (iz 5. korpusa), Dipon i Dimonso, kome stavlja u zadatak da nadire levom obalom Dunava štiteći levo krilo Armije, ali i da spreči pristizanje ruskih rezervi Kutuzovu. Da bi Mortje imao veću slobodu dejstva, Baragea sa dragunima peške upućuje u Češku prema

Plzenu. U Lincu je formirao i dunavsku flotu koja će primiti na sebe veliki deo transporta. Za zaštitu sve dužeg komunikacijskog pravca, badenska brigada Harant posela je Augsburg, Pasau i Braunau, a virtemberška divizija Zeger došla je u Linc. Dekretom od 8. novembra Napoleon je naredio formiranje Severne armije od 6 divizija pod komandom brata Luja sa zadatkom da spreči eventualan desant Britanaca u Holandiju, odnosno da spreči njihovo spajanje sa saveznicima koji bi upali u Hanover, ali ta je armija postojala samo na papiru.

Istog ovog dana stigao je u Napoleonov štab izaslanik cara Franca da zaključi takvo primirje koje bi Austrijancima omogućilo da nastave neprijateljstva pod boljim uslovima. Bilo je to u vezi s austrijskim planom skrojenim na ratnom savetu u Beču 4. novembra kojim se predviđala protivofanziva tek za 15. decembar, pa je dotle trebalo zadržati Napoleona. Ovo prozirno lukavstvo Napoleon je lako progledao. Na dohvat u Beču on se neće upuštati ni u kakve pregovore koji bi ga mogli zadržati.

Davu je kod Marija Cela stigao Mervelta i potpuno ga razbio; sa oko 2000, koliko mu je preostalo, povukao se ovaj preko Graca u Mađarsku.

DIRENSTAJN

Posle uništenja Merveltovog korpusa saveznici su prema Napoleonu imali oko 45 000—50 000 ljudi.⁴³ S tim snagama Kutuzov nije mogao pomišljati ni na kakvu bitku. On je 9. novembra prešao na levu obalu Dunava kod Mauterna. Kinmajer je ostao na desnoj obali kojom će se postepeno povlačiti prema Beču. Bilo bi korisno da su Rusi kod Mauterna zadržali mostobran na desnoj obali — njime bi se pretilo levom boku i pozadini Francuza tokom njihovog daljeg nadiranja ka Beču, ali su radovi na njemu tek bili otpočeli pa je Kutuzov smatrao korisnijim da se most spali. Prelaz na levu obalu Dunava izvršen je neometano od Francuza. Opčinjeni Napoleonovom ide-

⁴³ Rusa 25 000, Kinmajerovih 36 eskadrona, austrijsku diviziju Nostic i 13 000 austrijskih regruta kod Beča pod Auerspergom.

jom da će se na Trajzenu tući bitka, Mira i Lan nisu energično nadirali da bi neprijatelja što duže zadržali na levoj obali ovog potoka, ali je i Kutuzov preduzeo vrlo celishodne mere koje su mu olakšale naglo skretanje na sever za 90 stepeni. Kada je uočio rusko skretanje, Mira je 9. novembra prešao Trajzen i pojurio za Kinmajerovim konjanicima do Zighartskirhena gde je stigao 10. novembra. Kada je Napoleon toga dana u Melku saznao za Kutuzovljev uspešan manevar bilo mu je jasno da je propao njegov plan o uništenju savezničke vojske pa je svoj gnev izlio na Miraa što je dozvolio da ga namame prema Beču umesto da spreči ili bar oteža Kutuzovljev prelaz, ali je sebi svakako morao priznati da nije zgodno suviše vezivati pažnju potčinjenih na određenu pretpostavku, kao što je bila ideja o bici na Trajzenu.

U međuvremenu je levom obalom nesmotreno nailazio Mortje, verujući da se kod Kremsa nalazi samo ruska zaštitnica. Izvanrednu priliku Kutuzov nije propustio pa je kod Direnštajna 11. novembra opkolio čelnu diviziju Gazan gde se Mortje lično nalazio i potpuno je razbio. Svega se jedna trećina, oko 2000 ljudi, spasla delom na desnu obalu uz pomoć novoustrojene Dunavske flotile, delom obilaznom stazom koju Rusi nisu držali. Divizija Dipon nije se mogla probiti dalje od Vajsenkirhena⁴⁴. Da svoj korpus ne bi izložio napadima Rusa, Mortje ga je prosto povukao na desnu obalu.

SENGRABEN

Napoleon je 12. novembra u 6 časova naredio Mirau da se na neki način domogne mosta kod Beča, pređe na levu obalu i napadne Ruse kod Kremsa, zbog čega mu je

⁴⁴ Prema austrijskim izvorima (H., *Das Gefecht bei Dürrenstein*, ÖMZ, III, 1860) ideja o napadu na Mortjea potiče od austrijskog generala Šmita koji je u Kutuzovljevom štabu vršio funkciju general-kvartirmajstora (načelnika štaba). To je moguće ali ne umanjuje Kutuzovljev uspeh. U svakom slučaju, u boju kod Direnštajna Šmit je odigrao značajnu ulogu na čelu obilazne kolone i pao u borbi sa divizijom Dipon.

stavio na raspolaganje 5. i 3. korpus. Po podne istog dana dobio je najzd i Mortjeov izveštaj u kome se naglašavala uporna borba divizije Gazan protiv velike ruske nadmoćnosti, a sasvim prečutalo da se korpus povukao na desnu obalu. Uveče stiže izveštaj da se kod Kremisa u ruskom logoru čuje velika larma. Napoleon naslućuje da Kutuzov nekuda kreće — u stvari stigla je najzd njegova šesta kolona pod komandom Rozena — pa izdaje naređenja da se armija prebaci na levu obalu Dunava. U ovom novom manevru glavnu ulogu je dobio Mira: pošto se domogne mosta kod Beča, preseći će Kutuzovu put za Moravsku, najverovatniji pravac ruskog povlačenja, jer je vodio u susret pojačanjima koja su nailazila iz pozadine.

Car Franc je s vladom prešao u Brno, odustavši od odbrane Beča mada je grad raspolagao dobrom bastioniranom ansentom. Uporedo je nastavio uzaludne pokušaje za zaključenje primirja — što je dalo povoda glasu, koji se munjevito proširio u Beču, da je primirje već zaključeno ili da neposredno predstoji. To je Mira vanredno iskoristio: dojahao je 13. novembra lično na most kod Florisdorfa na čelu svoje prethodnice, oficira koji se spremao da ga zapali obmanuo da su neprijateljstva prekinuta, a zatim na drugoj obali prevario kneza Auersperga, do koga su glasovi o primirju već bili svakako stigli; dotle su francuske snage preko mosta prelazile na levu obalu Dunava. Izigrani Auersperg se povukao za Brno.

Saznavši da je bečki most neoštećen u njegovim rukama, Napoleon montira manevar za uništenje Kutuzova i u njegovom okviru upućuje Miraa jutrom 15. novembra u Znojmo. Plan je rađen na optimalnim pretpostavkama koje nisu sve ostvarene: niti je Mortje bio na levoj obali, niti se Bernadot dovoljno brzo spremio za prelaz na drugu obalu, a ni u Beč nije stiglo na vreme dovoljno trupa. Napoleon je to saznao tek noću 14/15. novembra, ali nije obustavio Miraov pokret već je preduzeo hitne mere da ga pojača.

Uveče 13. novembra Kutuzov je saznao da je bečki most u rukama Francuza, pa je isto veče krenuo usiljenim maršem za Znojmo. Uveče idućeg dana on je

uputio iz Majsaua Bagrationa sa 7000 ljudi za Holabrun da tu što duže zadrži Francuze. Kutuzov je nastavio pokret, maršovao čitave noći, a 15. novembra pre podne stigao u Jecelsdorf gde je do jutra idućeg dana dozvolio odmor premorenim trupama. Bagration je ujutru 15. novembra stigao u Holabrun.

Po podne 15. novembra kod Holabruna naišao je Mira. Verujući da pred sobom ima sve Kutuzovljeve snage, smatrao se suviše slab⁴⁵ da zametne borbu, a da bi stvorio vreme za privlačenje Sultove divizije ponovo je pokušao lukavstvom sa primirjem, koje mu je tako dobro uspelo na mostu kod Beča. No, ovog puta je sam prevaren. Kutuzov je odmah prozreo lukavstvo, ali da bi dobio u vremenu za izvlačenje svoje vojske uputio je u Miraov štab generala Vincingerodea, carevog ađutanta, koji se kod njega bio zatekao. Iako bez ikakvog punomoćja, samo težinom svog visokog položaja, on je s Miraom zaključio primirje sa četvoročasovnim otkaznim rokom i sporazumom (kapitulaciju) po kojoj će Rusi napustiti Austriju, a Mira će obustaviti operacije u Moravskoj. Sporazum je trebalo da potvrdi Napoleon, no kada je ujutru 16. novembra saznao za njega odmah je prozreo Kutuzovljevo lukavstvo i naredio Mirau da pređe u napad bez obzira na četvoročasovni otkazni rok. Kurir je stigao 16. novembra u 16 časova, a odmah zatim sa 24 000 pešaka i 6000 konjanika Mira je napao Ruse kod Šengrabena, gde se Bagration u međuvremenu bio utvrdio. Borba je trajala do 23 časa. Rusi su se vrlo uporno branili povlačeći se postepeno. Dotle se Kutuzov povukao preko Znojma za Brno. Igrom oko primirja dobio je 20 sati.

Napoleon je žestoko prebacio Mirau da je upropastio rezultate čitavog pohoda. Tačnije je reći da je propustio poslednju priliku da se Kutuzov primora na bitku. Kutuzov je izbegao uništenje zahvaljujući sopstvenom besprekornom manevru.

⁴⁵ Raspolagao je kirasirskim divizijama Nansuti i D'Opul, dragunskom divizijom Valter, konjičkom divizijom Lasal iz 5. korpusa i grenadirima divizije Udino, takođe iz 5. korpusa.

U Znojmu, 18. novembra, Napoleon je dobio obaveštenje da je franko-španska flota pod komandom admirala Vilneva 21. oktobra napadnuta kod Trafalgara, razbijena i uništenja. Bila je isplovila iz Kadisa da po Napoleonovom naređenju od 17. septembra otplovi u Sredozemno more radi podrške operacija Sen Sira u Napuljskoj kraljevini. Naređenje je bilo izdato kada se pred Kadisom nalazila slabija britanska flota. U međuvremenu ona je pojačana i stavljena pod Nelsonovu komandu, najodlučnijeg britanskog admirala, rešenog da mu ovog puta Vilnev ne izmakne kao nedavno u Antilima. Britanska nadmoćnost bila je izrazita, ne u broju brodova — prema 18 francuskih i 15 španskih bilo je 32 britanska — ali po manevarskoj sposobnosti i jačini artiljerije, a i po spremi komandanata i posada. Ipak je Vilnev, duboko uvređen Napoleonovim sarkazmom na račun njegove neodlučnosti u toku operacija koje su prethodile neizvedenom desantu u Englesku, rešio odjednom da isplovi kada je saznao da je admiral Rozili na putu da ga smeni. Pošao je u bitku obeshrabren, da se žrtvuje, bez nade. Pobjeda kod Trafalgara obezbeđivala je Britaniji prevlast na moru za dugi niz godina. Poraz najjače flote koju je Francuska ikad posedovala, značio je slom njene ratne mornarice od koga se u dogledno vreme neće oporaviti. Značaj poraza nije izbegao Napoleonu. U duši duboko potresen događajem tolikih potencijalnih posledica, spolja je glumio ravnodušnost i hladnokrvnost. Uostalom, nije bio čovek koji će kukati nad prošlošću. Pred njim su se nalazili novi događaji koji su zahtevali svu njegovu pažnju.

OPERACIJE U ALPIMA

Austrijanci su početkom novembra u Tirolu imali oko 30 000 linijskih trupa i oko 20 000 milicije⁴⁶ pod ko-

⁴⁶ Organizovana 1802—1804. u 4 grupe (Zuzug) po 4 puka po 4 bataljona, dakle ukupno 64 bataljona. Za detalje vidi članak W. Portha. *Die Kämpfe des Feldzuges 1805. in Tirol*, OMWV, XXII, 1881 — rađen na osnovu arhivskog materijala.

mandom nadvojvode Johana. Linijske trupe bile su raspoređene u nekoliko samostalnih grupa duž severne granice Tirola od Kufštajna preko Insbruka do Hoenembsa u Forarlbergu.⁴⁷

Nadvojvoda Johan nije imao nikakve instrukcije za sadejstvo sa savezničkim snagama u dolini Dunava, niti je šta predviđao u vezi s tim. On se ograničio samo na kordonsku odbranu Tirola, a 3. novembra primio je naređenje od nadvojvode Karla, kome je bio potčinjen po svim bitnim operativnim pitanjima, da se povuče u Štajersku. To će se izvesti pod jakim pritiskom neprijatelja.

Već 31. oktobra bavarske trupe korpusa Bernadot zauzele su prevoj Lueg i odbacile Senasija na Raštat. Johan je morao odustati od povlačenja preko Pincgaua. Samo je Šastele uspeo da se priključi Senasiju u Raštatu zahvaljujući neuspehu Bavaraca koji 2—3. novembra nisu mogli da zauzmu prevoj Štrub. Nej je 4. novembra zauzeo prevoj Šarnic, a idućeg dana ušao u Insbruk gde su mu pale u ruke bogate zalihe oružja i municije. Padom Insbruka, Jelačić i Rohan su odsečeni. Nadvojvoda se povukao na Brener gde se spojio sa Hilerom i odatle 8—10. novembra krenuo na Briksen gde je stao da sačeka Jelačića i Rohana. Kada je bavarska divizija Deroa zauzela Kufštajn (10. novembra), Nej je pošao za Brener i Briksen gde je stigao 14. novembra. Dan ranije Johan je krenuo kroz Pustertal za Klagenfurt i stigao 20. novembra. Odavde je nastavio za Štajersku, pa se 26. novembra kod Slovenske Bistrice i Maribora sastao sa Karlovom armijom. Nej je s glavninom nastavio za Johanom i početkom decembra stigao u Klagenfurt. Jednu diviziju je uputio u Bocen (Bolcano). Masena je 29. novembra bio u Ljubljani.

⁴⁷ Šastele (3500) glavninom kod Ratenberga; Sen Žiljen (3500) — Insbruk; Rohan (2500) — Rojte; Jelačić (6000) — Hoenembs; Festenberg (4000) — rezerva Insbruk; Hiler (10 000), od 15. oktobra pod komandom nadvojvode Johana, južno od Brenera. Milicija (Landstrum) u grupama po 2—3 čete zatvarala je prolaze u planinama; njena rezerva od 4000 ljudi bila je u Insbruku. Brigada Senasi (3000) došla je u Salzburg.

U međuvremenu, nemajući kud, Rohan je rešio da se sa svojih 5000 ljudi, koliko je sada imao, probije čak u Veneciju. Iz Bocena je izbacio Nejovu diviziju, zauzeo na prepad Basano, ali ga je Sen Sir opkolio kod Kastelfranka i 24. novembra prinudio na kapitulaciju. Sličnu sudbinu doživeo je i Jelačić; njega je kod Hoenembsa opkolio Ožro i 14. novembra prinudio na kapitulaciju; samo 12 njegovih eskadrona probilo se u Češku.

NAPULJ I HANOVER

Rusko-britanska flota iskrcala je 21. novembra u Napulju 13 600 Rusa (od toga 2000 Albanaca) i 5600 Britanaca. Ove snage sa 40 000 Napuljaca trebalo je da krenu u dolinu Poa. U stvari do početka decembra skupilo se svega 5000 Napuljaca, a Francuzi su između Modene i Bolonje bili prikupili 18 000 ljudi. No, u međuvremenu je pala odluka kod Austerlica.

General Tolstoj je krajem novembra stigao na Vezer. U isto vreme u donjem toku reke iskrcalo se 18 000 Britanaca. U Hanoveru se očekivalo 10 000 — 12 000 Šveđana.

5. AUSTERLIC (SLAVKOV)

STRATEGIJSKI OKVIRI

Kutuzov se preko Brna povukao na Olomouc pred kojim je 22. novembra zauzeo vrlo povoljan položaj kod Olšana. Dotle je stigao Bukshevden (19. novembra) a 24. novembra i deo Garde. Sa Austrijancima⁴⁸ je bilo oko 70 000 pešaka i 16 000 konjanika. Nadvojvoda Ferdinand je kod Časlava imao 15 000, a u oblasti Maribor — Slovenska Bistrica nadvojvode Johan i Karlo oko 80 000. Ukupno oko 180 000.

⁴⁸ Lihtenštajn, koji je zamenio smenjenog Auersperga, i Kinmajerovi konjanici.

Napoleon se nadao da će Kutuzov primiti bitku pred Brnom, ali kada su Rusi napustili i ovaj grad, odustao je od daljeg gonjenja. Nije smeo da nastavi nadiranje u dubinu neprijateljske zemlje u čijem toku bi protivnik postajao sve jači a on sve slabiji. Trebalo je organizovati i pozadinu, komunikacije, snabdevanje. Pred kraj novembra Napoleon je imao kod Brna: Gardu, Sulta (4. korpus), Lana (5. korpus) i Miraa — oko 50 000 pešaka i 10 000 konjanika. Bernadot (1) bio je kod Jihlave, Davu (3) kod Bratislave, Mortje (8) u Beču, Marmon (2) kod Leobena i Bruka na Muri, Nej (6) kod Klagenfurta, Bavarci u pokrajini Salzburg, dve divizije kod Linca prema Češkoj, Masena (35 000) kod Ljubljane, Gorice i Venecije. Francuza je u svemu bilo oko 170 000 na frontu od oko 400 km.

Situacija saveznika je bila bolja no što je izražavaju brojni i prostorni odnos ovih snaga. Prvih dana decembra trebalo je da stigne u Olšane ruska divizija Esen (12 000); Johan i Karlo su usiljenim marševima mogli da tu stignu polovinom meseca, a do kraja godine mogao je naići i Benigzen. Diverzije iz Hanovera i Napulja mogle su se dotle operativno osetiti i na glavnom vojištu. Najzad, Pruska se pripremala da stupi u rat a Haugvic, ma koliko sporo putovao, morao je jednom da stigne u Napoleonov štab i da mu postavi ugovoreni ultimatum. Za nekoliko nedelja Prusi su mogli upasti u Napoleonovu pozadinu sa 100 000 ljudi, a sa 40 000 pojačati savezničke snage kod Olšana. Nije bilo, dakle, razloga da se žuri s bitkom kada je vremenom situacija postajala sve bolja.

Međutim, mudri Kutuzov je u Olšanima potisnut savim u stranu. Tu su se našli carevi Austrije i Rusije. Prvi, potišten nedaćama svoje vojske, nije se mnogo isticao, ali drugi, mladi Aleksandar I, isticao se utoliko više. On je ostavio Kutuzova na položaju savezničkog komandanta, ali je sam odlučivao o svemu, podstican poltronima svoje okoline koji su laskali njegovom uobraženom vojničkom talentu. Njega je inspirisao načelnik Kutuzovljevog štaba, austrijski general Vajroter koji je došao na mesto poginulog Šmita, krut doktrinarnik koji je pravio apstraktne planove bez mnogo obzira na stvarnu situaciju,

slično kao Mak. Za sve odluke koje su dovele do bitke kod Austerlica i do savezničke katastrofe, Kutuzov ne može snositi odgovornost. Moglo bi mu se jedino prebaciti što je dopustio da mu komanda isklizne iz ruku ili što je prihvatio takav dvosmislen položaj, komandant bez komandne vlasti.

U savezničkom logoru u Olšanima bilo je ljudi koji su pravilno shvatili situaciju, ali su pristalice trenutne ofanzive i bitke bili brojniji i glasniji. Ovi su isticali da Napoleon kod Brna ima svega 40 000 ljudi — pogrešno računajući da je dotle imao onoliko gubitaka koliko i saveznici dok je u stvari izgubio svega petinu početnog brojnog stanja. Govorili su o nadmoćnijoj hrabrosti ruskog vojnika — koji se zaista sjajno tukao kod Amštetena i Šengrabena — da će se pred očima svog cara još bolje tući, zaboravljajući da će sada tući rešavajuću bitku kojom neće rukovoditi Mortje ili Mira već Napoleon lično. Govorilo se i o viteštvu koje, tobože, ne dopušta da se uzmiče pred slabijim neprijateljem. Argumenti za bitku od izvesne vrednosti bili su jedino snabdevanje i smeštaj. Okolina je bila iscrpena a bivakovanje po rđavom vremenu pozne jeseni odnosilo je dobar deo efektivna. Te su se nezgode mogle znatno ublažiti pogodnijom organizacijom snabdevanja i upotrebom kantonmana bar za pola vojske. Uostalom, Napoleon je bio u sličnoj situaciji. Ali argumenti nisu bili više od značaja kada se Aleksandar jednom oduševio za ratnu slavu koja mu je predstojala.

Carevi su odlučili 24. novembra da potraže Napoleona i da ga tuku, ali pošto je vojsku prethodno trebalo snabdeti hranom, predviđeno je da operacija otpočne 27. novembra. Još nije bio izrađen plan bitke. Pre svega trebalo je doći do Francuza. Od nadvojvode Karla, koji je imao 80 000 ljudi kod Maribora, nije zatraženo nikakvo sadejstvo mada je on mogao izvršiti pritisak na Marmona, što bi Napoleona sprečilo da sa Dunava privuče snage u Moravsku, ali je naređeno Merveltu — s kojom hiljadom razbijenih trupa — da pređe na levu obalu Dunava i da dejstvuje na desni Napoleonov bok. To isto je naređeno Ferdinandu za levi bok.

Isti oni razlozi koji su imali da odvrate saveznike od bitke, opredeljivali su Napoleona da je tuče. Vreme je radilo protiv njega. Ali se bitka nije mogla zametnuti kod Olšana sa snagama kojima je raspolagao kod Brna, niti je mogao privući trupe sa Dunava, zbog snaga Karla i Johana. Kod Olšana bi naišao na nadmoćnije saveznike na jakom položaju. Osim toga, postavljalo se pitanje da li će oni tamo primiti bitku, a dalje nije zaista mogao ići za njima zbog sasvim nategnutih komunikacija. Aktivno dejstvo radi sprečavanja da se Karlo i Johan spoje sa glavninom u Olšanima ili ma gde drugde, moglo bi ga dovesti u taktički obruč. Istina, Nej i Masena mogli bi zadržavati Karla, ali o Maseni nije još znao ništa. Da bi ipak došlo do rešenja on nastoji da privuče saveznike u Brno. Protura glasove da je slab i da se sprema na povlačenje, a uporedo stavlja sve u pokret da bi saznao namere protivnika. U tu svrhu dodeljuje Bertjeu, načelniku štaba, zamašnu sumu od 300 000 franaka.

Pripremajući se za bitku, Napoleon je preduzeo i druge mere, organizacijske, operativne i taktičke prirode. Postarao se da se vojska odmori u kantonmanima, privukao je zaostale vojnike, organizovao snabdevanje, izdao vojnicima zaostalu platu — razume se u austrijskim bankotama, ali ih nije prevario na kursu. Brno je dobilo posadu da bi slobodnije mogao manevrovati. Dnevnom zapovešću skrenuo je pažnju trupama na značaj bajoneta koji je ranije, navodno, bio omiljeno oružje Francuza, pri čemu je očigledno podešavao istorijske činjenice trenutnoj potrebi, ali je to zaista bilo potrebno s obzirom na bajonetsku taktiku Rusa, Suvorovljevo nasleđe, i na njihovu izvanrednu upornost koju su pokazali u bojama, kod Amštetena i Šengrabena. Uskoro zatim utvrđuje borbeni poredak uzimajući diviziju kao taktičku jedinicu.⁴⁹ Uporedo, brižljivo je proučio teren između Br-

⁴⁹ Divizija je od 10 bataljona formiranih u 5 pukova kojoj se dodeljuju 12 topova. Dve brigade od po 4 bataljona postavljaju se naporedo u dva reda. Oba bataljona prvog puka svake brigade razvijaju se u liniju sa topovima u intervalima i na krilima; desno iza prvog bataljona prvog puka dolazi prvi bataljon drugog puka, levo iza drugog bataljona prvog puka, drugi bataljon

na i Austerlica, to je preporučio i svojim maršalima, ali tvrđenje da je nedelju dana pre bitke utvrdio njen plan je čista legenda, jer o neprijateljskim namerama tada nije znao još ništa. On nije naprazno kombinovao; no mora se pretpostaviti da ga je studija terena dovodila na razne pretpostavke koje su mu kasnije olakšale odlučivanje.

U nezavidnoj situaciji u kojoj se Napoleon nalazio, najbolje je rešenje bilo defanzivna bitka kod Brna, a upravo to će mu saveznici omogućiti. U slučaju da su saveznici ostali kod Olšana ne znamo ništa pozitivno o njegovim daljim namerama. Ništa nije konkretno predvideo i u slučaju da kod Brna bude tučen.

PODILAZENJE

Saveznici su krenuli 27. novembra jutrom u 5 kolona. Prve tri, sastavljene od Rusa, obrazovale su levo krilo pod Brukshevdenom: *prva* — Dohturov (25 bataljona i 2 eskadrona — 15 000 pešaka i 200 konjanika), *druga* — Lanžeron (18 bataljona i pola puka kozaka, 10 800 i 300), *treća* — Pribiševski (17 bataljona i pola puka

drugog puka; drugi borbeni red je u kolonama; iza njega, po mogućstvu, je eskadron konjice ili bar pola eskadrona; peti puk razvija svoja dva bataljona u streljački stroj, otvara borbu, zatim se povlači demaskirajući front i odlazi iza centra u divizijsku rezervu. Širina borbenog poretka divizije je najviše 600 m. Prvi borbeni red razvijao se u liniju tek pred napad; tada kreće odlučno napred pri čemu topovi mogu zaostati; oni otvaraju vatru na kartečno odstojanje a pešadija na 80 metara; zatim se drugi borbeni red baca na neprijatelja u kolonama oko krila prvog (linije); kad neprijatelj okrene leđa goni ga konjica. Ako se neprijateljska konjica probije kroz prvi borbeni red, nju dočekuje unakrsna vatra drugog borbenog reda koji iz kolone prelazi u bataljone kare (W. Rüstow, *Der Krieg von 1805*, str. 343—345). Takav borbeni poredak i njegova taktika je Napoleonova improvizacija, kao štošta drugo što je preduzimano, ili bolje konkretizacija iskustva koje ima svoje korene još u 1793. kod Onskota. To je prelaz iz linijskog u streljački borbeni poredak; od prvog ima liniju prvog borbenog reda, od drugog streljački stroj (peti puk), a kolone drugog borbenog reda pretvorile se kasnije u rezerve. Nigde se ovaj prelaz bolje ne vidi nego u ovom Napoleonovom uputstvu.

kozaka, 10 000 i 300); centar je obrazovala četvrta kolona pod komandom austrijskog generala Kolovrata (15 bataljona i 2 eskadrona Austrijanaca i 12 bataljona Rusa — ukupno 16 500 i 250); desno krilo obrazovala je *peta* kolona pod Lihtenštajnom (30 ruskih i 18 austrijskih eskadrona, 6000 konjanika); u sastavu desnog krila nalazila se i prethodnica pod Bagrationom (12 bataljona, 35 eskadrona i 8 kozačkih satnija, 7000 i 4500) koji je bio potčinjen Lihtenštajnu. Rezervu je obrazovalo 5 bataljona i 20 eskadrona ruske Garde pod komandom velikog kneza Konstantina, koja je kasnije, u toku podilaženja, ojačana sa još 4 pristigla bataljona, u svemu 5400 pešaka i 2000 konjanika.

Sva se vojska kretala s obe strane puta Olomouc — Brno, a 27. novembra je stigla do Predlica.⁵⁰ Idućeg dana ojačani Bagration napao je kod Viškova husarsku brigadu 5. korpusa i odbacio je na Rausnic gde ju je prihvatio Mira. Pre mraka Bagration je napao i Rausnic a Mira se povukao na Posoržice ne prihvativši borbu.

Napoleon je sada znao da predstoji rešavajuća bitka. Uveče 28. novembra njegovi kuriri jure trupama koje privlači: to su dragunske divizije Bursje i Bomon, koje su se nalazile u rejonu Znojmo, i divizija Klajn, na maršu za Bratislavu; divizija Kafareli (ranije Bison iz 3. korpusa) koja se nalazila između Pohrlica i Brna; Davu je trebalo da dovede još dve svoje divizije (Giden i Frijan), a Bernadot svoje dve francuske divizije (Brue i Rivo). I Mortjeu je naredio da priđe, ali ga je zatim zadržao kod Beča kao oslonac Marmonu. Da bi ova pojačanja mogla stići za bitku, povlačiće se unazad; Sult je dobio naređenje da se pod pritiskom povuče sa austerličkog položaja prema Brnu.

Boj kod Viškova podigao je samopouzdanje saveznika. Pogrešno interpretirajući smisao francuskog izmicanja, sada je njihova glavna briga bila da im Napoleon

⁵⁰ Topografski nazivi dati su u češkom obliku ukoliko su nađeni na konzultovanoj čehoslovačkoj karti, inače, kao ovde, dati su fonetizovano iz nemačke transkripcije uobičajene u literaturi.

ne umakne. Da bi ga primorali na bitku oni reše da ga odseku od Dunava i odbace od njegovih komunikacija na sever gde će imati Ruse za leđima. Plan je Vajroterov koji su odmah prihvatili mlađi ruski komandanti zatim i car Aleksandar. Da je ovo ranije odlučeno, obuhvat francuskog desnog krila — jer se radilo upravo o tome — mogao se izvesti šire (operativno), iz Olšana. Sada se to moralo izvesti na bojištu (taktički), pred očima protivnika. Dotle su saveznici svojim marševskim rasporedom natkrilili levo francusko krilo; sada, treba da natkrile suprotno, desno. To će dovesti do kosih marševa i gubitaka u vremenu što će Napoleonu izvanredno dobro doći za privlačenje pojačanja. Skretanje ulevo počelo je 29. novembra. Radi obezbeđenja, Kinmajer je sa prethodnikom levog krila napao Austerlic, a Sult se po Napoleonovim instrukcijama povukao bez otpora iza Ržiškog potoka (Goldbah); 30. novembra saveznici su bili na liniji Rausnic — Nimčan — Herspice, a 1. decembra na visovima leve obale Ržiškog potoka od Oujezda do Holubica. Kada su kolone zauzele svoje položaje, njihovi komandanti u 1 čas 2. decembra sakupili su se u štabu da čuju dispoziciju koju im je pročitao njen autor, Vojroter.⁵¹ U osnovi

⁵¹ Dispozicija je polazila sa pretpostavke da se glavina Francuza nalazi između Šlapanjica i Sokolnjica. Zauzimanjem Sokolnjica i Kobelnjica odbaciće se njegovo desno krilo, a zatim će masa saveznika obrnuti front prema liniji Šlapanjice-Turas i potisnuti neprijatelja iz Olmouckog drumu, dakle, odbaciti ga ne samo od Dunava i Beča već i od Brna i Češke. To će uraditi prve četiri kolone, dok će peta (Lihtenštajn, Bagration) vršiti demonstracije na frontu neprijatelja. U tom cilju obilazne kolone će skrenuti ulevo: prva preko Oujezda, druga na selo Sokolnjice, treća na Sokolnjički zamak, četvrta između njega i Kobelnjica. Svaka će kolona preći Ržiški potok na određenom mestu, verovao se bez znatnijeg neprijateljskog otpora. Na desnoj obali potoka će se poravnati a zatim će nastaviti pokret zahodanjem levim krilom pri čemu će Kobelnjice biti stožer (pivo) obrtanja: prva, treća i četvrta krenuće na front Turasa — Ržiški potok, a druga će obrazovati rezervu iza sredine. Zahodanje se upravlja, dakle, prema prvoj koloni koja do Turasa ima da pređe oko 11 km, dakle 3 do 4 časa marša. Kinmajer će obezbeđivati levo krilo prema Meninu, a zatim će krenuti preko potoka na Turasa sa istim zadatkom. Dotle će se Lihtenštajn i Bagration razviti obostrano

ona predviđa danguban obilazak Napoleonovog desnog krila pod pretpostavkom da to zahodjenje neće naići na značajniji otpor i da za to vreme Napoleon neće ništa preduzeti protiv centra ili desnog krila. Pretpostaviti da će Francuzi pod dinamičnim Napoleonovim vodstvom čekati satima na mestu dok protivnički manevar ne dođe do izražaja — najveća je slabost Vajroterovog plana, sve i da Francuzi nisu bili jači od 40 000 koliko su saveznici pretpostavljali. Ideja obuhvatanja desnog francuskog krila u osnovi nije bila rđava, ali u toku razrade nije vođeno računa o prostoru i vremenu: sve su kolone polazile u isto vreme a četvrta se nalazila iza treće i s njom ukrštala, pa nije mogla krenuti pre no što se treća izdužila. Najzad, plan napada nije bio delo komandanta koji treba da ga izvede; naprotiv, Kutuzov je bio mišljenja da ne treba napasti pre no što se tačno utvrdi položaj francuske vojske, a zalagao se za prostije oblike napada, poznatije ruskim komandantima.⁵²

Do 1. decembra uveče Napoleon je prikupio 60 000 pešaka i 14 000 konjanika, dakle, nije bio mnogo slabiji od protivnika.⁵³ Tog dana pažljivo je pratio pokrete saveznika sa osmatračnice, pa je zaključio, iz rasporeda koji

puta za Brno, prvi napred, drugi ostrag, držaće se najpre defanzivno, a kasnije, kada glavnina bude krenula na liniju Turas—Kobelnjice, preći će u ofanzivu. Rezerva (Konstantin) će iza Blažovica i Kruha obezbeđivati levi bok desnog krila.

To je osnovni smisao Vejroterove dispozicije ako je autor uopšte imao tako jasnu predstavu o svom sopstvenom planu kako je ovde izneto. To se ne bi moglo reći sudeći po njenoj sasvim zamršenoj kompoziciji i zapletenom stilu sa mnoštvom upletenih detalja, ponekad i korisnih, ali gotovo uvek na pogrešnom mestu.

Detaljan *Ordre de bataille* i jačina savezničkih kolona — v. Schönhals, *Der Krieg 1805 in Deutschland*, Beč, 1873, str. 177—178.

⁵² Monotonno čitanje duge i komplikovane dispozicije uspravalo je Kutuzova. Pratile su ga samo Dohturov i Lanžeron. Poslednji je navodno zapitao šta će biti ako Napoleon preduhitri saveznike i napadne plato Prace, na što mu je Vajroter odgovorio da bi on već napao da je mogao. Možda Lanžeronovo pitanje nije istorijski tačno, ali u njemu je sadržan sav taktički problem bitke.

⁵³ Detaljan *Ordre de bataille* sa brojnim stanjima v. *Relation de la bataille d' Austerlitz*, Paris, 1881.

su zauzeli do mraka i tendencije njihovih pokreta, da će glavnom snagom pokušati obuhvat njegovog desnog krila i pružiti mu priliku za udar u desni bok obilazeće mase. Otuda plan: ofanzivni centar koji će se u pogodnom trenutku domoći Pracenskih visova, desno defanzivno krilo koje će se povijati pod pritiskom i defanzivno ali agresivno levo krilo. Zapovesti svojim maršalima uputio je u 20 časova. Suštinu svog manevra izneo je i u dnevnoj zapovesti trupama: „... dok će oni (saveznici) maršovati da obuhvate moje desno krilo, izložit će mi svoj bok”.⁵⁴

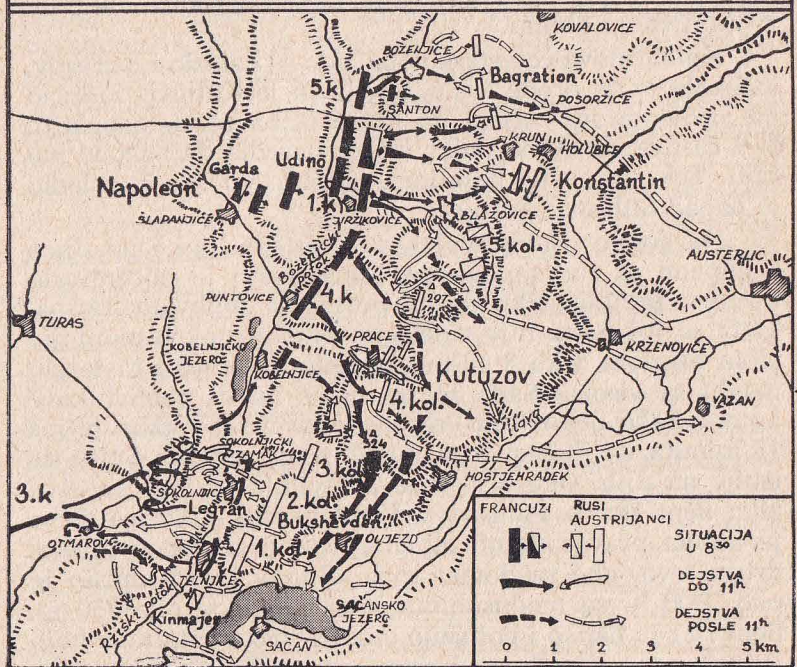
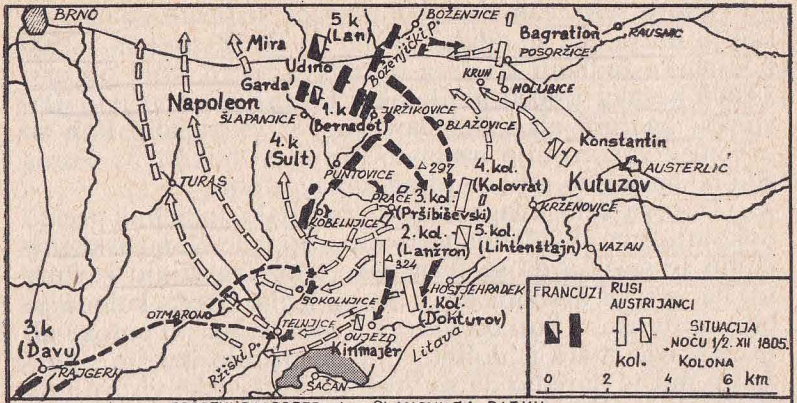
BITKA

Kinmajer je krenuo u 7 časova iz Oujezda, zauzeo Telnjice oko 8 časova, ali ga je divizija Legran protivnapadom izbacila iz sela; kada se angažovalo čelo (prve) Dohurove kolone, Francuzi su se oko 9 časova povukli na Otmarova jezera. Kod prve kolone je bio Bukshevden komandant prve tri kolone; on se zaustavio da sačeka napad druge kolone na Sokolnjice; samo je Kinmajer prešao na desnu obalu potoka gde se tukao bez rezultata sa lakom francuskom konjicom Margarona. Legranova divizija (4000) i Margaronova konjica (800) bile su jedine francuske snage između Kobelnjica i Telnjica. Davu je tek nailazio od Rajgerna sa divizijama Bursje i Frijan.

Savezničke kolone nisu sve pošle na vreme zbog rđave organizacije marša, a i pismene dispozicije su stigle kasno, tek oko 8 časova kada su kolone već bile na maršu.

Druga kolona napala je Sokolnjice u 8,30 časova i zauzela ga posle jednog časa. Pristigle Davuove trupe povratile su selo, a i Telnjice za kratko vreme, ali oko 10 časova potisnute su na liniju Otmarova jezera — Sokoljički zamak, koji je zauzela treća kolona. Ova je zajedno sa drugom kolonom oko 10 časova napala levo Davuovo krilo. Shvativši da u interesu Napoleonovog nameravanog manevra ne sme biti odbačen od Ržiškog potoka, Davu je na svom levom krilu grupisao gotovo sve svoje snage;

⁵⁴ *Correspondance militaire*, III, str. 484; tu je (486) njegova kratka i jasna zapovest (Dispositions générales).

Sk. 34 — Bitka kod Austerlica, 2. XII 1805.

povratio je selo i zamak Sokolnjice, ali je opet odbačen na raniju liniju gde se održao. Tako su 10 000 pešaka i 2500 konjanika zadržali tri sata levo savezničko krilo od oko 38 000 pešaka i 4000 konjanika, zahvaljujući velikoj Davuovoj energiji ali i Buxshevdenovoj indolenciji koji sa prvom kolonom nije nastavio propisan pokret na Turas gde ne bi naišao gotovo ni na kakav otpor.

Dok se čelo druge kolone razvijalo u dolini prema Sokolnjicama, komandant začelne brigade Kamenski primetio je sa visa da se francuske trupe razvijaju iz Puntovica prema desnom boku levog krila (treća kolona je bila već u useku koji od Pracea izvodi na Ržiški potok) ali je nastavio marš u dolinu. Čim je primio izveštaj, Lanžeron mu je naredio da se vrati na Pracenske visove i da ih drži u svojoj vlasti. Osetio je, dakle, opasnost, ali ne u svom njenom obimu.

Kolovratova četvrta kolona, gde se nalazio i Kutuzov, sačekala je da prođe treća, a tada ju je Kutuzov zadržao na visovima smatrajući da ih ne treba olako napustiti. U 9 časova car Aleksandar mu je naredio da nastavi pokret. Tek što su tri bataljona prošla selo Prace, usledio je napad Sultovog korpusa.

Na svojoj osmatračnici severoistočno od Šlapanjica Napoleon je čuo topove od Telnjica što je potvrđivalo njegovu pretpostavku da ga protivnik obuhvata zdesna. Tada se još ništa nije videlo na bojištu pokrivenom gustom maglom. Oko 8 časova probilo se sunce i rasteralo maglu sa visova. Sada su se mogle uočiti protivnikove kolone kako napuštaju Pracenske visove. Sačekao je još 15 minuta da ih sasvim napuste, pa je naredio Sultu da izbije na njih. Oko 8,30 časova krenule su Sultove divizije: Sent Iler iz Puntovica, Vandam iz Jiržikovica. Prva je dobila pravac desno od pracenskog crkvenog tornja, druga levo, obe za domet topa. Njihov front iznosio je oko 2200 m sa međusobnim intervalom od oko 750 m. Sent Iler je napao i potisnuo ona tri ruska bataljona koja su tek napustila Prace i zauzeo selo. Kutuzov je na to razvio četvrtu kolonu u liniju istočno od sela; desno krilo

su obrazovali Rusi pod Miloradovičem, levo Austrijanci pod Kolovratom. Oba je zatim uputio u napad. Sent Iler je odbacio Austrijance a Vandam posle teške borbe Ruse. Oko 11 časova četvrta kolona je odbačena u dolinu kod Hostjeradeka. Uzalud su car i Kutuzov pokušavali da je zaustave. Odstupila je zatim preko Litave na Vazan. Intervencije Lihtenštajnovе konjice na levi Vandamov bok i brigade Kamenskog na desni Sent Ilerov bok nisu ništa mogle izmeniti. Brigadu Kamenski odbacila je francuska brigada Levasev iz Davuovog korpusa koja ga je kod Kobelnjica vezivala sa susednim Sultovim korpusom.

Jednovremeno sa Sultom pošlo je u napad i levo francusko krilo. Iza Miraove konjice određene su divizije Kafareli (Lana) i Rivo (Bernadota) za obrazovanje pešađijske linije. Levokrilna Lanova divizija Siše i desnokrilna Bernadotova divizija Drue, štatile su bokove konjice. Ova poslednja je ostvarila vezu sa Sultom.

Napad je počeo Siše žestokom topovskom vatrom na koju je Bagration isto tako žestoko odgovorio. U to vreme je Konstantin sa rezervom naišao kod Kruha, a Lihtenštajn sa konjicom kod Blažovica. Videvši da je rezerva, suprotno njenom zadatku, izbila u prvi borbeni red, poslao je 10 ruskih eskadrona da je zaštite sa fronta i da uspostave vezu sa levim Bagrationovim krilom, a sa ostalih 38 eskadrona razvio se prema Miraovoj konjici. Ne sačekavši glavninu, čelni ulanski puk (10 eskadrona) napao je francusku konjicu, probio se do pešadije, ali ga je ona odbacila pa se u neredu sklonio iza levog Bagrationovog krila. Zatim je Rivo odbacio dva ruska gardijska bataljona od Blažovica, koja je Konstantin tamo uputio radi veze sa Lihtenštajnom. Ovaj je pokušao da povрати to selo ali je odbačen, a zatim je po naređenju Kutuzova krenuo na Pracenske visove. Na to je Konstantin pokušao da Gardom zatvori interval između Lihtenštajna i Bagrationa. U tom pokretu Konjički gardijski puk razbio je 4. puk divizije Kafareli. Za to vreme Drue je iz rejona južno od Blažovica krenuo napred, a za njim Napoleon sa Gardom. Videvši poraz 4. puka, Drue je poslao u susret ru-

skom konjičkom puku 2 bataljona koja su doživela istu sudbinu. Svedok ovog događaja, Napoleon je bacio u borbu svoju gardijsku konjicu, čak i eskadrene svoje pratnje koji su, posle vrlo uporne borbe, oko 11 časova odbacili ruske konjanike i Lihtenštajnov desnokrilni puk koji se u međuvremenu umešao u borbu. Usled Kutuzovljevog povlačenja, Konstantin i Lihtenštajn su se povukli preko Litave u rejon Krženovica.

Na krajnjem francuskom levom krilu dugo je vođen samo artiljerijski dvoboj. Zatim je Lan pošao u napad podržan Miraovom konjicom pa je ubrzo Bagrationova konjica odbačena iza Litave. Strahujući da ne bude opkoljen, Bagration se zatim sa pešadijom povukao na Posoržice gde je oko podne zauzeo položaj. Čim je prikupio svoje trupe povukao se na Austerlic napustivši olomoučki drum gde su Francuzi zarobili veći deo ruskog prtljaga.

Povlačenjem savezničkog centra i desnog krila bitka je za Napoleona bila dobijena. Kutuzov je naredio i Bukshevdenu da se povuče. Ali bilo je kasno. Čim je saznao da je Sult gospodar Pracenskih visova, Napoleon je preduzeo mere da Bukshevdenu odseče odstupnicu. Sult (divizije Sent Iler, Vandam i 6 eskadrona divizije Bomon) brigada Levaser, 5 grenadirskih bataljona divizije Udino (Lan) okrenuti su na jug i zajedno sa Davuovim korpusom gotovo uništiti tri Bukshevdenove kolone. I Napoleon je krenuo sa Gardom na Oujezd, ali intervenisao je samo sa artiljerijom Garde dejstvom u masu ljudi koja je padala kroz led u Sačansko jezero. Bukshevden je izvukao iz borbe jedva 8000 ljudi i odstupio u Milešovice gde mu se pridružio Kinmajer.

Noću 2/3. decembra tučena saveznička vojska odstupila je preko Čejča u Mađarsku. Izgubila je oko 33 000 ljudi, jednu trećinu efektivna, i dve trećine artiljerije; što je gore, samo su Bagrationove i Kinmajerove trupe uz nekoliko gardijskih bataljona bile sposobne za borbu. Francuzi su imali 800 mrtvih i 6000 ranjenih.

Tri dana posle poraza kod Austerlica, 5. decembra, nadvojvoda Ferdinand je iz Jihlave odbacio bavarsku diviziju Vrede koju je Bernadot tamo ostavio.

BRATISLAVSKI (POZUNJSKI) MIR

Još 2. decembra uveče Austrijanci su zatražili primirje koje je potpisano 6. decembra. Tog dana je nadvojvoda Karlo stigao u Kermend. Pošto Rusi nisu prihvatili zaključeno primirje, napustili su austrijsku teritoriju.

Bitka kod Austerlica rešila je sudbinu Napulja i Hanovera, odakle su se savezničke trupe povukle — čim su čule za poraz. Očigledno, ovako udaljene diverzije nisu imale nikakvog uticaja na događaje na glavnom pravcu, a odluka na njemu rešila je i sudbinu diverzija.

Pruska je, takođe, povukla konsekvencije iz austerličke bitke. Haugvic koji je u duhu Potsdamskog ugovora od 3. novembra nosio Napoleonu ultimatum, dakle rat ako se ne pokori zahtevu Pruske, 15. decembra zaključuje u Šenbrunu ofanzivno-defanzivan savez sa Francuskom. Njime je Pruska dobila Hanover, Bavarskoj ustupila Ansbah za Bajrojt, a Francuskoj Kleve, tvrđavu Vezel i Nojenburg (Nešatel). Ugovor je ratifikovan sa nebitnim izmenama 15. februara 1806. Ovim je Pruska istupila iz koalicije u koju faktički nije bila ni ušla.

Napuljsku Kraljevinu, upravo njen kopneni deo Francuzi su ponovo okupirali u toku februara 1806. Dvor sa ostacima armije sklonio se na Siciliju pod zaštitu Britanaca.

Bratislavskim mirom od 26. decembra Austrija je ustupila Kraljevini Italiji Veneciju, Istru i Dalmaciju sa Bokom Kotorskom, Tirol i Forarlberg Bavarskoj, a posede Prednje Austrije — Bavarskoj, Virtembergu i Badenu; od Bavarske je dobila Salcburg, a Ferdinand Toskanski nadbiskupiju Vircburg. Austrija je priznala kraljevsko dostojanstvo koje je Napoleon podario bavarskoj i virtemberškoj dinastiji, oslobodivši ih svake veze s Carstvom, i platila 40 miliona franaka kontribucije. Austrija je, dakle, bila sasvim izbačena iz Italije, a u Nemačkoj, sem carske titule, nije sačuvala ništa.

OPERACIJE U DALMACIJI I BOKI

Rat 1805. imao je duži epilog u Dalmaciji i Boki. U duhu Bratislavskog mira francuski general Molitor krenuo je preko Hrvatske sa 6000 ljudi da okupira te zemlje. U februaru je ušao preko Knina u Zadar, a odatle je uputio generala Loristona preko Dubrovnika da okupira Boku. U međuvremenu pred Bokom se pojavila ruska flota admirala Senjavina, kome je austrijski komandant inicijativno predao grad Kotor, a zatim je desantni odred od 1200 ljudi, ojačan sa 3500 Crnogoraca i Bokelja pod vođstvom vladike Petra, krenuo na Dubrovnik gde je blokirao Loristona, pošto je 17. juna u oštroj borbi zauzeo Brgat. Molitor je 6. jula deblokirao grad, kada je već Senjavin imao carevo naređenje da Boku preda Austrijancima kako bi je ovi mogli predati Francuzima, što se već bilo saznalo među Rusima, Crnogorcima i Bokeljima koji su opsedali Dubrovnik. Rusi i Crnogorci su se povukli u Boku. Između Senjavina i Loristona zaključeno je primirje. U Parizu je 20. jula potpisan rusko-francuski sporazum po kome Rusija priznaje Napoleonu carsku titulu i Boku Kotorsku s tim da evakuiše Nemačku. Kada je ruski car odbacio ovaj Pariski mir, kako je nazvan, rat je nastavljen i u Boki. Ruske snage su narasle na 3000 ljudi, a crnogorske i bokeljske na 6000.

U međuvremenu je komandu u Dalmaciji preuzeo nov guverner, maršal Marmon. On je zauzeo rt Oštro u pokušaju da Senjavinu zatvori izlaz iz Boke, ali ga je vladika Petar uz sadejstvo ruske brodske artiljerije 25. septembra odbacio u Cavtat i uzeo mu 38 topova. Privukavši pojačanje, Marmon je sa 6000 ljudi noću 29/30. septembra krenuo ponovo napred i idućeg dana posle duge i oštre borbe odbacio vladiku Petra sa Ljute zajedno sa Rusima generala Popandopula koji su mu došli u pomoć. Prva dva dana oktobra Marmon je uzalud nastojao da zauzme Herceg-Novi pa se 3. oktobra povukao u Cavtat.

Posle Marmonovog povlačenja Senjavin je uz pomoć Crnogoraca koje je ukrcao na svoje brodove zauzeo Kor-

čulu i Brač, a zatim je na vest da paša iz Janjine sprema napad na Jonska ostrva isplovio sa glavninom na Krf. Na kopnu je zavladao zatišje.

Kada je 30. decembra 1806. Turska objavila rat Rusiji, hercegovački Turci pojačali su pritisak na narod. Vladika Petar sa 3000 Crnogoraca i 400 Rusa prešao je 30. maja 1807. hercegovačku granicu i napao Klobuk. Na poziv trebinjskog Sulejman-paše Marmon mu je poslao u pomoć 1000 Francuza koji su Crnogorce i Ruse napali u leđa; prvi su odbačeni sa teškim gubicima a drugi zarobljeni.

Izvori i literatura: C. Schönhals, *Die Schlacht von Austerlitz*, Ö M Z, II, 1822; F. Spanoghe, *Geschichte des Feldzuges in Tirol und Voralberg in Jahre 1805*, Ö M Z, IV, 1823; F. Spanoghe, *Der Feldzug 1805 in Italien*, Ö M Z, 1. i 3. sv, 1823; *Geschichte der Kriege in Europa*, VI/2, Berlin 1847; W. Rüstow, *Der Krieg von 1805 in Deutschland und Italien*, Frauenfeld, 1853; *Victoires, conquêtes . . .*, Paris, 1865; H., *Das Gefecht bei Dürrenstein*, Ö M Z, III, 1860; C. Schönhals, *Der Krieg 1805 in Deutschland*, Wien, 1873; *Correspondance militaire de Napoléon I^e*, III, Paris, 1876; *Relation de la Bataille d'Austerlitz*, Paris, 1881; W. Porth, *Die Kämpfe des Feldzuges 1805 in Tirol*, O M W V, XXIII, 1881; *Précis de la campagne en Allemagne et en Italie*, Bruxelles, 1886; Bonnet des Tuves, *Kollin — Austerlitz, Sain — Privat — Leuthen*, Paris, 1893; Binder — Kriegstein, *Ein österreichisch — preussischer Operationsplan aus dem Jahre 1805*, Ö M Z, III, 1896; P. C. Alombert et J. Colin, *La campagne de 1805 en Allemagne*, izd. fr. generalštaba, I — VI (ide do 11. novembra), Paris, 1902 — 1908; ovo delo se nastavlja anonimnim člancima pod istim naslovom u *Revue d'Histoire* izd. Generalštaba, t. XXIV (1906), XXV — XXVII (1907); H. Bonnal, *De Rosbach à Ulm*, Paris, 1903; E. Mayerhoffer von Vedropolje, *Der Krieg der dritten Koalition gegen Frankreich*, Wien, 1905; isti, *Die Schlacht bei Austerlitz*, Wien, 1912; K. Schikofsky, *Die Schlacht von Caldiero 1805*, O M W V,

LXXI, 1905; Criste, *Feldmarschalleutnant Mack*, Ö M Z, 1/1907; V. Velimirović, *Französisch — slavische Kämpfe in der Bocca di Cattaro 1806 — 1814*, Bern, 1910; *Napoleons Leben*, VII, Stuttgart, 1912; D. Guerini, *Le manovra napoleonica d'Ulm*, izd. it. Generalštaba, Roma, 1925; L. Madelin, *L'avènement de l'Empire*, Paris, 1945;

III

RAT 1806—1807. S PRUSKOM I RUSIJOM

1. UZROCI, SNAGE, PLANOVI

Bratislavskim mirom nije dovršeno preuređenje Nemačke. Novi suvereni na čelu sa virtemberškim kraljem požurili su da u svoju korist potčine mnoštvo poseda dotle neposredno vezanih za Carstvo (reichsunmittelbar),⁵⁵ ali zauzvrat Napoleon im je nametnuo svoj protektorat. Pod njegovim pritiskom 16 vladajućih kneževa (kraljeva) Nemačke odvojili su se 13. jula od Carstva i obrazovali Rajnski savez koji se obavezao da svom protektoru stavi na raspolaganje 63 000 ljudi u slučaju rata. Ovim je Rimsko Carstvo Karla Velikog posle duge agonije završilo svoje hiljadugodišnje postojanje. Car Franc se 6. avgusta odrekao rimskog prestola, ali je sačuvao austrijsku carsku titulu koju je uzeo 14. avgusta 1804. Bio je bespomoćan. Velika armija nalazila se još uvek u Nemačkoj, na njegovim granicama a Napoleon je zadržao njegovu tvrđavu Braunau kao zalog za Boku dok mu ne bude predata.

⁵⁵ *Vojna istorija*, str. 528, 623—624.

Svoju imperijalističku politiku Napoleon je sprovodio i u drugim krajevima pod kontrolom francuskog oružja. Svog brata Žozefa proglasio je 30. marta kraljem Napulja (Dveju Sicilija), Luja 5. maja kraljem Holandije. Masu i Kararu dao je svojoj sestri Elizi Bonaparte a Gustalu drugoj sestri, Paulini. Francuzi su ostali u Livornu i u papskim gradovima Ankoni i Čivitavekiji. To je dovelo do oštrog sukoba s papom Pijem VII. Rat 1805. proširio je Francusku Imperiju (Empire Français) u Veliku Imperiju (Grand Empire).⁵⁶

Takva bezobzirna politika sile nije izazvala samo otpor oštećenih odnosno potčinjenih vladalaca i feudalaca. Izdržavanje Napoleonove vojske padalo je teško svima klasama i slojevima. U Nemačkoj je to jačalo nacionalna osećanja koja je probudila francuska revolucija. U Napulju je bilo znatno gore. Tamo dolazi do širokog narodnog pokreta kao rezultat mnoštva komponenata. Ne želeći da ustanak prepuste narodnoj stihiji, u zalivu Santa Eufemija, u Kalabriji, 1. jula Britanci su iskricali 5200 ljudi; 4. jula kod Maide, jugozapadno od Katancara, Renje ih napada sa 6000 vojnika bajonetom bez vatrene pripreme, ali je hladnokrvno dočekan sa dva plotuna i odbačen; u suštini to je još linijska taktika koju će kasnije Velington često primenjivati od Talavere do Vaterloa. Ovaj francuski neuspeh bio je znak za opšti ustanak koji su Masena i Renje nemilosrdno ugušili ali uz vrlo teške gubitke.

⁵⁶ Njene sastavne delove smatrao je Napoleon federalnim jedinicama. Na njihovom čelu bili su kraljevi i kneževi, nasledni i suvereni kao Žozef, Luj i Mira, koji je 15. marta proglašen velikim vojvodom od Kleve-Berga. Iza njih po rangu su vazalni kneževi čiji posedi glase na ličnost: Eliza u Piombinu, Bertje princ od Nešatela. Na trećem stepenu su prinčevi bez armije i svog novca: Talvan princ od Beneventa, Bernadot, princ od Ponte Korva. Najzad obični feudi koji daju samo određene novčane koristi: 6 vojvodstava u Napulju, 12 u Veneciji, koja je rezervisao da ih podeli Francuzima. Kraljevi i prinčevi, teorijski nezavisni, lični su Napoleonovi vazali. U stvari oni su članovi carske porodice (Mira je Napoleonov zet, Bertje je uzeo princezu bavorske kuće u rodu sa porodicom Boarne) koji su 31. marta 1806. dobili poseban status potčinjenosti prema njemu — šefu imperije. On je verovao da će na taj način najbolje obezbediti njeno jedinstvo.

Britanci su se zadržali u Ređu do 1808. a 40 000 Francuza je bilo vezano za Napulj.

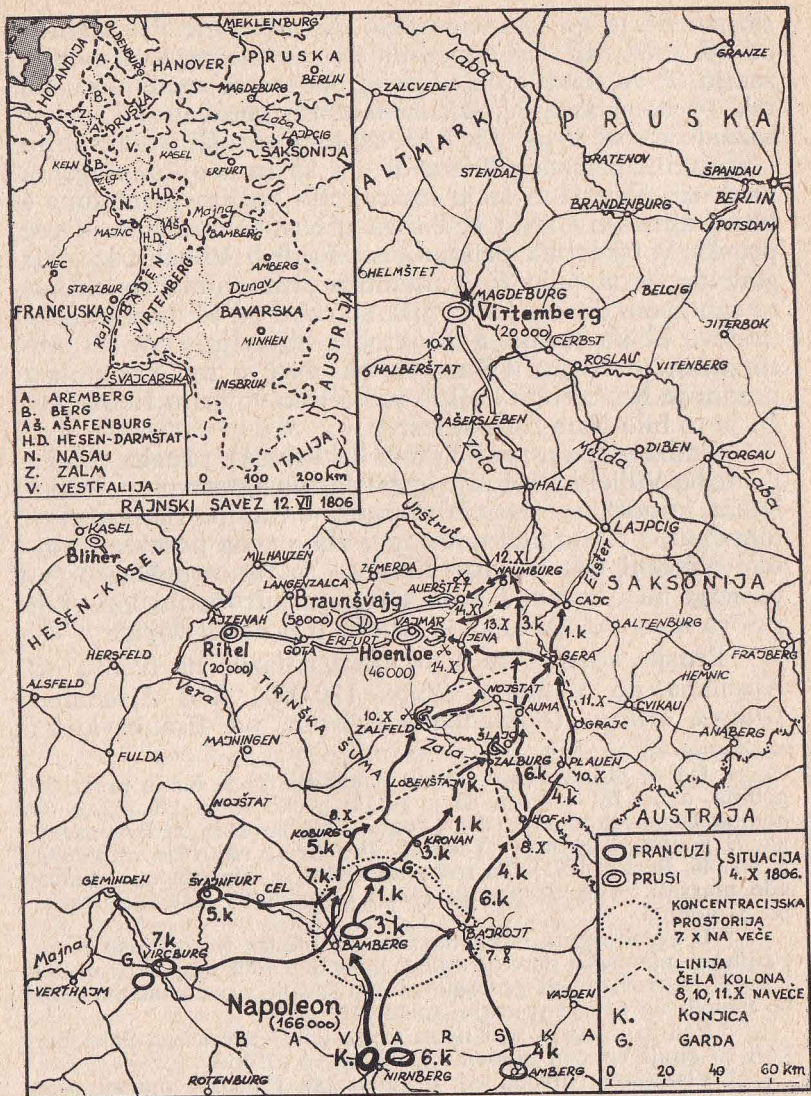
Zabavljen izgradnjom Imperije i unutrašnjim problemima Francuske gde je u svim oblastima razvio ogromnu aktivnost, Napoleon je sada zaista želeo mir. Rado je prihvatio pregovore sa Britanijom koje je pokrenuo ministar spoljnih poslova Foks posle Pitove smrti (23. januara 1806). Bio je spreman na mnoge koncesije. Rado je prihvatio i Pariski mir s Rusijom od 20. jula. Posle toga mir sa Britanijom bio je vrlo blizak. No, umešala se Pruska.

Ratobornost pruskih vodećih krugova na čelu sa kraljicom Lujzom, pothranjivana iluzijom o efikasnosti pruske vojske i slavom iz doba Fridriha II (Velikog), nalazila je dotle svoju protivtežu u neodlučnosti, dvoličnosti i povodljivosti kralja. Preterano shvatanje o vojničkom značaju Pruske a i saznanje da Napoleon želi da sačuva mir, navelo je Prusku na pokušaj da nametne reviziju Šenbrunskog sporazuma, tražeći pored Hanovera i gradove Hanze. Novim sporazumom, potpisanim u Parizu 15. februara 1806. pod pretnjom rata, Napoleon je primorao Haugvica na teže uslove — da Pruska prekine odnose s Britanijom i da njenoj trgovini zatvori svoje luke. Jednovremeno pruski kralj je uveravao ruskog cara o svom prijateljstvu, a Šarlotenburškom deklaracijom od 30. juna izjavio je da savez sa Francuskom ne ukida savez s Rusijom od 3. novembra 1805. Ovom dvoličnom igrom Pruska se, dakle, našla u paradoksalnoj situaciji da je jednovremeno bila saveznik obe zaraćene strane.

To nije moglo dugo trajati. Pristalice rata u Pruskoj ukazivale su na prisutnost Velike armije u Nemačkoj koja je navodno tu ostala da bi mogla držati austrijsku tvrđavu Braunau što joj Kotor nije predat uprkos odredbama Bratislavskog mira. Taj se razlog nije mogao sasvim odbaciti, ali vršeći pritisak na austrijsku vladu Velika armija je nametala svoju volju i Nemačkoj, bez čega Napoleon ne bi ni mogao formirati Rajnski savez, a živeći na terenu o njenom trošku, rasterećivala je francuske finansije koje je Napoleon baš tada s naporom dovodio u red.

Francuska armija u Južnoj Nemačkoj bila je u svakom slučaju potencijalna pretnja Pruskoj, koja je u januaru demobilisala veći deo svoje vojske. Napoleon se mogao sručiti na Prusku kad god je hteo, ali nije bilo nikakvih znakova da će to učiniti u doglednoj budućnosti. Ipak su ratoborni elementi, pre svega Bliher, pruski komandant u Vestfaliji, svojim lažnim izveštajima, i izborni knez Hesens-Kasela, svojim intrigama, stvarali u Berlinu ratnu psihozu. Stvaranje Rajnskog saveza je pojačalo neraspoloženje u Pruskoj. Doduše, Napoleon nije sprečio Prusku da obrazuje svoj savez država Severne Nemačke, samo je Hanzinim gradovima zabranio pristup. Kada se pročulo da Napoleon namerava vratiti Britaniji Hanover, koji su Prusi okupirali već krajem januara na osnovu Šenbrunskog sporazuma, 9. avgusta naređena je mobilizacija većeg dela pruske vojske. Vest o Hanoveru je bila tačna ali nepotpuna: Napoleon je nameravao da obešteti Prusku drugim nemačkim zemljama. Mobilizacija pruske vojske izmenila je iz osnova držanje Rusije i Britanije. Prva je otkazala Pariski ugovor, a druga prekinula pregovore čemu je svakako doprinela i Foksova bolest i smrt (13. septembra), u Velikoj Britaniji glavnog nosioca ideje mira s Francuskom. U čitavoj Evropi jača neprijateljstvo protiv Francuske. U Nemačkoj se počelo govoriti i pisati o predstojećem nacionalnom ratu, u Španiji ministar Godoj *Apelom naciji* poziva španski narod da se pripremi za rat protiv Francuske, rimska Kurija je sve manje spremna za razgovore, a u Južnoj Italiji od Kalabrije do Abruca gerila uzima maha. Britanci daju subvencije Rusiji, Pruskoj, napuljskim ustanicima. Austrija odbija savez koji joj je Napoleon ponudio.

Napoleon dugo nije verovao da će Prusi biti toliko nesmotreni da ga napadnu. Rat s Pruskom nije želeo, mada je bio uveren da je može zgaziti, ali iza nje je bila Rusija, „planina snega” kako ju je nazivao, s kojom nije mario da se neposredno suoči. U svakom slučaju nije preduzeo ništa da svojom manje-više spremnom vojskom spreči prusku koncentraciju. Uopšte, nije se ni spremao za rat; 17. avgusta izdaje čak naređenje da se vojska spremi za povratak u Francusku. No, kada je 3. septembra

Sk. 35 — Rat u Nemačkoj 1806. do bitke kod Jene

saznao da je Aleksandar odbio da ratifikuje Pariski mir od 20. jula, nije više smeo da potcenjuje prusku mobilizaciju. Prvo naređenje vojsci izdao je 5. septembra, ali tek 14 dana kasnije, 20. septembra, verovatno kada se saznalo da su Prusi 12. i 13. septembra ušli u Saksoniju i prinudili izbornog kneza da im se sa svojim snagama pridruži, Napoleon šalje instrukcije svojim maršalima i hitno upućuje Gardu iz Pariza u Nemačku. Kada je već pruska vojska bila prikupljena, Fridrih Vilhelm iz svog glavnog stana šalje 26. septembra ultimatum Francuskoj sa zahtevom da se njena vojska u roku od 14 dana povuče na levu obalu Rajne, a 9. oktobra objavljuje joj rat. Ultimatum je stigao u Pariz 1. oktobra, a tek 7. oktobra predat je Napoleonu koji je već otišao vojsci u Nemačku, ali je to bila čista formalnost.

Skamenjena u tradicijama Fridriha II, pruska vojska Fridriha Vilhelma III nije opravdavala agresivnu politiku. Njena impozantna fasada skrivala je fatalne slabosti: komandanti prestareli,⁵⁷ uobraženi zbog svog porekla,⁵⁸ vojnici obučeni više za egzercir nego za rat, arhaična organizacija neefikasna. Iskustva francuskih revolucionarnih ratova nisu našla nikakvog odjeka u pruskoj vojsci.

Pruska vojska⁵⁹ se 4. oktobra nalazila na frontu od Ajzenaha do Vajmara: *Rihel* (20 000) kod Ajzenaha; *Glavna armija* (komandant vojvoda od Braunšvajga⁶⁰

⁵⁷ Od 66 pukovnika u linijskoj pešadiji 28 je imalo preko 60 godina, a od 281 majora 86 je imalo preko 55, a 190 preko 50 godina. Generali od 50 do 65, a komandant, vojvoda od Braunšvajga, 71 godinu (Lettow — Vorbeck, *Der Krieg von 1806. und 1807*, I, str. 46, Berlin, 1891). To treba uporediti sa suprotnom stranom gde maršali, osim Bernadota (42) i Ožroa (48) nisu bili stariji od 37 godina.

⁵⁸ U egzaltiranim redovima pruskih oficira verovalo se da je i njihovo plemićko poreklo zaloga pobede: „Šta mogu ti krojači i krpe, improvizovani generali, prema našim vojskovođama koji su naučili da ratuju u svojoj mladosti“?

⁵⁹ Podrazumevaju se i njeni saveznici — pre svega Saksonci koji su činili više od polovine Hoenloeove armije.

⁶⁰ Vladajući vojvoda od Braunšvajga i pruski maršal nije mnogo verovao u povoljan ishod ovog rata. Neposredno pre toga pokušao je da učvrsti svoju neutralnost. Postavljen je nominalno

načelnik štaba, pukovnik Šarnhorst, 58 300 ljudi u 62 bataljona, 90 eskadrona, 18 baterija⁶¹) kod Erfurta; armija generala *Hoënloe-Ingelfingena* (46 500 ljudi u 50 bataljona, 77 eskadrona, 15 baterija) kod Vajmara. *Rezervni korpus* (Virtemberg, oko 20 000) nalazio se kod Magdenburga, a *korpus Lestok* u Istočnoj Pruskoj (oko 20 000). O ratnom planu se u Braunšvajgovom štabu mnogo raspravljalo. Rešeno je 25. septembra da se s glavnom snagom preko Tirinške šume i reke Vere prodre ka Majni da bi se probio centar francuske vojske koja se zamišljala na liniji između r. Ziga i Amberga. No, 6. oktobra je rešeno da se ne ide preko Tirinške šume već da se sačeka napad Francuza — koji će prema svim ocenama biti upravljen na levo prusko krilo, pa da se u toku njihovog pokreta napadnu Glavnom i Hoënloevom armijom.

Napoleon je grupisao Veliku armiju, 165 000 ljudi,⁶² u širem rejonu Bamberga gde je stigao 3. oktobra. Rešio je da grupisano krene pravcem Lajpcig — Berlin da bi svim snagama napao protivnika tamo gde ga bude zatekao, pred Lajpcigom, levo kod Erfurta ili desno kod Drezdena. Korpus Mortje (8) bio je 4. oktobra kod Majnca gde je obezbeđivao levi bok.

2. JENA I AUERŠTET

Do 7. oktobra uveče Napoleon je formirao tri kolone: desna — 4. i 6. korpus (oko 50 000) za pokret putem Hof

za komandanta cele vojske uz kralja koji se po pruskoj tradiciji nalazio u Glavnom štabu. Obojica su bili neodlučni i srećni da podele odgovornost.

⁶¹ Podaci za prusku vojsku su iz dela Letov—Forbeka koji daje detaljan *Ordre de bataille* za Glavnu i Hoënloevu armiju.

⁶² Korpusi: 1. (Bernadot, 21 163), 5. (Lan, 21 533), 3. (Davu, 28 756), 4. (Sult, 28 960), 6. (Nej, 19 267), 7. (Ožro, 19 536), konjica (Mira, 18 267); ukupno 128 000 pešaka, 28 000 konjanika, 10 000 artiljeraca, sapera, vozara i 256 topova. Garda (8726) je prevalila 420 km od Pariza do Majnca za 8 dana, relejima od po 100 četvoroprežnih kola. Trupe Rajnskog saveza — Bavarska oko 15 000, Virtemberg — 6500, Baden — 3000, Hesën — Darmštat — 4000; Nasau — 2200 i neke sitnije nisu bile još spremne za dejstvo (H. Houssave, *Iéna*, 25—26).

— Plauen — Gera; srednja kolona, Mira, 1. i 3. korpus i Garda (oko 70 000) — putem Bamberg — Lobenštajn — Zalburg — Šlajc; leva kolona, 5. i 7. korpus (40 000) — putem Bamberg — Koburg — Zalfeld. Rastojanje između spoljnih kolona iznosilo je 50 — 60 km, pa se Velika armija mogla prikupiti za bitku u centru za jedan dan, a na krilima za dva dana. U kolonama su korpusi bili ešelonomani do na dan marša.⁶³ Dok su trupe bile ovako grupisane nisu se mogle izdržavati sa terena, pa su ponele sobom 10 dnevnih obroka.

Uveče 8. oktobra čela kolona bila su na liniji Hof (10 km južno) — Zalburg (Mira) — Koburg. Pruska divizija Tauencin povukla se u Šlajc, Hoenloeovoj glavlini. Uočivši pravac Napoleonovog nadiranja, Braunšvajg je naredio da se Glavna armija grupiše jugoistočno od Vajmara, a Hoenloe da se prikupi južno od Jene, da bi zajedno napali Napoleona u bok, preko Zale. Bilo bi logičnije da su pruske snage zatvorile dolinu Zale kojom je Napoleon ugrožavao Lajpcig i Berlin, ali za to nije bilo više vremena. Neće imati vremena ni za zauzimanje ovog bočnog položaja. Leva kolona (Lan) razbila je 10. oktobra kod Zalfelda jaku Hoenloeovu prethodnicu.⁶⁴ Pod utiskom ovog poraza Braunšvajg povlači Glavnu armiju na Vajmar, gde stiže i Rihel, a Hoenloe se povlači na Jenu. U toj armiji 11. oktobra po podne izbija velika panika izazvana lažnom uzbunom.

U Geri, gde je stigao 11. oktobra sa istaknutom srednjom kolonom, Napoleon se uverio da pred frontom, u Saksoniji, nema neprijatelja, da se njegove glavne snage nalaze negde kod Erfurta. Idućeg dana Veliku armiju okreće ulevo. Uveče 12. oktobra Hoenloe je zapadno od Jene, Glavna armija istočno, a Rihel zapadno od Vajmara. Izuzev prethodnice Glavne armije,⁶⁵ koja je 10. oktobra

⁶³ Raspored nazvan u teoriji *en échiquier* (u poretku šahovskih polja).

⁶⁴ Nju su sačinjavali 9 1/2 bataljona, 18 eskadrona i 3 baterije pod komandom pruskog princa Luja Ferdinanda. Princ je tom prilikom poginuo.

⁶⁵ Vojvoda od Vajmara sa 10 bataljona, 20 eskadrona i 2 baterije.

hitno pozvana iz rejona Švajnfurta sada je gotovo sva pruska vojska koncentrisana — oko 120 000 ljudi — i okrenuta na jugozapad, frontom prema Zalfeldu, odakle je očekivala Napoleonov napad. O ofanzivi nije bilo više ni reči. Ali je bila u dobrom položaju da prihvati bitku.

U toku 12. oktobra Davu je stigao u Naumburg. Vest, u koju isprva niko u pruskom Glavnom štabu nije poverovao, izazvala je zaprepašćenje. Put za Berlin je bio otvoren. Sad je rešeno da se Glavna armija povuče preko Unštruta, da zatvori pravac za Berlin, dok će Hoenloe, na pola puta između Jene i Vajmara gde se nalazio, štititi njen pokret, a potom se povući u njen sastav. Napoleon je nameravao da svojoj armiji da predanak posle tolikih marševa, ali bojeći se da se Prusi ne povuku, što su upravo nameravali, naredio je koncentraciju Garde, 5, 7, 6. i 4. korpusa kod Jene, dok su 3. i 1. korpus vršili obuhvat. Put za Berlin mu je, doduše, bio otvoren, ali on hoće najpre da tuče vojsku. Uveče 13. oktobra pruska Glavna armija stigla je posle napornog marša kod Aueršteta, a Rihel je došao u Vajmar. Tako je pruska armija pocepana na dva dela.

Idućeg dana, 14. oktobra, dolazi do dvostruke bitke kod Jene i Aueršteta. Kod Jene su četiri korpusa zajedno s konjicom Miraa tukla i potpuno razbila iznenađenog Hoenloea zajedno sa Rihelom koji mu se pridružio u toku borbe. Kod Aueršteta sam Davu⁶⁶ je tukao Braunšvajgovu Glavnu armiju. Vojvoda je poginuo. Njegova se armija nekako u redu povukla na Vajmar gde se nameravala spojiti sa Hoenloeovom armijom za čiju se sudbinu još ništa nije znalo. Umesto na nju naišla je na njene ruševine, na gomilu begunaca zahvaćenih panikom. Ni Napoleon nije ništa znao za bitku kod Aueršteta, a verujući da je tukao celu prusku armiju čudio se gde su mu Davu i Bernadot.

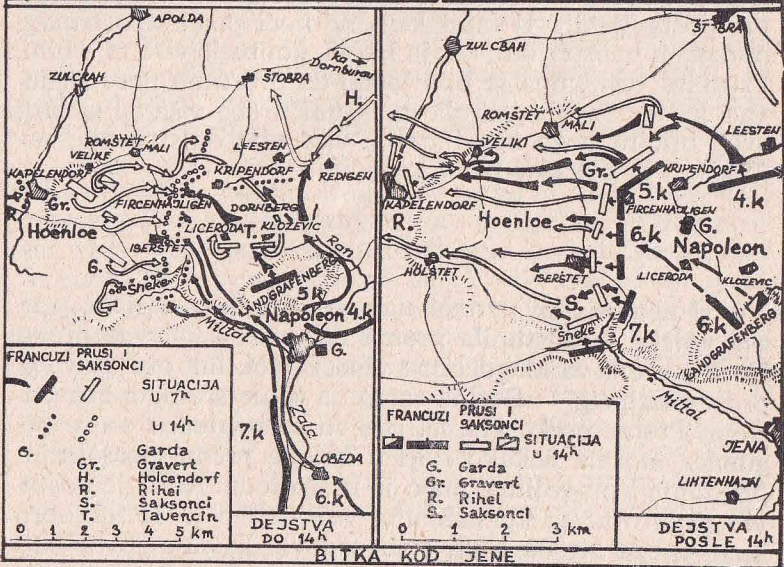
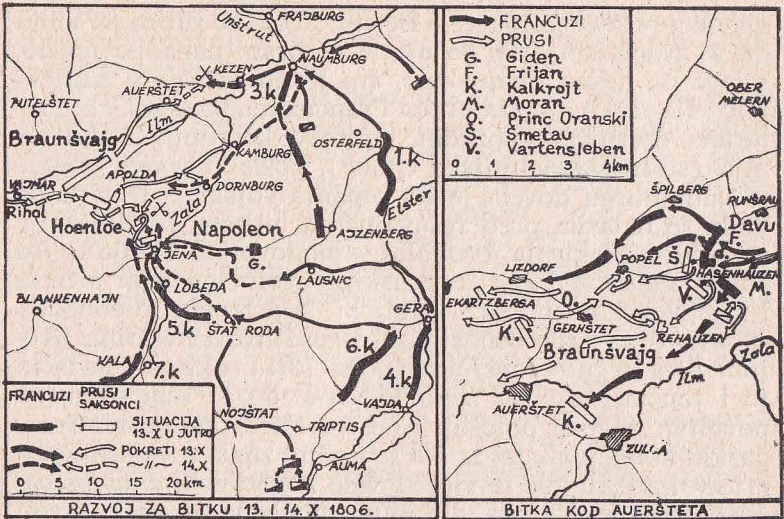
⁶⁶ Bernadot se nalazio između Jene i Aueršteta i nije učestvovao ni u jednoj od ovih bitaka. Davu, koga on nije mario, uzalud ga je zvao u pomoć, ali se on izgovarao nekim Napoleonovim naređenjem.

Kod Jene je do podne bilo oko 40 000 Prusa (i Saksionaca) prema 50 000 Francuza, a po podne oko 55 000 — 60 000 Prusa prema 90 000 Francuza. Do 15 časova bilo je sve gotovo. Prvi su imali gubitaka oko 12 000 mrtvih i ranjenih, 15 000 zarobljenih, 200 topova, stotine zastava. Što je gore, bili su potpuno razbijeni, demoralisani, nesposobni za borbu. Rihel je poginuo a Hoenloe je idućih dana lutao gotovo sam. Francuzi su imali gubitaka svega oko 4000 ljudi. Kod Aueršteta je Davu sa 28 000 tukao 60 000 Prusa. Prusi su imali 15 000 mrtvih i ranjenih, Davu 7000; Francuzi su zarobili 3000 ljudi i zaplenili 115 topova iako su sami imali svega 55 oruđa. Slavom, bitka kod Aueršteta zasenjuje onu kod Jene, što Napoleon nikad nije pokušao da prikrije, ma šta je o tome pisano. On će Davua prvog pustiti da uđe u Berlin, a dve godine kasnije podariće mu predikat vojvode od Aueršteta. Za njega samog bilo je isuviše slave u operativnoj sferi ovih bitaka.

Noću 14/15. oktobra pruska se vojska potpuno raspala. Komandovanje je bilo obezglavljeno na svim stepenima. Čuvena pruska rutina radila je doduše i dalje, negde su izdavana pedantna naređenja sa svim propisanim detaljima, samo da se umiri savest, naređenja bez veze sa situacijom, koja niko nije bio u stanju da izvrši, da bi se zadovoljili propisi i... zaboravila stvarnost za koju se nije znao lek. Discipline je sasvim nestalo a s njom i sav moral jer drugog osnova nije ni imao. Ostavljena su kola, topovi, kare, bacano je oružje, ukoliko se nije nasumce pucalo što je povećalo kaos. Takvih pojava nije dotle nikad bilo u pruskoj armiji čak ni posle Kunersdorfa.⁶⁷

Opravdano se postavilo pitanje otkud takva katastrofa, naročito u Pruskoj gde se zaista verovalo da je njena (Fridrihova) armija najbolja koju je svet ikad video. Razlozi su očigledni. Vojska je grupisana za ofanzivu preko Tirinške šume. Kada se od toga odustalo, našla se u nepovoljnom položaju za defanzivu, po strani od

⁶⁷ Vojna istorija, str. 771—776.

Sk. 36 — Bitka kod Jene i Aueršteta 14. X 1806.

glavnog pravca Lajpcig — Berlin; došlo se zatim na ideju da se Napoleon, koji je njime nadirao, napadne bočno, s leve na desnu obalu Zale, što je operativno i taktički bilo vrlo teško, prema brzim Francuzima nemoguće. Preterana osetljivost pozadine, upravo komunikacijskih linija (stara škola linijske epohe), posle Davuove pojave u Naumburgu dovela je do cepanja vojske upravo onda kada se nalazila pred rešavajućom bitkom, koja se nije tako brzo očekivala. U oholoj samodovoljnosti nije se još shvatila dinamičnost francuskih revolucionarnih armija i njihovog komandanta. Taktički, kod Jene nije pobedila samo brojna nadmoćnost već i snalažljivost i veština. Svojom ličnom intervencijom (noću 13/14. oktobra izvlačio je i topove uz strm nagib), Napoleon je sebi osigurao povoljan polazni položaj. Kod Aueršteta inicijativa francuskih komandanata, za šta se nije ni znalo u sklerotičnoj pruskoj armiji gde se više slušalo nego mislilo, udvostručila je snage. Pruska disciplina počivala je na kontroli pretpostavljenih. U tami kritične noći posle dvostrukog poraza, u haosu ljudi, konja i kola, kontrole više nije bilo. Pruskim vojnicima je bilo jasno da prestupu neće sledovati kazna. Pruska parola da vojnik treba više da se boji svog oficira nego neprijatelja, više nije dejstvovala; neprijatelj se pokazao psihički jačim.

3. GONJENJE

U neopisivom neredu najveća gomila razbijene pruske vojske je odstupila prema Zemerdi, a odavde preko Nordhauzena za Magdeburg, čineći širok luk oko glavnog pravca Lajpcig — Berlin, samo da se ne sretne s Francuzima. Prelaz preko Harca, gde su se neuredne mase begunaca morale nekako sviti u kolone prema postojećim pravcima i prevojima, uneo je nešto reda. Kralj je postavio Kalkrojta za komandanta vojske. On je 16. oktobra imao svega 10 000 ljudi svih rodova, kasnije je tu istu dužnost poverio Hoenloeu, da bi najzad prvog postavio za komandanta trupa istočno, a drugog zapadno od Odre,

što neće imati nikakva uticaja na tok događaja. Pošto se Saksonija odvojila od Pruske i prišla Napoleonu njene su se trupe vratile kući.

Napoleon je 15. oktobra bacio svoje trupe za potučenim neprijateljem. Nameravao je da uništi i ono što je ostalo od pruske vojske da se ne spoji sa Rusima. Odbiće dve ponude za mir pruskog kralja.⁶⁸ Ne štedeći trupe francuski maršali jure neviđenim tempom. Utrkuju se ko će se više proslaviti. Tvrđava Erfurt sa 6000 ljudi i 40 topova istog ovog dana predaje se bez borbe Miraovim konjanicima. Bernadot razbija 17. oktobra kod Halea vojvodu od Virtemberga čiji se ostaci zatim povlače preko Labe da bi nestali gotovo bez traga u opštoj bujici koja se valjala pred gonećim francuskim kolonama.

Magdeburg, čuvena tvrđava, smatrana je lukom spasa unesrećenoj vojsci koja će tamo stići 20. oktobra. Ali u tesnim zidinama grada nastaje nerazrešiv kaos, guverner joj ne daje hranu da bi zalihe sačuvao za posadu, a pretihodnice Miraa, Neja, Sulta, Bernadota su ubrzo na vidiku. Hoenloe nastavlja za Štetin (polj. Śćecin), novoj luci spasa, ostavivši u tvrđavi garnizon tobože od 9000, ali kada će se 8. novembra ona predati, pašće u francuske ruke 24 000 vojnika, 15 000 više no što je ostavljeno.

Napoleon ulazi u Berlin 27. oktobra gotovo trijumfalno, dočekan masom ljudi koji su na ulicama radoznalo posmatrali nesvakodnevni prizor. Iz Berlina je organizovao dalji „lov” na Pruse — kako se izrazio. Mira i Lan su gonili Hoenloea, oko koga se okupilo oko 25 000 ljudi. Napadali su ga na svakoj etapi, dostizali ga, prestizali, oti-mali mu ovde eskadron, onde puk. Kada je kapitulirao 28. oktobra kod Prenclaua imao je svega 16 000 pešaka i 6 konjičkih pukova. Princa Augusta Pruskog, koji je pokušao da umakne s jednim pukom, stići će Bomon, raspršiti ga i zarobiti zajedno sa njegovim ađutantom, Klauzevicem. Štetin sa 5000 ljudi i 120 topova se predao idućeg dana patrolama legendarnog konjanika Lasala. Ki-

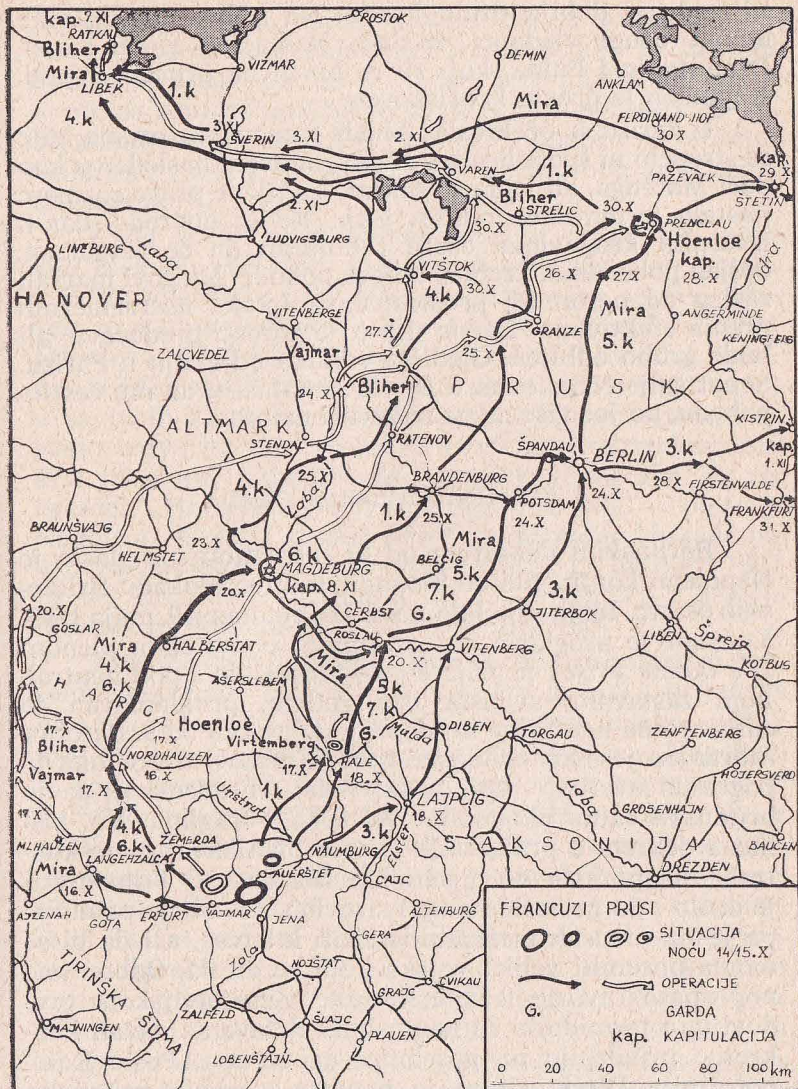
⁶⁸ Druga, konkretnija, značajna je u svetlosti poznijih događaja: 18. oktobra mu je nudio svu teritoriju istočno od Vezera i ratnu odštetu.

strin, na desnoj obali Odre, sa 2400 i 80 topova predao se 1. novembra čim su se Francuzi pojavili pod njegove zidine.

Bliher (oko 25 000 zajedno sa trupama vojvode od Vajmara koji se 29. oktobra odrekao komande) pokušao je da se pridruži Hoenloeu, no kada je saznao za njegov kraj skrenuo je na zapad da bi se domogao neke luke i prebacio u Istočnu Prusku. Uzalud. Mira, Sult i Bernadot su ga jurili bez predaha. On se 6. novembra baca u Hanzin grad Libek, povredivši njegovu neutralnost, no za njim upadaju i Francuzi, Lasal forsira jedna, Bernadot druga vrata, a Bliher, potučen u gradu, spasava se na treća, da bi se idućeg dana predao na otvorenom polju kod Ratkaua. Hamel, u Hanoveru, predao se 11. novembra holandskom kralju Luju Bonaparteu. U Francusku je poslato 110 000 zarobljenika i 250 zastava.

Nezapamćena energija i tempo gonjenja pretvorio je poraz na bojištu u katastrofu države. Miraova konjica prešla je 800 km za 24 dana, dakle, oko 33 km dnevno bez predauka, a Bernadot je za 23 dana prevalio 600 km. Njegov korpus je u jednom potezu učinio 60 km. Brzina gonjenja i razmere pruskog poraza su u tesnoj uzročnoj vezi, ali se ipak sve pojave pruske katastrofe ne mogu objasniti samo hitrim Napoleonovim konjanicima i pešacima. Jednom razbijena u paramparče, kruta ratna mašina junkerske Pruske nije se više mogla sastaviti niti staviti ponovo u pokret. Predaju se neprijatelju netaknuti gradovi, tvrđave, magacini, pored kojih prolaze gladni pruski vojnici, kao da je kod Jene i Aueršteta izgubljena partija karata pa treba platiti njen ulog bez pogovora. Među najamnicima pruske vojske nije bilo nikakvog nacionalnog osećanja da bi mogli reagovati na nesreću zemlje, a u nadutom oficirskom sastavu bilo je više kaštinske bahatosti nego patriotizma. Ogromna masa stanovništva Pruske posmatrala je indiferentno, ako ne i zlorado, slom vojske s kojom nije imala ničeg zajedničkog.

Pobeda je odmah donela znatne plodove. U sastav Rajnskog saveza ulaze velike vojvode Vircburga i Sakso-

Sk. 37 — Gonjenje posle Jene, 15. X — 7. XI 1806.

nije; drugi dobija titulu kralja. Na njih su se ugledali mnogi drugi vladaoци srednje Nemačke. Hesен-Kasel, Braunšvajg i Fulda, koji su se borili na pruskoj strani, Napoleon je prosto konfiskovao.

U Parizu se očekivala pobeda francuskog oružja, nije se strepelo ni špekulisalo o Napoleonovom nasleđstvu kao uoči Marenga, ali kada se saznalo za njene prave razmere nastalo je ogromno oduševljenje. Ali se uporedo, bar u izvesnim krugovima, oseća i bojazan da će Napoleon, opijen pobedama, krenuti u nove pohode. Njegovi maršali zaziru od ogromnih prostranstava Istoka nesrazmernih prema efektivima. Bertje mu to otvoreno predočava, ali bude grubo odbijen. Gledišta vojnika odjekuju u Parizu. Senat šalje Napoleonu u Berlin deputaciju da mu čestita pobedu, no još više da ga nagovori na mir.

4. KONTINENTALNA BLOKADA

Berlinskim dekretom od 21. novembra proglasio je Napoleon kontinentalnu blokadu, upravo blokadu Britanskih ostrva. Ideja nije bila nova. Dekretom od 9. maja 1793. Konvent je proglasio pravovaljanim pomorskim plenom (*de bonne prise*) neprijateljsko vlasništvo i pod neutralnom zastavom, avgusta iste godine, proklamovan je embargo na neutralne brodove, a dekretom od 9. oktobra zabranjen je uvoz britanske robe. U osnovi tih odluka je pogrešno uverenje, koje tada vlada u Francuskoj, da je britanska ratna ekonomija veštačka i fragilna. No, primena dekreta u praksi bila je vrlo manjkava, pa je kontrabanda porasla do gigantskih razmera. U Francuskoj je došlo i do nestašice robe i sirovina, pre svega pamuka, pa je na pritisak merkantilističkih interesa, a i da bi se mogla opremiti velika vojska koja se dizala, Odbor javnog spasa otvorio francuske luke neprijateljskom brodoglavlju, a termidorci su neutralnim državama davali konkretne privilegije po posebnim ugovorima. Posle Kampoformija Direktorijum je ponovo zabranio britansku robu, a 18. januara 1798. doneo je nečuvenu odluku o

zapleni neutralnih brodova, samo ako se na njima nađe ma koji predmet britanskog porekla ili ako budu samo dodirnuli britanske luke. Posle 18. brimera Bonaparte je prema neutralcima poveo popustljiviju politiku. Po prekidu Amjenskog mira, 20. juna 1803. ponovo je zabranio britansku robu, a 13. marta 1804. i svu „robu koja dolazi iz Engleske”.

Kada je Britanija, odlukom od 16. maja 1806, objavila blokadu svih luka i obala od ušća Labe do Bresta, i u slučaju kada nije bila efektivna, što se već čitav vek u međunarodnom pravu smatralo neprihvatljivim, Napoleon se sada u Berlinu rešava na radikalne mere. Sve zemlje pod kontrolom Francuske, koje s njom stupe u savez ili samo zatraže njeno prijateljstvo, moraju ne samo zatvoriti svoje luke britanskim proizvodima već ih i progoniti i uništiti (ne konfiskovati!) ako su već uvezeni. „Hoću osvojiti more snagom kopna” — pisao je Napoleon. Kasnije su odredbe Kontinentalne blokade poštrene dekretom izdatim u Fontenblou 13. oktobra 1807, prvim Milanskim dekretom od 23. novembra i drugim Milanskim dekretom od 17. decembra 1807.

Kontinentalna blokada tada je bila protivna prihvaćenim normama i običajima, kao što je bila i britanska blokada, ali su njene političke posledice daleko značajnije od proste povrede međunarodnog prava. Napoleon je dotle mogao po volji ograničavati svoje pretenzije na političku hegemoniju u Evropi, sada je prinuđen da je proširi na sav Kontinent, da zatvori sve njegove luke od Kadisa do Rige i Odese. Ako britanskoj trgovini ostane samo jedna značajna evropska luka, sav se kontinentalni sistem podriva kontrabandom koju ne bi bilo moguće sprečiti, kao što se to videlo u predamjenskom periodu. Proglasivši kontinentalnu blokadu, Napoleon nije više bio u stanju da se ograniči, da se zaustavi, a da ne prizna da je pobeđen. Kontinentalna blokada gurala ga je da širi svoje Carstvo nerazumno brzinom do nerazumnih granica. Ona je prekretnica u Napoleonovoj

karijeri. Kontinentalna blokada obezbediće i monopol francuskoj industriji, ali će oskudica i skupoća izazvati nezadovoljstvo naroda i u samoj Francuskoj, a van nje biće to jedna od najznačajnijih poluga revolta pokorenih naroda.

5. ZIMSKE OPERACIJE 1806 — 1807.

Slom Pruske stavio je Napoleona pred mnoštvo problema izvedenih iz činjenice da se sada našao licem u lice s Rusijom.

Ubrzo mu je postalo jasno da će se još u toku zime morati ogledati s ruskim armijama koje su bile u pokretu ka Visli. Ratište se sada širi u nedogled pa su mu potrebna velika pojačanja iako su gubici prethodnog pohoda bili neznatni. Godište 1806. bilo je do 15. decembra sve na maršu,⁶⁹ a od Senata je zatražio zakon po kome će pre vremena dići kontingent od 80 000 ljudi godišta 1807. — „radi osiguranja mira”, kako se izrazio. Njih će zadržati u depoima samo 8—10 dana. Pre vremena šalje u trupu 500—600 politehničara gde će „za tri meseca naučiti više nego u školi za dve godine” — kako je objasnio. Naročito mu je potrebna konjica za prostranstva Istoka, pa iz Severne Italije dovlači 8 pukova, od svog brata Napuljskog kralja izvlači sve konjičke trupe a dragune pešake snabdeva konjima. Formira poseban grenadirski korpus Udinoa od 5 pukova po 2 bataljona. Armiju će ukupno pojačati na 580 000 ljudi zajedno sa nemačkim kontingentima.⁷⁰ Od Španije traži 15 000 ljudi i 25 topova. Od Švajcarske traži 16 000 najamnika, a for-

⁶⁹ Od 54 000 ljudi godišta 1806, naknadno upućenih, stiglo je do trupa svega 45 000; ostalo je usput dezertiralo (A. Grasset, *La guerre d'Espagne*, I, str. 73, Pariz 1914).

⁷⁰ I novi članovi Rajnskog saveza daće svoj doprinos Velikoj armiji: Saksonija 6000, Vajmar, Gota, Majningen, Hildburghausen i Koburg po jedan pešadijski puk od 2800 ljudi.

mira i jedan puk od pruskih zarobljenika. Izdržavanje vojske plaćaće Pruska — francuski intendanti izvući će iz nje više od 200 miliona, delom i Saksonija koja se obavezala na 25 miliona ratne odštete.

Napoleonu nedostaju etapne trupe. Južnonemački kontingenti nisu mogli obezbediti okupaciju ogromne teritorije. Njena sigurnost je počivala na političkoj rasparčanosti Nemačke, dotle sa slabom zajedničkom svesti, ali pod pritiskom tereta okupacione vojske dotadašnja indiferentnost nemačkih masa počinje da se pretvara u patriotizam. Izgubivši vojsku, pruski kralj se setio naroda pa mu 1. decembra upućuje svoju prvu poruku.⁷¹ Značajan datum u istoriji Nemačke i Evrope koji beleži početak saveza naroda i dvorova protiv Napoleonove hegemonije.

Za teoriju ratne veštine je interesantna *Instrukcija* koju je pruski kralj 23. novembra uputio svojim generalima, poput Fridriha Velikog. Tu se kaže da se sadanji protivnik, vešt i pronicljiv, ne može savladati strategijskim manevrima, pri čemu se misli na strategiju manevrovanja linijske epohe. Umesto toga treba se koncentrisati i napasti ga nadmoćnim snagama, a ako se brojna nadmoćnost ne postigne treba izbegavati sudare. Frontalni napad treba kombinovati sa obuhvatom krila. Kada se napada, treba napasti smelo po prostim dispozicijama. U bici glavni komandant treba da upravlja celinom, pre svega upotrebom rezerve. Instrukcija ima mnogo zajedničkog sa apelima koje su francuski revolucionari upućivali 1793. francuskim generalima. Ove nove ideje epohe koje, eto, postaju opšta svojina, neće lako prodrati u svest pruskih generala.⁷²

⁷¹ U stvari tog dana je objavio *Publikandum* vojsci kojim je objavio sankcije protiv mnoštva oficira, a ujedno obećao — nečuvenu stvar za Prusku — da će podoficiri i vojnici za zasluge biti unapređivani u oficire. Istog dana su *Kenigsberške novine* objavile *Izjavu* kojom se kralj pokušao približiti svojim podanicima.

⁷² Instrukciju daje Letov — Forbek (III, 52 — 53).

Postojao je i problem Poljske. Francuske armije ulazile su u poljske krajeve Pruske. Poljaci im prilaze, ne bez rezerve. Među njima ima, prusofila i rusofila, a plemstvo zazire od revolucionarnih mera koje bi Francuzi mogli uvesti, uostalom bez razloga, jer to Napoleon nipošto ne namerava. Ideja o vaskrsnuću Poljske bila je za njega primamljiva, ali to bi značilo zameriti se Austriji i Rusiji, baciti ih u međusobni naručaj. U tom trenutku Austrija bi mu bila vrlo neugodan neprijatelj, a s Rusijom je nameravao da se nagodi. Zbog toga se ničim ne obavezuje prema Poljacima. Formira neke poljske legije — Zajončeka,⁷³ Dombrovskog, Vibickog; Košćuško, da bi se angažovao, traži prethodne političke garantije koje ne dobija.

Napoleonov ambasador u Turskoj, Sebastijani, uspeo je posle Jene da nagovori sultana Selima da smeni *hospodare* (kneževе) Moldavije i Vlaške, naklonjene Rusiji. Kada su zbog toga ruske trupe krenule na Moldaviju, sultan je Rusiji objavio rat. Za Napoleona to je značio samo pritisak na Rusiju, da bi postala popustljivija u pregovorima koje je nameravao povesti s njom. Nikako nije hteo da garantuje integritet Otomanskog carstva. Računao je na njegovu pobedu, ali nije želeo da Rusija dotle prigrabi lavovski deo.

U Rusiji su trgovci i feudalci bili jednodušni protiv Napoleona. Jedni i drugi imali su velike interese u trgovini sa Britanijom koju je Napoleon pretio da prekine. Vojni krugovi bili su jednodušni u svojoj veri u pobedu — poverenje zasnovano na Suvorovljevim poredama u Italiji i na zaista dobrom ruskom vojniku. Rekrutovan u narodu, on je bio slobodan od mnogih nedostataka tadanjih evropskih najamnika, a raspolagao je mnogim vrlinama nacionalnih armija. Izvanredno se dobro tukao i 1805, čak i kod Austerlica, u tom austrijskom porazu kako se smatralo u Rusiji.

⁷³ Sredinom decembra imala je 5000 ljudi.

PROJSIS — AJLAU

Ruski korpus generala Benigzena, oko 62 000 ljudi,⁷⁴ krajem oktobra bio je u Grodnom, a korpus Bukshevden sa oko 50 000 ljudi⁷⁵ kod Vilnijusa. U prvoj polovini decembra Benigzen se s glavninom prikupio kod Pultuska i Golimina, a Bukshevden je stigao u Ostrolenku. Lestok sa oko 20 000⁷⁶ nalazio se kod Bijezunja i Đaldova.

Mira⁷⁷ i Davu (3. korpus) 30. novembra su stigli u Varšavu, odakle se povukla (iz Prage) ruska prethodnica; za njima je 7. decembra tamo stigao Lan (5), 19. decembra Napoleon sa Gardom, a 22. decembra i Ožro (7); Nej (6), Bernadot (1) i deo 2. konjičkog korpusa prelaze Vislu kod Torunja; Sult (4) 22. decembra je kod Plocka; Mortje (8) otimao je Pomeraniju od Švedana i opseo Štralzund; Bavarci⁷⁸ su pod komandom Napoleonovog brata Žeroma zauzimali tvrđave u Šleziji.⁷⁹

Da bi u miru mogao prezimiti kod Varšave, Napoleon je rešio da ruske trupe odbaci od Pultuska za nekoliko dnevnih marševa. Davu prelazi Vislu noću 23/24.

⁷⁴ Divizije Osterman (2), Saken (3), Galicin (4), Sedmoracki (6). Početkom decembra 62 255 boraca u 78 bataljona, 125 eskadrona, 23 baterije i 6 četa pionira.

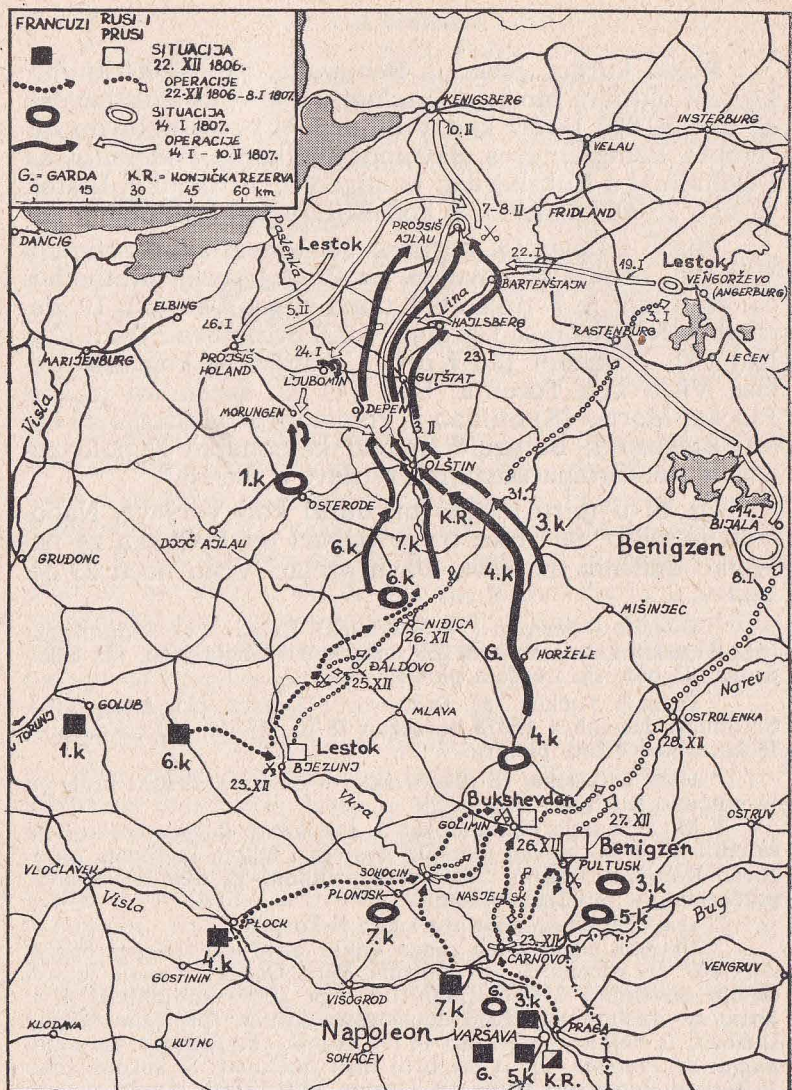
⁷⁵ Divizije Tučkov (5), Duhturov (7), Esen (8), Anrep (14). Sredinom decembra 49 374 boraca u 78 bataljona, 110 eskadrona, 18 baterija i 4 čete pionira.

⁷⁶ U 19 bataljona, 55 eskadrona i 8 baterija. Pruski kralj ga je potčinio Rusima.

⁷⁷ Mira je sada komandovao 1. konjičkim korpusom, koji je zajedno sa 2. korpusom maršala Besjera i lakom konjicom obrazovao Konjičku rezervu. No, ovom prilikom, za ulaz u Varšavu, potčinjeni su mu Davu i Lan.

⁷⁸ U literaturi se pominju i kao 9. korpus.

⁷⁹ Ukupna angažovana snaga Velike armije u zimskoj operaciji 1807. (1. korpus, 3 — 7. korpus, Mira, Garda) iznosila je sredinom novembra 131 527 ljudi (od toga 25 000 konjanika) prve linije, ne računajući 12 273 detašovana čoveka (pretežno etapna služba); u bolnicama je bio 14 791 vojnik (P. Foucart, *La campagne de Pologne*, I); u taj broj nisu uračunati 8. korpus (oko 20 000) ni Žeromove trupe (9. korpus, oko 15 000). Imati u vidu da su prvi delovi godišta 1806, u svemu 9500 ljudi, stigli trupama tek 23. decembra.

Sk. 38. — Zimske operacije 1806/1807.

decembra, narednog dana napada i odbacuje diviziju Osterman od Čarnova; istog dana Ožro je prešao Vkru kod Sohocina; Nej je prethodnog dana, 23. decembra napao Pruse kod Bijezunja i krenuo na Đaldovo. Benigzen, privremeno komandant ruskih trupa u očekivanju feldmaršala Mihaila Kamenskog, bio je uglavnom neaktivan. Čim je stigao Kamenski je 22. decembra krenuo na Sohocin u nameri da Ožroa i Sulta odbaci preko Visle. Idućeg dana dolazi do bojeva kod Vasijelska i Sohocina, feldmaršal Kamenski dobija nastupe ludila a Benigzen odlučuje da zauzme položaj kod Pultuska. Noću 25/26. decembra Kamenski napušta armiju, pošto je prethodno naredio povlačenje na rusku granicu, no Benigzen ipak ostaje kod Pultuska, a Napoleon kreće glavninom na Golimin. To dovodi 26. decembra do dva boja: kod Golimina francuska glavnina je odbacila Bukshevdenovu zaštitnicu, a kod Pultuska Benigzenova glavnina odbila je Lanov napad. Idućeg dana je Benigzen odstupio preko Ostrolenke za Bijalu, a Lestok je posle boja kod Đaldova (25. decembra) odstupio preko Niđice (Najdenburg) za Vengorževo.

Napoleon je smatrao da je ovim pohod završen pa je stavio trupe u zimske kvartire na levoj obali Visle od Varšave do mora. No, Nej, goneći Lestoka niz reku Linu (Ale) ugrozio je Kenigsberg (Kalinjingrad) pa se pruski dvor povukao u Memel. Da bi spasao Kenigsberg, slabu tvrđavu, Benigzen je 14. januara 1807. krenuo na Linu i Pasleku (Pasarge) u Nejev bok. Kod Lubomina (Libštát) odbacio je 24. januara neke Bernadotove delove, a zatim je 26. januara prikupio svoju vojsku severno od Morungena i obustavio ofanzivu, smatrajući da je degažovao Kenigsberg, jer se Nej po Napoleonovom naređenju povukao u dodeljene zimske kvartire.

Zimska operacija bi se ovim završila da Napoleon 27. januara nije krenuo prema Kenigsbergu čim je saznao za broj kod Lubomina. To dovodi 7. i 8. februara do bitke kod Projsiš-Ajlaua (Bagrationovsk). Angažovano je najmanje 82 000 saveznika (od toga 10 000 Prusa), a najviše

67 000 Francuza.⁸⁰ Prvog dana bitke u vrlo teškoj borbi Sult je odbacio rusku zaštitnicu. Drugog dana Davu vrši obuhvat levog ruskog krila, Sult obrazuje levo krilo — dok Nej ne stigne, a u centru Napoleon baca Ožroa u napad. Usled snežne vejavice koja duva u oči, Ožroov korpus bude gotovo uništen neposrednom vatrom ruske artiljerije. Rusi prelaze u protivnapad, no njih razbija Miraova konjica koja probija prve dve ruske linije da bude odbačena od treće. U stvorenu brešu Napoleon ubacuje Gardu, usred ruskih trupa, ali teška borba puna gubitaka ne daje rezultata. Dotle je Davuov manevar napredovao, pa se Benigzen rešava na povlačenje strahujući za odstupnicu, no u to na bojište stiže Lestok koga angažuje protiv Davua. Ubrzo zatim nailazi i Nejova prethodnica pa Benigzen ipak napušta bojište da bi se povukao u Kenigsberg.

Bitka kod Ajlaua je veoma krvava. Rusi su imali 26 000 mrtvih i ranjenih, a uz to i 3000 zarobljenih, Prusi 800, a Francuzi 29 034 i 1152 zarobljena; 15 000 mrtvih i 20 000 ranjenih ostalo je na snegu. Napoleon se nije mogao pohvaliti da je pobedio kao kod Austerlica ili Jene, u tom smislu bitka je nerešena, ali ni Benigzen nije imao razloga da se proglasi pobednikom.⁸¹

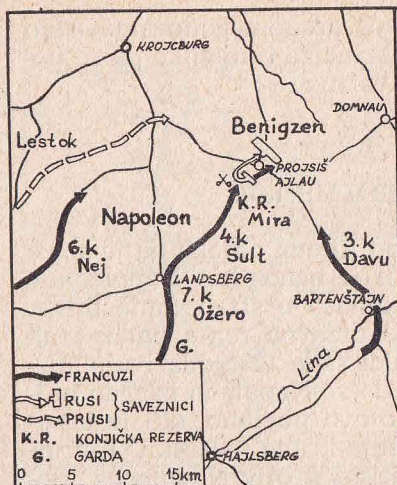
Duboko potresen gubicima bez rešenja, a možda još više stanjem totalne iscrpenosti preživelih, u svom biltenu od 9. februara Napoleon nije sakrio svoje razočaranje.

Posle tolikih gubitaka Napoleon nije mogao pomisliti da nastavi operacije sa iscrpenom vojskom koja je pa-

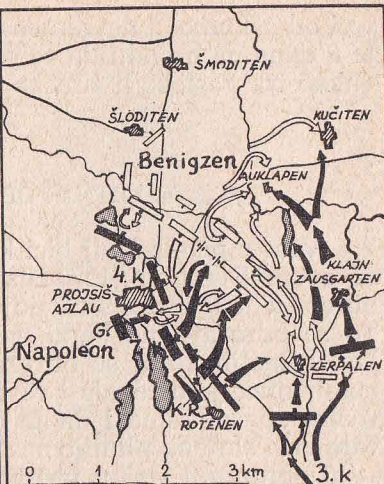
⁸⁰ Proračun je od Letov-Forbeka, IV, str. # 101 — 102. On nije uračunao Nejov korpus (8300) koji je posle bitke stigao na bojište.

⁸¹ Car Aleksandar mu je čestitao „što je imao slavnu sreću da pobeđi onog koji do danas nikad nije bio pobeđen“, ali je navino rekao (ironija se ne može pretpostaviti): „Priznajem, samo mi je žao što ste smatrali za potrebno da se povučete“.

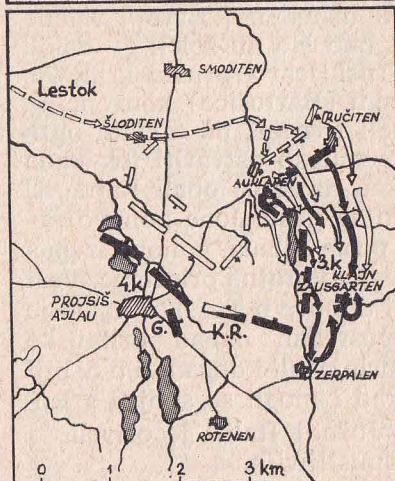
U jednoj anonimnoj studiji o toj operaciji iz godine 1811, objavljenoj u austrijskoj *Neue militärische Zeitschrift* (V, 3—27), govori se već tada o nerešenoj bici, no koja je mogla postati i rešavajuća, kao naredna kod Fridlanda, da rđavi putevi nisu sprečili Napoleona u eksploataciji uspeha.

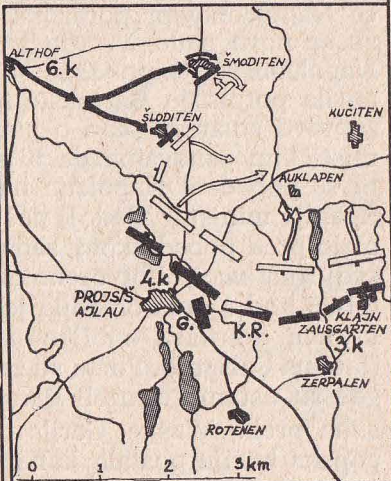
RAZVOJ ZA BITKU
 I NAPAD FRANCUSKE PRETHODNICE
 NA RUSKU ZAŠTITNICU 7. II 1807.

OBUHVAJNI NAPAD FRANCUZA
 I PROTIVNAPAD RUSA
 PRE PODNE 8. II 1807.

DOLAZAK PRUSKOG KORPUSA LEŠTOK
 I PROTIVNAPAD PRUSA I RUSA
 POSLE PODNE 8. II 1807.

DOLAZAK FRANCUŠKOG 6. KORPUSA
 I POVLACENJE RUSA I PRUSA
 NA VEČE 8. II 1807.

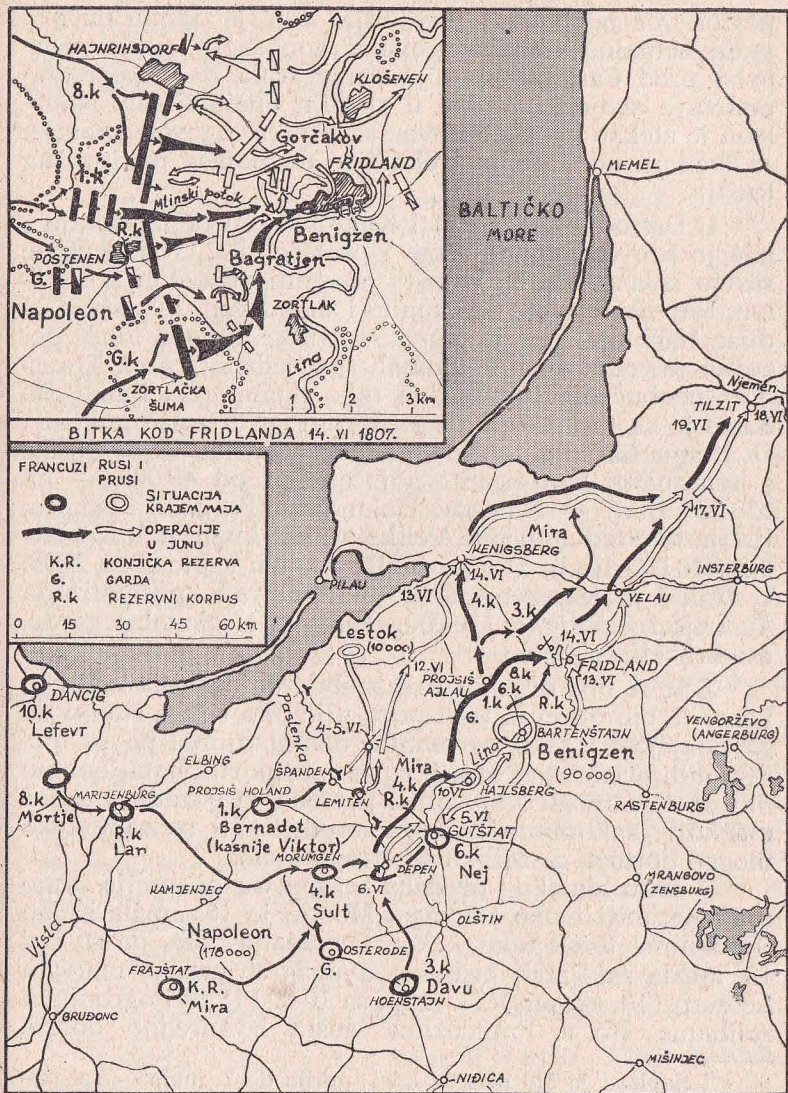
Sk. 39 — Bitka kod Projsiš Ajlaura 7—8. II 1807.

teći od oskudice i nevremena, otvoreno negodovala. Ostao je 8 dana na bojištu da se pobrine za ranjenike pa se povukao iza Pasleke u zimske kvartire.

6. LETNJE OPERACIJE 1807.

Vest o neodlučnoj bici kod Ajlaua odjeknula je snažno svom Evropom. Francusku je uznemirio Napoleonov bilten, a još više pisma pojedinaca o strahotama bitke. To se odražava na berzi, gde državna renta pada, i na konskripciju kojoj se obveznici sada teže odazivaju. Uznemirujuće je delovala i vest da se Napoleon izlagao najvećim opasnostima i da je gotovo poginuo, što je izazivalo vrlo složeno pitanje nasledja krune i vlasti. U Evropi — u ogromnoj većini nastrojenoj protiv Napoleona, Benigzenovom hvalisanju rado se poverovalo. Uostalom, sve što nije ličilo na Marengo, Austerlic, Jenu, smatralo se Napoleonovim porazom. U uzbuđenoj Evropi rađale su se nove nade. Verujući u ono što su želeli — da je Napoleon zaista pobeđen — ruski car i pruski kralj 26. aprila potpisuju Bartenštajnsku (Bartošice) konvenciju, zapravo stvaraju plan o podeli Evrope, na takvim optimističkim osnovama da bi se mogao ostvariti tek kada bi se pobeđeni Napoleon našao na levoj obali Rajne. U Španiji ministar Godoj, pošto se posle Jene ponovo ponizio pred pobednikom, sada posle Ajlaua, ponovo izvlači svoj *Apel naciji* i otvoreno nastavlja ratne pripreme. Vest o bici kod Ajlaua ohladila je i duhove u Turskoj mada je krajem februara odbijen neposredan napad britanske flote na Carigrad. Portu su zabrinjavali i događaji u Srbiji gde su ustanici zauzeli Beograd i mogli se spojiti s Rusima preko Vlaške. Gerila u Južnoj Italiji je oživela, a papaska kurija postala je nepopustljivija.

Posle Ajlaua Napoleon bi se našao u vrlo nepovoljnoj strategijskoj situaciji da je Austrija stupila u rat i da se britanska flota angažovala na Baltiku. Ali prva, ma koliko gonjena željom za osvetom, nije smatrala da je Na-

Sk. 40 — Letnje operacije 1807.

poleon već pobeđen, a Britanija, koja je odbila da pristupi nerealnoj Bartenštajnskoj konvenciji, posle neuspaha pred Carigradom nije nameravala da neposredno podržava svoje saveznike u sličnim operacijama. Napoleon je stekao i jednog novog saveznika: ugovor o savezu sa Iranom od 7. maja trebalo je da pojača pritisak na Rusiju.

U Ostrodi (Osterode) i Kamijenijecu (Finkenštajn), gde je proveo ostatak zime i proleće 1807, Napoleon je razvio izvanrednu aktivnost⁸² po svim državnim poslovima. Najviše je radio na popuni i snabdevanju vojske. Godišta 1807. upućeno je trupama u toku zime, a iduće pozvano je već u aprilu i odmah sprovedeno vojsci. Transport neobučenih regruta na tako dugim relacijama nailazio je na teškoće pa su formirani „provizorni pukovi”. U svemu Carstvo je dalo 110 000 (godišta 1806—1808), a saveznički kontingenti pojačani su od 40 000 — na 120 000 ljudi — Nemaca, Holandana, Poljaka, Španaca, Italijana. Sredinom jula Velika armija imala je u Nemačkoj 410 000 ljudi, dva puta više nego u septembru 1806. U Italiji je Napoleon držao 120 000 radi posmatranja Austrije i Sicilije, a 110 000, delom iz Nacionalne garde, osiguravali su obale.

Teže je bilo organizovati snabdevanje. Društvo Brajt, kome je bio poveren transport, nije bilo više u stanju da ga obavlja na tako ogromnim odstojanjima, pa se moralo militarizovati. Pojavili su se transportni bataljoni, no ni oni nisu mogli zadovoljiti potrebe. U pozadini, u Nemačkoj⁸³, sakupljalo se i proizvodilo, ali se samo deo mogao doturiti armiji s one strane Visle.

U toku zimskog predaha vođene su operacije samo u Pomeraniji i oko Danciga. Mortje je 16. aprila zadao Šveđanima težak udarac kod Ferdinandshofa, pa su oni 18. aprila zaključili primirje. Dancig se predao maršalu Lefevru (10. korpus) 24. maja sa 10 000 ljudi i ogromnim zalihama, što je Francuzima došlo izvanredno dobro.

⁸² Napisao je 310 pisama od 1. aprila do 7. maja — računajući samo ona koja su publikovana.

⁸³ Iz Francuske je Napoleon izvukao samo 30 000 konja.

Ovim je Napoleon osigurao pozadinu svoje armije na Vli. Uzalud su Prusi i Rusi očekivali intervenciju britanske flote na Baltiku. To je znatno ohladilo ratno raspoloženje cara Aleksandra.

FRIDLAND

Krajem maja, za operacije u Istočnoj Pruskoj Napoleon je raspolagao sa 178 000 ljudi,⁸⁴ a saveznici sa oko 100 000.⁸⁵ Odnos snaga nije govorio u prilog savezničke ofanzive, ali je car Aleksandar — od aprila kod armije, tražio da se nešto učini za spas Danciga što je Benigzen odbijao, nalazeći da mu nedostatak hrane onemogućava grupisanje snaga. Uopšte, on je bio protiv rešavajuće bitke, smatrajući, izgleda, da Rusiju brani prostranstvo koje Francuzi ne mogu da savladaju. Sada, odjednom, posle francusko-švedskog primirja i pada Danciga, kada se, dakle, Napoleonova situacija znatno popravila, on se rešava na ofanzivnu akciju. Doduše, došao je do izvesne količine obroka, ali se njegova sadanja aktivnost bolje objašnjava nastojanjem da preduhitri francusku ofanzivu koja se morala očekivati. Napoleon je zaista naredio 5. juna da 10. juna korpusi budu spremni za operacije. To Benigzen nije znao, ali je mogao pretpostaviti da će mu poremetiti namere ako bude zadao osetniji udar nekom delu njegove vojske.

Benigzen je rešio da napadne Neja (6. korpus), koji je, u odnosu na njegovu glavninu, bio isturen kod Gutštata (Dobre Mijasto), ali da bi Napoleonovu pažnju skrenuo na drugu stranu, 4. i 5. juna napao je delom snaga Bernadotove mostobrane kod Špandena i Lemitena, bez uspeha. To nije zavaralo ni Neja ni Napoleona. Kad su ga 5. juna napale kod Gutštata znatno nadmoćnije ruske snage (63 000 : 17 000) Nej se planski povukao na jug, dok je Napoleon prikupljao vojsku za protivudar. Kod Depena Nej se 6. juna održao — po njegovom izveštaju

⁸⁴ Garda, 1, 3, 4, 6, 8. i Rezervni korpus (Lan), Konjička rezerva.

⁸⁵ Rusa oko 90 000, Prusa 10 000.

otimao je to selo šest puta bajonetom. Prepad na Neja je pretrpeo neuspjeh. Idućeg dana Benigzen nije napadao — ofanziva preko Pasleke naišla bi na nadmoćnije snage, a 8. juna oko podne, kada je Sult počeo ugrožavati njegov levi bok, otpočeo je povlačenje na Gutštat. Francuska armija 9. juna prelazi Pasleku kod Depena u masiranoj formaciji, a Benigzen se povlači na utvrđen položaj kod Hajlsberga (Lidzbark Varminjski). Mira i Sult, koji su imali zadatak da vezuju Ruse dok ne dođe do izražaja obuhvatni manevar drugih snaga, 10. juna naleteli su neoprezno na ruski položaj gde su odbijeni uz teške gubitke. Odbijene su i Lanove trupe koje su intervenisale na kraju dana. Uveče narednog dana Benigzen se povukao na desnu obalu r. Line, kada je osetio Napoleonov manevar koji je pretio da ga odseče od Kenigsberga. Povlačeći se desnom obalom Line, Benigzen 14. juna u svaću prelazi reku kod Fridlanda (Pravdinsk) da bi tukao Lanov korpus koji se tu pojavio, verujući da je usamljen. No, još uveče 13. Napoleon je bio izdao prva naređenja za obrtanje fronta na desno, prema istoku, čim je saznao da su kod Fridlanda neki ruski delovi prešli reku. Pod pritiskom nadmoćnih snaga Lan se povlačio stvarajući potrebno vreme za prikupljanje drugih trupa: Mortje, Nej, Viktor (zamenio je ranjenog Bernadota), Garda, Mira. U 17 časova otpočeo je francuski protivnapad koji se završava potpunim porazom Rusa. Izgubili su oko 25 000 ljudi od 60 000 angažovanih i svu artiljeriju. Od 80 000 Francuzi su izgubili najviše oko 8000.

Rastrojena ruska vojska je odstupila iza Njemena. Već 19. juna Napoleon je bio u Tilzitu (Sovjetsk). Dva dana kasnije došlo je do primirja.

TILZITSKI MIR

Pregovori za mir su otpočeli 24. juna sastankom Aleksandra i Napoleona na splavu usred Njemena, na koji su se jednovremeno iskrcali da bi sačuvali prestiž. Pregovore su i kasnije vodili carevi. Ugovor je potpisan 7. jula 1807. Njime je Rusija ustupila Francuskoj Jonska ostrva sa Krfom i Boku Kotorsku, a obavezala se da će svoje

pomorske snage povući iz Sredozemnog mora. Zauzvrat dobila je oblast Bjalistoka dotle posed Pruske. Dobila je i određene ruke prema Švedskoj za osvajanje Finske. Suština ugovora bila je u klauzuli dvostrukog posredništva: Rusija se obavezala da će posredovati za mir između Francuske i Velike Britanije, a ako druga to ne prihvati do 1. decembra objaviće joj rat i pristupiti kontinentalnoj blokadi; Francuska će posredovati za mir između Rusije i Turske, a ako ova to ne prihvati zajedno će „otrgnuti od Sultana i od turskog varvarstva evropske pokrajine Otomanskog carstva, izuzev Carigrada”. Rusija je prećutno priznala prevlast Francuske u Nemačkoj i saglasila se da se Švedska, Danska i Portugalija primoraju da pristupe kontinentalnoj blokadi.

Pruskoj je Napoleon izdiktirao mir koji je potpisala 9. jula. Njime je Pruska izgubila sve posede zapadno od Labe i poljske krajeve. Prvi će, zajedno sa drugim nekim nemačkim oblastima, obrazovati Vestfalsku Kraljevinu koju će Napoleon dati svom bratu Žeromu, a drugi Varšavsko Veliko Vojvodstvo koje će dati saksonskom kralju. Oboje će ući u Rajnski savez. Konvencijom od 12. jula evakuacija Pruske uslovljena je plaćanjem ratne odštete. Praktično Pruska će ostati u rukama Napoleona dok ne bude iz njega izbačen.

Tilzitski mir bio je obostrano koristan, za Aleksandra i Napoleona. Iako pobeđen, Aleksandar je dobio znatne teritorije; nastaviti rat značilo bi izložiti svoje zemlje invaziji, a to bi izazvalo nemire, možda državne udare, dvorske prevrate. Iako pobednik, Napoleon je mogao da nastavi operacije s one strane Njemena tek posle vrlo dugih priprema, a mir mu je obezbeđivao slobodne ruke u Nemačkoj. Ali su se obojica varala u onome što je bilo bitno u Tilzitskom ugovoru: Aleksandar neće moći niti će hteti da zarati s Britanijom, niti da primeni kontinentalnu blokadu, protivno interesima svih klasa ruskog društva, a Napoleon nije imao nameru da pomogne ostvarenje Aleksandrovih snova u Turskoj.

Na osnovu Tilzitskog mira Marmon je okupirao Boku Kotorsku bez otpora.

Izvori i literatura: Strategische Bemerkungen über den letzten Feldzug in Preussen 1807, ÖMZ, V, 1811; *Geschichte der Kriege in Europa*, VII, Berlin, 1834; E. v. Würtemberg, *Die Feldzüge von 1806 und 1807 in Polen und Preussen*, ÖMZ, VIII, 1842; *Victoires . . .*, IX, Paris, 1856; A. Rambaud, *La domination française en Allemagne*, II, *L'Allemagne sous Napoléon Ier*, Paris, 1874; P. Foucart, *La cavalerie pendant la campagne de Prusse*, Paris, 1880; isti, *Campagne de Pologne*, 1806, I — II, Paris, 1882; isti, *Iéna*, izd. fr. Generalštaba, Pariz, 1887; isti, *Campagne de Prusse*, 1806, Paris, 1890; A. Vandal, *Napoléon Ier et Alexandre Ier*, I — III, Paris, 1891 — 1896; O. von Lettow — Vorbeck, *Der Krieg von 1806 und 1807*, I — IV, Berlin, 1891 — 1896; *Correspondance militaire de Napoléon Ier*, IV, Paris, 1893; Zwiedineck — Südenhorst, *Deutsche Geschichte von der Auflösung des alten bis zur Errichtung des neuen Kaiserreiches*, I, *Die Zeit des Rheinbundes, 1806 — 1815*, Stuttgart, 1897; Lewal, *La veillée d'Iéna*, Paris, 1899; A. Boguslawski, *Armee und Volk in Jahre 1806*, Berlin, 1900; P. Grenier, *Étude sur 1807. Manoeuvres d'Eylau et Friedland*, Paris, 1901; Bonnal, *La manoeuvre d'Iéna*, Paris, 1904; C. von der Goltz, *Rossbach und Jena*, Berlin, 1906; isti, *Von Jena bis Preussisch Eylau*, Berlin, 1907; Houssaye, *Iéna*, Paris, 1912; *Napoleons Leben*, VII, Stuttgart, 1912; C. Jany, *Geschichte der königlichen preussischen Armee bis zum Jahre 1807*, Berlin, 1928; L. Madelin, *Vers l'Empire d'Occident*, Paris, 1940.

IV

RAT NA PIRINEJSKOM POLUOSTRVU 1807 — 1809.

1. ŠPANIJA I PORTUGALIJA UOČI RATA

Španija, zemlja od 10 miliona stanovnika, bila je metropola ogromne svetske imperije, no u rasulu i dekadenciji kao i ona sama. Daleko od velikih evropskih ekonomskih i kulturnih strujanja, ona je sasvim zaostala iza zapadne i centralne Evrope, a velike ideje francuske revolucije nisu je ni dotakle.

Kralj Karlo IV, starac bez volje i ambicija, prepustio je državne poslove svojoj ženi, upravo njenom ljubavniku, Godoju, ciničnom i korumpiranom skorojeviću bez skrupula, pravom vladaocu Španije. Generalisim i veliki admiral u isto vreme, imao je u rukama svu vojsku i mornaricu, a kao predsednik Državnog saveta i sve ostale državne poslove. Vladavina ovog favorita kompromitovala je dvor u očima naroda i u inostranstvu, demoralisala i korumpirala vladajuće klase, plemstvo i sveštenstvo, upropastila finansije i administraciju. Fiskalne terete nosio je isključivo narod, seljaci i radnici, jer buržoazije gotovo nije ni bilo. Crkva je u Španiji bila najorganizovanija sila; osam nadbiskupa i 44 biskupa upravljali su armijom od 60 000 sveštenika mirskog reda. Uz to bilo je 100 000 redovnika i redovnica. Uticaj crkve na

neuk španski narod nije bio samo duhovne prirode; postojalo je i crkveno pravosuđe sa opštom kompetencijom, a sudovi Inkvizicije, iako više nisu delili svoju jezivu pravdu iz prošlih vekova, za „upornu jeres” mogli su obična čoveka osuditi na javno bičevanje i prinudnu vojnu službu, a plemiću oduzeti njegova prava.

Da bi se održao na vlasti, Godoj se naslonio na Napoleona. Posle prekida Amjenskog mira stavlja mu na raspolaganje sve izvore Španije — ljude, brodove, novac. Rat je upropastio značajnu špansku prekomorsku trgovinu, a s druge strane Napoleonovi zahtevi bivali su sve veći pa 19. oktobra 1803. dolazi do kompromisa: Španija će postati neutralna, ali će do opšteg mira plaćati Francuskoj 6 miliona franaka mesečno. Velika Britanija ne daje se time zavarati. Uz tutanj topova koji bombarduju španske luke i potapaju galione koji dolaze iz Amerike sa tovarima zlata, ona traži da Španija pristupi Koaliciji, no Napoleonov pritisak je jači, pa Karlo 14. decembra 1804, objavljuje rat Britaniji, što u Španiji niko nije mogao shvatiti. Posle poraza svoje flote kod Trafalgara, Španija nije ničim više mogla poslužiti ratnom naporu Francuske. Kada se Napoleon našao u ratu s Pruskom, Godoj se počeo spremati da ga napusti, a posle Jene uverava Napoleona da je ratne pripreme vršio zbog Maroka i Portugala. Prozrevši njegove namere, Napoleon mu je naredio da mu stavi na raspolaganje onih 15 000 ljudi i 25 topova koje će upotrebiti za okupaciju Hanovera.

Oružane snage Španije obrazovala je aktivna vojska, pokrajinske (prva rezerva) i gradske milicije (druga rezerva). Aktivna vojska imala je 98 000 ljudi (77 000 pešaka, 16 000 konjanika, 4 000 artiljeraca i 1 000 sapera). Garda je bila njena elita. Među 35 pešadijskih pukova (23 linijska i 12 lakih) bilo je 10 stranih (od toga 6 švajcarskih). Konjica je imala 12 linijskih, 8 dragunskih, 2 lovačka i 2 husarska puka ali za 16 000 konjanika bilo je svega 10 000 konja. Artiljerija, u svemu 40 četa, bila je najbolji deo vojske.

Oficiri su regrutovani među podoficirima (1/3) i kadetima pukova. Drugi, članovi najbogatijih porodica, do-

bijali su vojno obrazovanje u Zamori (pešadija i konjica) i Alkali de Enaresu (artiljerija i inženjerija). Njihovo obrazovanje opšte i stručno bilo je osrednje. U trupi su se zapuštali intelektualno i profesionalno. Unapređivanje je bilo proizvoljno, bivši podoficiri vegetirali su u nižim činovima, a bivši kadeti znali su munjevito dolaziti do najviših činova i položaja.

U mirno doba nisu postojale divizije ni brigade. Pukovi su neposredno ulazili u jedan od 11 vojnih guvernermana na čijem su čelu bili generalni kapetani.

Kada je 1793. Španija zaratila protiv Francuske pokušala je da uvede prusko pravilo, kasnije, kada se pridružila Francuskoj, francusko pravilo od 1791, ali ništa nije dosledno sprovedeno.

Pokrajinske milicije, španska osobenost, bile su formirane u 43 puka sa po jednim bataljonom, u svemu oko 30 000 ljudi. Vojnici, isključivo plebejci, služili su u njoj 10 godina, a aktivno po 20 dana godišnje. Grenadirske čete bile su stalno pod oružjem, a 1807. formirana su od njih 4 diviziona od po dva bataljona. Pokrajinske milicije predstavljale su vezu između armije i naroda. U ratu koji nailazi one će odigrati veliku ulogu. Gradske milicije, formirane u 240 četa, bile su obavezne da brane samo svoje mesto. Njihova vojnička vrednost bila je sasvim slaba.

Posle katastrofe kod Trafalgara u lukama Španije nije bilo ratnih brodova sposobnih za dejstvo. Ipak je španska mornarica 1807. imala 1742 oficira od čega 119 generalskog ranga, 15 000 mornara i 85 000 svakojakih nameštenika koji su lenčarili u arsenalima, bolnicama i na brodovima.

Portugalija, zemlja od 3 500 000 stanovnika, pod despotskom vladavinom kuće Bragance i ekonomskom dominacijom Velike Britanije bila je, takođe, u punoj dekadenciji.

Portugalska armija imala je 24 pešadijska, 12 konjičkih i 4 artiljerijska puka. Oficiri su bili slabo plaćeni, malo uvažavani i slabe profesionalne vrednosti. Bilo je neverovatno mnogo maršala i generala, među njima i staraca od 80 godina. Oružje pešadije raznih kalibara bilo

je slabo. Pukovi slabo izvežbani. Konjicu je činila samo jedna vrsta, naoružana puškom i opremljena prsnim oklopom, koja se borila peške. U artiljeriji je bilo mnoštvo kalibara. Efektivni aktivne vojske dostizali su 20 000 ljudi.

Milicija, tek reorganizovana u 48 pukova, u svemu 60 000 ljudi, bila je podvrgnuta samo godišnjim smotrama, pa oni njeni obveznici, koji ranije nisu služili u aktivnoj vojsci, nisu imali nikakve vojničke obuke.

Portugalija je 1793. stupila u Prvu koaliciju. Jedna portugalska jedinica tukla se u sastavu španske vojske u Rusijonu (Istočni Pirineji). Nekoliko portugalskih brodova učestvovalo je u sastavu britanske flote kod Abukira. Posle Linevilskog mira Španija je 27. februara 1801. objavila rat Portugaliji u kome je učestvovao i francuski korpus pod Leklerom. Ugovorom u Badahosu Portugalija se obavezala da će zatvoriti svoje luke Britaniji, ustupiti Francuskoj deo Gvajane i dati joj ratnu kontribuciju od 20 miliona franaka. Posle prekida Amjenskog mira Portugalija pokazuje tendenciju da se pridruži Britaniji, ali odustaje od toga kada je Napoleon prikupio u Bajonu 18 000 ljudi pod Ožroom, pristaje čak da plaća Francuskoj milion franaka mesečno dok traje rat.

2. OKUPACIJA PORTUGALIJE

Švedska je 3. jula nastavila neprijateljstva u Pomeraniji uz podršku 10 000 Britanaca koje je Ketkart tamo doveo. Posle Tilzita, Britanci su se evakuisali da bi napali Dansku: zauzeli su 7. septembra i Kopenhagen, no kada nisu uspeli da zemlju privuku na svoju stranu, odvukli su njenu flotu. Iduće godine iskrcali su se u Skaniji, u Švedskoj, pa su mogli slobodno ulaziti u Baltičko more što je za njih bilo glavno. Suočena izolacijom, kao odgovor na kontinentalnu blokadu Britanija pooštrava merkantilni karakter svoje pomorske blokade na štetu neutralnih zastava. Uz neke izuzetke, prekomorski saobraćaj je postao britanski monopol. Uporedo pojačava i vojku. Početkom 1809. bilo je u Velikoj Britaniji 200 000

vojnika, od čega 30 000 upotrebljivih za kontinentalne ekspedicije.

Vrativši se u Pariz, Napoleon se proglasio *Velikim*. Očekivalo se da će uskoro doći i do opšteg mira, pa je tog trenutka uživao veliko poverenje nacije, bio je zaista nacionalni šef Francuske. Ipak nema poverenja u narod, već gleda da se osloni na novo carsko plemstvo koje stvara bogatim rentama. Sve veći je despot unutra,⁸⁶ a tako se odnosi i prema stranim državama u sferi njegove moći. Smatrao je da ga savez s Rusijom čini neospornim gospodarem celokupne Evrope.

Savez s Rusijom bio je u početku vrlo koristan za Napoleona. Rusija je objavila rat Britaniji 31. oktobra, Pruska 1. decembra, Austrija 1. januara 1808, ali su se poslednje dve tajno izvinile Londonu. Danska se 30. oktobra 1807. udružila sa Francuskom. Švedska je izgubila Štralzund i ostrvo Rigen, a Rusija je 21. februara 1808. upala u Finsku. Ukinuvši Kraljevinu Etruriju, Napoleon je anketirao Toskanu, Parmu i Pijačencu, okupirao Marke i pripojio je Kraljevini Italiji. Pojačao je kontinentalnu blokadu što je znatno smanjilo britanski izvoz. Ovaj uspeh utvrdio je poverenje u ovo oružje što će ga sve više gurati na put politike aneksija. Prvi neuspesi beleže se na Istoku: kao posledica njegovog saveza Rusijom, Turska i Persija se otuđiše od Francuske.

Osiguravši mir na Kontinentu, ponovo je pomišljao na pomorski rat. Svuda su oživela njegova brodogradilišta. No, neće imati vremena da ugrozi Britaniju na moru ili da joj ponovo zapreti invazijom. Sve će njegove snage vezivati i trošiti kontinentalna Evropa.

Još u Tilzitu Napoleon je rešio da napadne Portugaliju. Čim se vratio u Pariz, 29. jula izdao je naredenje da se u Bajonu formira ekspedicioni korpus (Ier Corps d'observation de la Gironde). U Portugaliju se moglo jedino preko Španije. Konvencija potpisana 27. oktobra 1807. u Fontenblou u ime Napoleona i Karla IV zbrisala je Portu-

⁸⁶ Poslednja koncesija Republici mogla se čitati na novcu: *République française, Napoléon Empereur*, ali i to će nestati 22. oktobra 1808.

galiju kao samostalnu državu. Podeljena je na tri dela: severni deo namenjen je bivšem kralju Etrurije, srednji je rezervisan do konačnog mira, a južni obećan Godoju lično. Za upad u Portugaliju određeno je 28 000 Francuza pod Žinoom. Njima će se pridružiti 11 000 Španaca, a po jedna Španska divizija od po 8000 ljudi zauzeće Oporto i Algarves. Sporazum je predviđao da će se još jedan francuski korpus od 40 000 ljudi prikupiti u Bajonu u slučaju da intervenišu Britanci. Kada jednom bude uputila svoje trupe u Portugaliju, kako je sporazumom bilo predviđeno, a s obzirom na 15 000 koje je već dala Napoleonu, Španija će bez odbrane biti izložena ovom 2. opservacionom korpusu Žironde, kako će se nazvati.

Na Napoleonov pritisak Žinoov korpus,⁸⁷ polazi nepotpun, neopremljen, gotovo bez zaprega. Da bi ga Španci mogli lakše snabdevati, kako je bilo predviđeno sporazumom, podeljen je u 16 ešelona od po 2 do 4 bataljona ili 2 eskadrona na odstojanjima dnevnog marša. Prvi ešelon je krenuo iz Bajona 16. oktobra, dva dana kasnije prešao je granicu, a stigao u Salamanku 9. novembra. Po zahtevu Napoleona odmah je nastavio za Alkantaru forsiranim marševima po vrlo lošem vremenu i rdavim putevima, stazama preko Sijere de Gata, uz vrlo neredovno snabdevanje. Usput trupe su se topile i razvlačile. U Alkantari nije našao španske trupe predviđene konvencijom. Žino nastavlja sam preko Abrantesa. Srećom za njega, Portugalci ne daju otpor. Regent Portugalije se koleba. Sa svega 1500 ljudi Žino upada smelo u Lisabon 30. novembra. Dan ranije regent je isplovio za Brazil. Sredinom decembra Žino je raspolagao samo sa 16 000. Početkom januara Portugalija je uglavnom okupirana. Španci su

⁸⁷ Predviđen sastav: 3 pešadijske, 1 konjička divizija i 36 oruđa, u svemu 30 000 ljudi. Starešine su uglavnom dali leteći logori (camps volants) koje je Napoleon formirao u proleće 1807. izvlačenjem aktivnih trupa iz delova za zaštitu okeanske obale, u nameri da formira nov operativni korpus kao rezervu Velike armije. Ljudstvo — većinom neobučeni obveznici. Ovaj korpus bio je po kvalitetu daleko ispod kvaliteta korpusa Velike armije. U 16 ešelona krenulo je ukupno 22 327 ljudi i 1962 konja (A. Grasset, *La guerre d' Espagne*, I, 123).

okupirali svoj deo, ali je Žino upravljao celom zemljom. Ubrzo se veći deo španskih trupa vratio u Španiju. Napoleon nameće Portugaliji ogromnu kontribuciju od 100 miliona franaka, koju na Žinoovu intervenciju smanjuje na 50 miliona, no ni ovo se ne može uterati. Reorganizovanu portugalsku vojsku od 8000 — 9000 ljudi povlači Napoleon u Francusku. Sva se okupaciona vojska izdržavala na terenu. Ove nespretno mere revoltirale su zemlju kojoj je pretila i glad, lišena prekomorskih veza. Početkom februara 1808. javljaju se prvi simptomi narodnog otpora.

3. INVAZIJA ŠPANIJE

Istog dana kada je naredio Žinou da uđe u Španiju, Napoleon je 12. oktobra naredio formiranje 2. opservacionog korpusa Žironde u Bajonu pod komandom generala Dipona.⁸⁸ Prva njegova divizija krenula je iz Bajona 22. novembra i u Vitoriju (Španija) stigla 28. novembra, sa zadatkom da „održava komunikacije sa generalom Žinoom”. Mesec dana kasnije ceo korpus je u Španiji, a sredinom januara 1808. u Valodolidu.

Žinoov i Diponov korpus iscrpli su sve raspoložive efektivne. U Veliku armiju, koja se nalazila u Nemačkoj, Napoleon nije smeo da dira, pa je za formiranje novog Opservacionog korpusa okeanskih obala (Corps d'observation des côtes de l'océan)⁸⁹ upotrebio Rezervnu armiju koja se nalazila na Rajni pod Kelermanom, vojvodom od Valmija. U drugoj polovini januara ovaj korpus pod komandom maršala Monsea nalazio se u Španiji, mesec dana kasnije je u Burgosu, a jednom divizijom čak u Arandi.

⁸⁸ Tri divizije od po 7 pešadijskih bataljona i 12 oruđa. Formira se od tzv. *rezervnih legija* (légions de réserve), u stvari mešovitih brigada, čije je formiranje otpočelo još marta 1807.

⁸⁹ Tri pešadijske divizije, 1 konjička divizija, ukupno 34 000 ljudi i 54 topa.

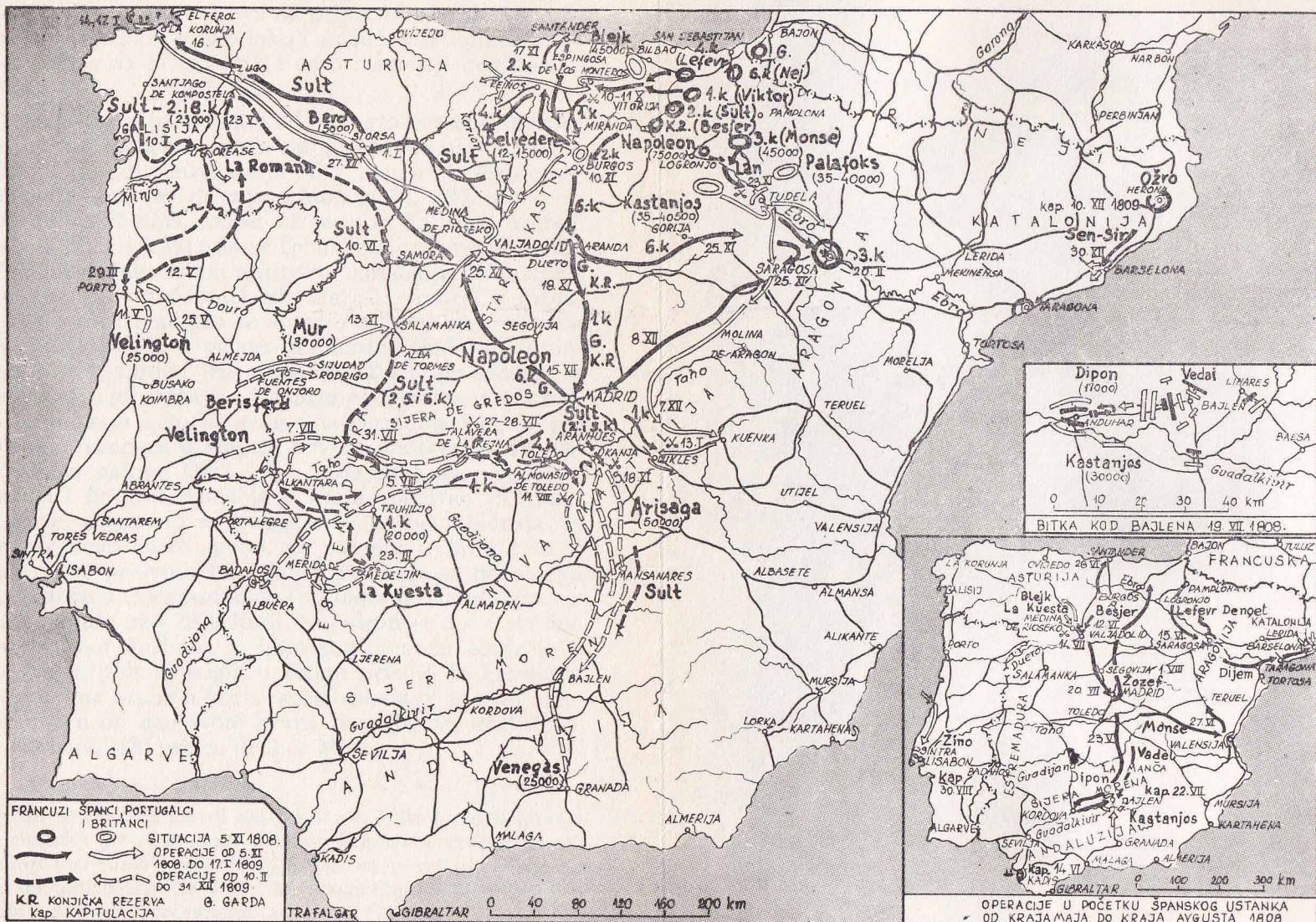
Ovi korpusi, improvizovani za tako kratko vreme na Napoleonovo navaljivanje, nisu se mogli ni kompletirati ni opremiti pored svih napora. On očigledno prelazi granice svojih materijalnih mogućnosti. Slabašni, neobučeni regruti koje šalje u Španiju, iscrpeni neprekidnim marševima i nemaštinom, vrlo često u dronjcima, nisu impo- novali Špancima koji su marcijalnije zamišljali pobednike sa Austerlica i Jene.

Postepena, podmukla penetracija u Španiju nije se mogla pravdati podrškom Žinoovog korpusa u slučaju britanskog napada s mora. Prodiralo se doduše najkraćim pravcem za Portugaliju, ali je to bio i najkraći pravac za Madrid. Začudeni Španci, sve mračniji, uznemireno prate francusko širenje. Napoleon se mnogo interesuje za javno mnjenje Španije a Dipon, uljuškan u sopstvene iluzije, optimistički javlja ono što njegov gospodar želi da čuje. Napoleon se vrlo rano bio odlučio da interveniše u Madridu — gde je nastupila kriza procesom koji je Godoj poveo protiv prestolonaslednika Fernanda za tobožnji bunt protiv svog oca, kralja Karlosa. Možda se na to odlučio već u trenutku potpisivanja ugovora u Fontenblou, mada još nije bio načisto kako i s kojim ciljem. No, upad Divizije Istočnih Pirineja (Division d'observation de Pyrénées orientales) u Kataloniju^{89a} 9. februara, koja je posela Barcelonu pod izgovorom da ide u Kadis, zatim otimanje citadele Pamplone 16. februara 1808. na prevaru trupama novoformirane Opservacione divizije Zapadnih Piri- neja (Division d'opservation des Pyrénées Occidentales) — sad već očigledno odaju agresivne namere.

Trupama u Španiji trebalo je dati zajedničkog ko- mandanta. To će biti Mira kao „zamenik cara u Španiji”.⁹⁰ On stiže u Vitoriju 10. marta sa Napoleonvim instrukci- jama koje precizno govore o detaljima ali ne otkrivaju njegovu osnovnu misao, šta će Francuzi u Španiji. U to

^{89a} Pretežno italijanske trupe pod komandom generala Lekija.

⁹⁰ Potčinjeni su mu korpusi Dipon i Monse divizije Dijem i Muton, a dodeljeno mu je još: deo Garde peške i na konju, tri nova „provizorna” puka i 5 bataljona rezervnih legija. Biće to jezgro novog korpusa pod komandom maršala Besjera.

Sk. 41. — Rat na Pirinejskom poluostrvu 1808 — 1809.

vreme verovatno ni on sam nije to znao.⁹¹ Nemajući instrukcija Mira se ograničava na pripremu svojih trupa za dalja dejstva, što nije bilo lako (u nedostatku plata trupe su već počele da pljačkaju) i na osmatranje događaja u Madridu.

Napoleonova instrukcija od 6. marta pomera Miraove trupe prema Madridu, mada ne govori još ni o kakvom objektu. Bertjeova instrukcija od 9. marta obavezuje Mira da bude spreman da uđe u Madrid 22. i 23. marta sa 40 000 ljudi i 72 topa, tobože na putu za Kadis. U Arandi, 16. marta Mira saznaje da se španski dvor sprema da napusti Madrid. Iako nema pozitivno naređenje, Mira kreće prema španskoj prestonici gde ulazi 23. marta. U međuvremenu narod Madrida je sprečio odlazak dvora, noću 17/18. marta upada u palatu omrznutog Godoja u Aranhuesu, koji se ranjen jedva spasava. Da bi ga spasao od naroda, Karlo ga otpušta, 19. marta pod pritiskom naroda abdicira on sam u korist svog sina Fernanda VII, no posle ulaska Francuza u Madrid povlači abdikaciju. Po Napoleonovom nalogu Mira šalje u Bajon Karla, kraljicu, Fernanda i Godoja. Kada je 2. maja upućivao za njima i prinčeve, očigledno u progonstvo, narod Madrida je spontano ustao da to spreči, no pobunu je Mira krvavo ugušio mimo pasivnih španskih trupa koje su po nalogu vlade zadržane u kasarnama. Tog dana je po nekim ocenama poginulo oko 2000 ljudi. Napoleon je dotle već bio rešen da zbaci Burbone sa španskog prestola. Kada je 5. maja vest o pobuni stigla u Bajon prisilio je Fernanda da se odrekne krune u korist svog oca, da bi je ovaj ustupio njemu a on dao svom bratu, napuljskom kralju Žozefu. Na napuljski presto doći će Mira.

⁹¹ On se čuva da naredi ma šta što bi ličilo na otpočinjanje neprijateljstva protiv Španaca. Ne naređuje da se zauzmu forovi i tvrđave već samo „pretpostavlja” da su u rukama njegovih trupa. Inicijativu ostavlja, dakle, komandantima na terenu koji ih otimaju pritiskom i prevarama.

4. USTANAK ŠPANIJE

Šta je Napoleon tražio u Španiji?

Dok su njegovi improvizovani korpusi zauzimali na prevaru njene severne pokrajine i prodirali u Madrid, Napoleon razmišlja kako će oboriti Britaniju — glavnu prepreku njegovom snu o univerzalnoj vlasti. Ruskom caru Aleksandru predlaže 2. februara 1808. zajednički pohod na Carigrad, odakle bi se pošlo na Eufrat, da bi se poljuljala Indija, najvredniji posed britanske imperije. Stara utopija iz 1798, ali osvajač na njoj ozbiljno radi. Marmon sa 20 000 Francuza u Dalmaciji je u neku ruku činio prethodnicu buduće ekspedicione vojske.

Svojom ekonomskom zavisnošću i političkom potčinjenošću Velikoj Britaniji, Portugalija je bila potencijalan britanski mostobran na Kontinentu, pa je prva žrtvovana potrebama kontinentalne blokade. Ona se nije mogla držati bez Španije, a bezuslovna saradnja Španije se mogla trajno obezbediti samo ako se totalno potčini, što je mogao sprovesti samo kralj iz Napoleonove kuće oslonjen na francuske trupe. To je bila Napoleonova logika. On je rado govorio o „regeneraciji” Španije, no pri tome je mislio samo na one administrativne i fiskalne reforme koje bi mu omogućile bolju eksploataciju zemlje. Napoleonu nije bila strana pomisao da bi Španija mogla pružiti otpor, on na to upozorava svoje generale, ali nije računao na narodni ustanak. Narod (canaille) je prezirao.

Na glas o bajonskim odlukama, Španija se za nekoliko dana sva pobunila. Ustanak počinje u Ovijedu i Valenciji, na dva suprotna kraja poluostrva, nastavlja se u Murciji, Kartageni, Sevilji, Saragosi, Badahosu i La Korunji, u Granadi i na Balearima, Valadolidu i Barceloni. Sva Španija ustaje na oružje u ime Fernanda VII. Ovakva spontana jednodušnost pretpostavlja spremnost duhova na takav sudbonosan korak. Španski narod, u čijoj su svesti bila još živa sećanja o oslobođenju zemlje od islama (reconquista), koji se mnogo ponosio svojom prekomorskom imperijom, mada sam podjarmljen i eksploatisan plemstvom i crkvom, imao je razvijeno nacionalno

osećanje pa ga je duboko vređala strana okupacija, tim gora što se izvodila podmuklo usred mira i u ime prijateljstva. Zbacivanje Fernanda, na koga je narod sasredio svoje nade u pravičniju upravu i bolji život, bilo je gorko razočaranje utoliko više što se dugo verovalo da francuska intervencija ima za cilj da ga dovede na presto kako bi se prekratila pogubna Godojeva vladavina. Napoleon je govorio da je to „revolucija kaluđera”. Istina, kaluđeri su imali vrlo jak uticaj na narod iz koga su pretežno poticali. Uopšte, kler je bio na čelu ustaničkog pokreta bojeći se crkvenih i socijalnih reformi koje je severno od Pirineja sprovela revolucija, bogohulne kako ih je prikazivao duboko religioznom narodu Španije. Crkvu je podsticao na otpor i sukob između Napoleona i pape. Ona će staviti ustanicima na raspolaganje i svoja bogata sredstva. I plemstvo je imalo računa da se ne dira u postojeće društveno stanje. U Španiji nije bilo razvijene buržoazije koja se u Italiji prirodno našla na strani revolucije i Francuske. Tako će se španski narod, predvođen klerom i plemstvom, boriti protiv Francuza „u ime vere, kralja i domovine”. Ali je inicijativa došla odozdo. Visoki funkcioneri crkveni, civilni i vojni ponegde ostaju dugo verni vladi (hunti) u Madridu, pod Miraovom kontrolom, sada namesnikom kraljevstva.

U Ovijedu, Asturija, na krajnjem severozapadu, revolucionarne pokrete predvode studenti univerziteta i kaluđeri. U ponoć 24. maja narod upada u arsenal gde mu oficiri bez otpora predaju oružje. Idućeg dana Vrhovna hunta proglašuje rat Napoleonu. Ona raspolaže sa nekoliko regularnih četa irskog najamničkog puka *Hibernia*, sa dva bataljona milicije, u svemu oko 1500 ljudi, ali poziva pod oružje sve sposobne ljude ispod 45 godina, pa će do kraja meseca raspolagati sa 10 000 vojnika. Kadar su dali profesionalni vojnici, studenti, pisci, obrazovani i energični ljudi. Poslanici Hunte odlaze u London da traže pomoć, koju će im Kening, britanski ministar, obećati. Santander, pokrajina Burgos, ustaje na oružje 26. maja, Leon 1. juna.

U Valenciji glas o Fernandovoj abdikaciji dovodi 23. maja do eksplozije negodovanja naroda na ulicama grada,

ali vlasti — generalni kapetan, nadbiskup, provincijski savet, su jednodušno protiv pokreta, zaplašeni posledicama koje bi za njih moglo imati odmetanje od vlade u Madridu. Idućeg dana obrazuje se hunta od istaknutih ljudi, koja traži pomoć od Britanije preko prisutnih britanskih brodova. Već 28. maja jedan britanski oficir donosi izjavu simpatija britanskog admirala i generala, komandanta Gibraltara. Tu je bilo i ekscesa; podstaknuti jednim jezuitom iz Madrida, koji je oko sebe okupio najgore elemente grada, početkom maja masakrirano je 300 interniranih Francuza, a grad je pljačkan dva dana. Sa pokrajinom Murcija, Valencija je digla na oružje 11 000 regularnih trupa i nekih 12 000 improvizovanih vojnika.

U Sevilji, 26. maja na glas o abdikaciji Fernanda VII, narod prodire u arsenal gde se snabdeva kokardama, zastavama, oružjem. Njemu se pridružuju pukovi *España Olivenca*. Idućeg dana inicijativu preuzima nadbiskup, formira Vrhovnu huntu Španije i Indije, sa pretenzijom da upravlja svim pokretom u Španiji. I ona se obraća Britaniji. Proklamuje vojnu obavezu od 16. do 40. godine starosti, u tri poziva: prvi poziv čine dobrovoljci; drugi neženje i oženjeni bez dece; treći poziv za neboračke dužnosti obrazuju očevi porodica, viši sveštenici i crkvene sluge. Vrlo brzo formiraju se bataljoni i eskadroni dobrovoljaca, a uporedo popunjavaju se pukovi regularne armije. Oko 25 000 ljudi regularne vojske koji se nalaze u rejonu Kadisa i San Roka (kod Gibraltara), najznačajnija vojna snaga Španije, biće jezgro oduševljenih dobrovoljaca i obveznika. Nailaze nešto kasnije desetak bataljona i 3 konjička puka, izvučenih iz Portugalijske i drugih krajeva Španije. Hunta je odlučila da komandu svih svojih snaga preda grofu Solanu, generalnom kapetanu u Kadisu. Bahati aristokrata, odbio je da sarađuje pa ga je narod linčovao. U Granadi hunta se ne podređuje seviljskoj hunti ali je spremna da sarađuje s njom i da sve trupe Andaluzije objedini pod jednom komandom.

Svuda se u Španiji obrazuju revolucionarne hunte koje dižu dobrovoljce ili pozivaju obveznike radi popunjavanja regularne vojske i formiranja samostalnih je-

dinica milicije čiji su dobri okviri postojali odranije. Svaka pokrajina, svaki okrug, svaki grad imaće svoju huntu i boriti se na svoj način. Teže je bilo u okupiranim oblastima, ali prisustvo francuskih trupa nije sprečilo ustanak. Može se reći da do ustanka nije došlo samo u gradovima gde su kantonirale francuske trupe, no i njih su napuštali sposobni ljudi da bi se pridružili borcima u okolini. Francuzi drže samo ono gde stvarno stoje.

REPRESIJA

Ustanak je iznenadio Napoleona, ali ga nije mnogo uznemirio. Smatrao je da je pogrešio što je Miraa ostavio bolesnog u Madridu i verovao je da će dolazak Žozefa umiriti zemlju.

U početku, na prve vesti iz Santandera i Saragose, Napoleon šalje u Burgos maršalu Besjeru, komandantu novoformiranog Korpusa Zapadnih Pirineja, detaljne instrukcije, neposredno naređuje brigadama i bataljonima, ali su događaji brži od carskih kurira, koji se ne mogu uvek ni probiti ma koliko se štitili mobilnim kolonama. Za tri dana ustanak je zahvatio svu severnu Španiju pa je Besjer morao raditi inicijativno, često i suprotno dobijenim naređenjima. Napoleon se morao zadovoljiti opštim instrukcijama i dovlačenjem novih trupa. Do kraja juna biće u Španiji 100 000 Francuza.

Besjer glavnu pažnju obraća na Valadolid, prestonicu Stare Kastilije, raskrsnici puteva za Madrid, Burgos, Portugaliju i Galiciju. Lasal 6. juna zauzima Torkemadu, pljačka i spaljuje grad koji se usudio da se brani, a zatim ulazi mirno u Polensiju koju je ustanička hunta napustila zajedno sa svim sposobnim muškarcima. Dotle se kod Kabesona, pred Valadolidom prikupilo 4000 — 5000 seljaka naoružanih kako su stigli, uz koje je bilo nešto studenata i neka odeljenja regularne vojske sa 14 topova, pod komandom generalnog kapetana La Kueste kome je nametnuta komanda pod pretnjom da će inače biti obešen, ali koga niko nije slušao. Divizije Lasal i Merl (oko

8000 i 4 topa), 12. juna lako su razbile improvizovanu vojsku na nevešto izabranom položaju i idućeg dana ušle u Valadolid gde su streljale istaknute ustanike, a neke uzele kao taoce. Merl je zatim krenuo na Santander gde je ušao 23. juna pošto je dva dana ranije slomio vrlo jak otpor ustanika na tesnacu Medija Os. Grad Logronjo, gde je masa naterala biskupa da se stavi na čelo ustanika takođe pod pretnjom vešala, lako je savladan 6. juna, a istog dana i Segovija trupama iz Madrida koje je uputio Mira sa naređenjem da u roku od 24 sata povešaju tridesetak ljudi na javnom trgu.⁹² Nisu ga sasvim poslušali, ali je usput streljano nekoliko ljudi.

Za ugušenje ustanka u Aragoniji upućen je 5. juna Le-fevr Denoet iz Pamplone sa nekih 5000 ljudi i 14 topova. Pred Tudelom 8. juna, razbija nekih 4000 — 5000 seljaka uz nešto regularnih vojnika koje predvodi general Lazan. Dobivši znatna pojačanja Denoet nastavlja za Malen gde ponovo razbija Lazana. Ničim obeshrabreni, 6000—8000 ustanika od čega 500 vojnika pod Hozeom Palafoksom, generalnim — kapetanom, isprečilo se Francuzima ponovo kod Alagona, ali su ponovo razbijeni. No, Saragosa nije kapitulirala, čak je 15. juna odbila napad Francuza. Napoleon je morao poslati pojačanje pod komandom generala Verdjea koji će rukovoditi opsadom. Braniooci su vrlo aktivni: dočekuju u zasedi francuske patrole, hvataju izolovane vojnike, noću napadaju bivake, a uporedo kopaju rovove. Naredne francuske napade dočekuju istom rešenošću. Žene i deca učestvuju u odbrani. Francuzi su zauzeli deo grada, ali se ostali delovi brane bez obzira na žrtve. Kada su Francuzi 14. avgusta digli opsadu posle svog poraza kod Bajlena, grad je bio u ruševinama.

Kada se u Madridu saznalo za događaje u Valenciji, Monse je 4. juna sa divizijom Minje upućen u Kuensu gde stiže 11. juna. Nekih 2000 Španaca regularne vojske, kojima je ojačan, dezertirali su na putu. Na pritisak iz

⁹² Mira je očekivao da će mu kao carskom zetu pripasti španski presto pa ga je izbor Žozefa potpuno razočarao. Ne hoteci da radi za svog rivala, bio je indiferentan prema potrebi da se preteranom strogošću ne baca ulje u vatru.

Madrida, sa nekih 7000 — 8000 ljudi nastavlja noću 17/18. juna za Valenciju. Nailazi na napuštena sela, odakle je sklonjena i hrana. Tesnac Las Kabriljas zauzima borbom i manevrom 24. juna, tri dana kasnije razbija ustanike na položaju pred Valencijom, ali se grad ne predaje.

U Kataloniji Dijem je savladao Taragonu, ali nije mogao prodreti do Maureze niti zauzeti Geronu. Najzad je krajem avgusta bio blokiran u Barceloni, odakle nije smeo da izađe.

U međuvremenu ustaničke snage iz Galicije pod Blejkom sjedinile su se sa snagama Kastilije pod Kuestom u svemu nekih 22 000 regularnih vojnika i mnoštvo seljaka. Nesložne španske generale 14. jula tukao je Besjer (oko 13 000) kod Medina Derioseko severozapadno od Valadolida.⁹³ Ovom pobedom Žozefu je otvoren put za Španiju⁹⁴ koji je u međuvremenu, 7. jula, pred krnjim Staležima (Cortes) položio zakletvu na ustav, na neku mešavinu liberalnih principa iz 1789. sa rojalističkom i katoličkom tradicijom Španije. Stigao je u Madrid 20. jula dočekan samo od grupe plemstva u ledenoj atmosferi grada.

BAJLEN

Dipon je krenuo za Andaluziju (Kadis) 23. maja s divizijom Barbon i nekim španskim trupama da bi stavio pod svoju kontrolu tamošnje jake španske snage izvučene dobrim delom iz Portugalije ispod Žinoove kontrole. Put je vodio kroz pustu i bezvodnu visoravan La Manču i preko surove Sijere Morene. Španske trupe se tope, čak i Švajcarci sve češće dezertiraju. Od kraja maja simptomi narodnog otpora su jasni: Francuzi nailaze na napuštena sela, kuriri nestaju, seljaci se skupljaju, hrana se sve teže nabavlja. Osećajući se slabim i izolovanim, Dipon traži svoju diviziju Vedel. Zaustavlja se zatim u Anduharu da

⁹³ Besjer je raspolagao najboljim trupama koje su Francuzi imali u Španiji, delom i Gardom.

⁹⁴ Saznavši 17. jula za pobedu kod Medine Napoleon je napisao: „Ona rešava probleme Španije”, ne shvativši još o čemu se tamo radilo.

prikupi razvučenu kolonu. Odeljenja upućena u Granadu ne mogu se probiti. Od 5. juna veza sa Madridom je praktično prekinuta. U Santa Krusu de Mudela ustanici su pobili sav garnizon od 120 Francuza. U svom gnevu protiv zavojevača ne štede ni bolesne. Iz nekih mesta treba odbaciti zabarikadirane ustanike.

U to vreme je Dipon bio prilično obavešten o razvoju ustanka u Andaluziji. On ipak ide dalje; 7. juna kod Alkolee razbija odred generala Pedra Ečavarija, a istog dana zauzima slabo utvrđenu Kordovu koju su stanovnici srčano branili. Grad je dobrim delom opljačkan a mnogo stanovnika pobijeno. Saznavši ovde da je general Francisko Kastanjós prikupio 40 000 ljudi, Dipon ostaje 10 dana u Kordovi da sačeka tražena pojačanja, a 16. juna se povlači u Anduhar gde su ustanici uništili garnizon koji je tamo bio ostavio. U međuvremenu Vedel se probijao na jug; 26. juna razbio je grupu od 3000 ustanika u klancu Despenjaperosu i stigao do Bajlena, a Dipon je primio instrukcije da ostane u Anduharu u defanzivi dok ne padnu Valencija i Saragosa, da se nikako ne vrati preko Sijere Morene da ne bi za sobom povukao ustaničke trupe Andaluzije i Granade.

Dotle je Kastanjós prikupio svoje trupe u Utreri i Karmoni. Bilo je oko 28 000 pešaka i 2000 konjanika od čega 2/3 španskih linijskih trupa. Ujutro 16. jula dok je deo demonstrirao prema Anduharu jake snage su prešle Gvadalkivir i, sticajem grešaka generala Vedela, postavile se u Bajlenu između njega i Dipona. Noću 18/19. juna Dipon je napustio Anduhar, ali se idućeg dana nije mogao probiti u Bajlen. U toku borbi poslednje švajcarske trupe, ranije u službi Španije, prešle su ustanicima. Obeshraben, našavši se između dve vatre, Dipon je istog dana poveo pregovore, 22. jula potpisao kapitulaciju u Anduharu. U nju je uvukao i diviziju Vedel koja je bila van obruča i imala izgleda da se probije za Madrid.⁹⁵ Predalo se 17 242 Francuza koje je trebalo vratiti u Francusku morem što Britanci nisu dozvolili, pa je većina propala u ropstvu.

⁹⁵ Tekst kapitulacije — *Victoires...*, IX, 446 — 449.

Vraćeni su samo generali. U borbama kod Bajlena Francuzi su imali 1500 mrtvih, Španci 735.

Nekoliko dana ranije, 14. juna, francuska eskadra admirala Rozilija, zatečena u Kadisu, predala se posle kraće borbe ne iscrpivši sve svoje mogućnosti: 3566 ljudi, 442 topa i 1651 tona baruta palo je u ruke Španaca.

Bajlenska kapitulacija, predaja jedne Napoleonove armije „dronjama” Andaluzije, odjeknula je poluostrvom kao topovski pucanj. Ne čekajući ni dan, uplašeni Žozef 1. avgusta je pobjegao iz Madrida. Za njim se sva vojska u panici povukla severno od Ebra gonjena u stopu rasplamsalim ustankom.⁹⁶

SINTRA

Usled prividno mirne zemlje čiji se pritajen revolt nije osećao, Žino je u Lisabonu uživao bezbrižno i raskalašno u svojoj novoj funkciji generalnog guvernera i novoj tituli vojvode od Abrantesa, sanjajući o portugalskoj kruni. Nije preduzeo nikakve mere protiv eventualnog narodnog ustanka niti desanta Britanaca.

Ustanak u Španiji preneo se vrlo brzo i u Portugaliju gde su okupatori bili isto toliko omrznuti. Vrlo brzo Žino se našao potpuno izolovan od francuskih trupa u Španiji. Uz to naišli su i Britanci, pohitavši da iskoriste tešku situaciju u kojoj su se našli Francuzi na Iberijskom poluostrvu. Prve trupe, nekih 5000 ljudi, iskrcale su se na ušću Gvadijane što je dovelo do opšteg ustanka u pokrajini Algarves. Druge britanske snage od 10 000 ljudi iskrcale su se 3. avgusta u Figejri na ušću Mondega pod komandom Artura Velzlija, kasnijeg vojvode od Velingtona, ko ga ćemo već sada tako zvati. Njemu će se pridružiti onih 5000 iskrcanih u Algarvesu i još 4000 iskrcanih kod Vimjejera, severno od Lisabona. Tu je 20. avgusta Žino napao

⁹⁶ U svom očajanju Napoleon je pisao Žozefu 17. avgusta: „Izgleda da vojskom ne komanduju generali već poštanski inspektori. Kako se može evakuisati Španija bez razloga, a da se ne zna šta radi neprijatelj?” (L. Madelin, *L' affaire d' Espagne*, 177).

Britance sa 9000 — 10 000 ljudi, ali je odbijen, pa je 30. avgusta potpisao u Sintri kapitulaciju svih francuskih snaga. One su sa oružjem i prtljagom prebačene u Francusku.⁹⁷ Konvencija potpisana u Sintri⁹⁸ kritikovana je u Britaniji što nisu nametnuti teži uslovi, kada je britanska nadmoćnost to dopuštala utoliko više što su očekivane nove trupe.⁹⁹

Admiral Senjavin čija se flota nalazila blokirana u Lisabonu sporazumeo se sa Britancima da brodovi budu internirani u Britaniji do zaključenja mira, a posada vraćena u Rusiju.

Kadis, Bajlen, Sintra, trima nečasnim kapitulacijama francuskog oružja za kratko vreme, plaćena je bajonska prevara španskom narodu. Kao da je očita nemoralnost postupka prema Španiji oslabila osećaj dužnosti dotle besprekornih vojnika kojima je sada bilo nametnuto da izvrše nepošten posao.

5. NAPOLEON U ŠPANIJI

Uveren da će se Španija smiriti posle Besjerove pobe kod Medine de Rioseka i Žozefovog ulaska u Madrid, Napoleon je krenuo za Pariz. U Bordou 2. avgusta saznao je za Bajlen. Obuzet gnevom, rešio je odmah da spere „ljagu” odlučujućom pobedom, da zgazi tu „rulju” predvođenu „fukarom popovskom” dok ne bude zatražila milost. Diponu nije priznao nikakve olakšavajuće okolnosti.¹⁰⁰ Mnogo kasnije će ipak priznati da je „rđavo započeo tu aferu (osvajanje Španije)”. Začudo, Žinou nije učinio nikakvu zamerku, valjda što se predao regularnoj armiji. Upravo zbog toga i u Evropi je Sintra odjeknula mnogo slabije.

⁹⁷ U svemu preko 25 000 zajedno sa kompromitovanim Portugalcima. Žinoov korpus učestvovala uskoro u operacijama u Španiji.

⁹⁸ Tekst kapitulacije — *Victoires...*, IX, 398 — 400.

⁹⁹ Konvenciju u Sintri potpisao je Delrimpl koji je u međuvremenu primio komandu nad britanskim trupama, dok se Velington nalazio u Britaniji.

¹⁰⁰ Po povratku u Francusku je degradiran i zatvoren do 1814.

Da bi se savladala Španija trebalo je izvući iz Velike armije nove trupe i baciti ih preko Pirineja. No, ko će čuvati sve jače pljačkanu i tlačenu Nemačku, Prusku i Austriju koje su na glas o Bajlenu uzdrhtale novom nadom. Tu je ulogu namenio Napoleon svom novom savezniku Aleksandru I koga je pozvao na sastanak u Erfurt. Pod pritiskom ruskog dvora i aristokratije, nepomirljivi protivnici Napoleonovi i kontinentalne blokade, koja je osetno krnjila njihove interese sprečavajući ih da svoje žito prodaju Britaniji, Aleksandar je sve manje naklonjen Napoleonu. Pred njim nije bio više pobeđeni sa Fridlanda, kao godinu dana ranije u Tilzitu. Aleksandar je uspeo da dobije Napoleonov pristanak da zauzme dunavske kneževine, Moldavsku i Vlašku, i da smanji prusku ratnu odštetu za 20 miliona,¹⁰¹ ali uprkos francuskom navaljivanju nije pristao da zapreti Austriji ratom ako nastavi sa naoružavanjem, započeto u velikom stilu što je Napoleona naročito zabrinjavalo. „Ova vražja afera Španije staje me skupo” — priznao je tih dana. No nije bila Španija jedini uzrok Aleksandrovoj nepopustljivosti. Bilo je posredi i izdajstvo. Talran je nagovarao Aleksandra protiv svog suverena i hrabrio austrijskog delegata. U svakom slučaju Aleksandrov otpor da slabi Austriju znatno je umanjio vrednost Erfurtskog sporazuma od 12. oktobra kojim je rusko-francuski savez obnovljen.¹⁰² No, ne može se reći da Napoleon u Erfurtu nije ništa dobio. Do-

¹⁰¹ U Parizu 8. septembra najzad je utvrđen definitivni ugovor s Pruskom: ona će platiti 140 miliona franaka, a dok to ne izmiri, francuske trupe držaće tri tvrđave na Odri: Glogau, Kistrin i Šetin. Pruska se obavezala da neće držati više od 42 000 vojnika a da će od toga staviti na raspolaganje Napoleonu 12 000 ako zarati s Austrijom.

¹⁰² Sporazumeli su se da će Britaniji ponuditi mir na bazi *uti possidetis* što bi za Rusiju značilo dobitak Finske, koju nije bila još sasvim osvojila, i dunavskih kneževina, koje je trebalo tek osvojiti, a za Francusku pravo raspolaganja Španijom koju je takođe trebalo tek osvojiti. Sporazumeli su se još da će se udružiti protiv Austrije ako se bude usprotivila ruskom osvajanju dunavskih kneževina ili ako bude napala Francusku dok njene trupe budu angažovane u Španiji.

bio je nekoliko meseci mira da pokori Španiju što mu je upravo trebalo.

U Španiji je dotle obrazovana Centralna hunta sa sedištem u Aranhuesu, ali se nije mogla afirmisati među drugim huntama i generalima. Posle haotičnog perioda složili su se ovi poslednji da Francuze opkole između Ebra i Pirineja dejstvom dveju armija na njihove bokove, dok će ih slabe snage pritiskivati sa fronta. Britanci će podržavati zapadno krilo. Napoleon je prozreo ovaj plan pa je rešio da probije španski centar, a zatim da uništi krila. U tom cilju naglašavao je Žozefu da ostane u defanzivi na Ebru, ali ovaj, podržan svojim načelnikom štaba, maršalom Žurdanom preduzeo je neke ofanzivne akcije koje su zadržale španska krila i smanjile izgled Napoleonovog manevra.

Početakom novembra na putu Miranda — Bajon grupisana je Konjička rezerva (Besjer), 2. korpus (Sult), 1. korpus (Viktor), 6. korpus (Nej) i Garda; ukupno oko 75 000 ljudi, prema 12 000 — 15 000 Španaca armije Estremadure¹⁰³ pod komandom generala Belvedera. U Biskaji se nalazio 4. korpus (Lefevr, 10 000) prema Blejkovih 45 000. Između Logronja i Pamplone 3. korpus (Monse) i jedna samostalna divizija, svega 45 000 prema Kastanjosu i Palafoksu sa ukupno 70 000 — 80 000 ljudi.¹⁰⁴

¹⁰³ Danas provincije Badahos i Kaseres.

¹⁰⁴ Posle Bajlena, naređenjima od 5. avgusta Napoleon je uputio iz Nemačke u Španiju 100 000 — 120 000 ljudi: korpuse Viktor i Nej, 3 dragunske divizije, 8000 Poljaka, 3000 Holandana, po 7000 iz Rajnskog saveza i Saksonije; za njima je kasnije uputio korpuse Lan, Sult, Mortje (5) i Žino (8). Ova dva poslednja stići će tek u decembru. Velika armija je rasformirana. U Nemačkoj je ostalo oko 100 000 ljudi u Rajnskoj armiji.

Španske armije nisu imale vrhovnog komandanta. Njihovi komandanti bili su neposredno potčinjeni ministru rata koga je ograničio savet, pa su radili šta su hteli. Regrutovanju ljudi obraćalo se malo pažnje. Leon i Stara Kastilija, provincije neposredno potčinjene Centralnoj hunti, dale su najmanje ljudi — svega 12 000. Španski kontingent pod komandom generala Kara de la Romana, koji se nalazio u sastavu Napoleonove vojske u Nemačkoj, uspeo je da se vrati u Španiju morem iz Danske. Britanci su poslali 120 000 pušaka i drugog materijala što je delom ostavljeno u lukama.

Primivši komandu u Vitoriji 5. novembra, Napoleon je odmah prešao u ofanzivu. Lefevra i Viktora bacio je istog dana na Blejka koga su oni 10. i 11. novembra tukli kod Espinose de los Monteros. Istog dana (5. novembra) krenula je i glavna kolona. Sult je 10. novembra razbio Belvederea kod Burgosa, a zatim je upućen na Rejnosu da preseče Blejku put ali je kasno stigao. Dobar deo Blejkove armije se rasuo, naročito milicija (seljaci) koji su u grupama od 20, 50 i 100 ljudi počeli da napadaju francuske komunikacije usled čega je francusko komandovanje i obaveštavanje osetno trpelo. Pojedine kurire morale su pratiti čitave čete i eskadroni.

Sult je nastavio za Santander gde je stigao 17. novembra, Viktor je povučen na Burgos, Lefevr na reku Karion radi zaštite prema zapadu, a konjica i Nej krenuli su za Madrid. No, saznajući da je Kastanjos još kod Tudele, Napoleon je poverio Lanu Monseov korpus i jednu samostalnu diviziju sa naređenjem da ga energično napadne dok će mu Nej, koga je skrenuo od Arande preko Almasana i Sorije preseći odstupnicu. Lan je 23. novembra tukao Kastanjosa i Palafoksa, ali je Nej kasno stigao. Sa Viktorom, Besjerom i Gardom ušao je Napoleon 4. decembra u Madrid gde je, postupajući kao suveren Španije dekretima ukinuo dve trećine manastira, inkviziciju, feudalno pravo i feudalno pravosuđe (jurisdikciju feudalaca).

Sredinom decembra Napoleon je imao kod Madrida Gardu 1, 6. i 4. korpus; 2. korpus kod Burgosa, a 3. korpus kod Saragose. Kastanjos se povukao jugoistočno od Madrida.

Britanski general Džon Mur stigao je 13. novembra sa 30 000 ljudi u Salamanku a Dejvid Berd sa 5000 krenuo je iz La Korunje u njegov sastav.¹⁰⁵ Saznavši tu za španski poraz kod Tudele, rešio je da se vrati u Portugaliju, ali kada je video da je Napoleon krenuo na Madrid, nastavio je za Valadolid. Kad je to saznao Napoleon je pošao iz Madrida sa Nejom i Gardom da mu preseče odstupnicu dok će ga Sult zadržavati frontalno. Ali se Mur izvukao

¹⁰⁵ Ser Džon Mur iskrcao se u Lisabon ubrzo posle Šintre sa 10 000 ljudi i primio komandu nad svima britanskim snagama.

odstupivši preko Astorge za La Korunju. Napoleon ga je gonio do Astorge a odatle je nastavio Sult. Mur je poginuo kod La Korunje, ali je oko 18 000 Britanaca uspelo da se ukrca, na veliko Napoleonovo razočaranje koji je bio već siguran da će sprati sramotu Sintre Murovom kapitulacijom. Dotle su Lefevr i Viktor razbili jedan korpus kod Meride, a drugi kod Uklese. U Aragoniji Lan je opseo Saragosu koja će pasti 20. februara, a Sen Sir je u Kataloniji deblokirao Barcelonu. Gerona i Ostalrič su ostali u španskim rukama.

U Astorgi je Napoleon primio uznemiravajuće depeše o austrijskim pripremama za rat. Vrativši Žozefa na presto i predavši mu komandu armije, krenuo je 16. januara iz Valadolida za Pariz uveravajući sebe i druge da su „španske armije uništene a engleska tučena”. Ali je znao da Španija nije pacifikovana, da u suštini nije rešio ništa.

Bilo je lako tući španske armije. Njihove trupe bez kohezije rasule bi se kod prvog dodira, što ih je donekle štitilo od uništenja, pa su se ponovo grupisale, da opet budu tučene i raspršene. Takve trupe nisu mogle sprečiti Napoleonove armije da krstare Španijom, a njega da sastavlja pobedonosne biltene. Na frontu su pobeđivale, ali su na bokovima i u pozadini lomljene neprekidnim napadima *guerillas*-a, tako nazvane male grupe okretnih i većtih partizana koje su iz zasede napadale konvoje, kurire, marodere. Kada su nailazile na jak otpor, razilazile bi se da se odmah zatim ponovo sastanu. Otimale su hranu i municiju, ubijale Francuze, vojnike i civile, bolesne i ranjene. Sve je stanovništvo saradivalo s njima. Francuske trupe ličile su na putujuće tvrđave, stalno blokirane. *Guerilleros* bili su vrlo uporni u odbrani objekata — naseljenih mesta, tvrđava, manastira, naročito u Aragoniji i Kataloniji. Saragosu su herojski branili. Tukli su se po spratovima, na tavanima, u podrumima. Tu je poginulo 50 000 ljudi. „Kakav rat”, uzviknuo je Lan posle zauzeća grada. „Pobeda boli”. Odbrane Gerone i Taragone nisu bile manje slavne. Uzalud su Francuzi pribegavali najbrutalnijem teroru; njime su ubijali samo duh sopstvenih trupa, demoralisali vojnike i oficire.

Napoleon će kasnije ponavljati da mu je Bajlen otvorio oči, ali da nije umeo da izvuče logične konsekvencije. U oktobru 1808. pomišljao je da vrati na presto Ferdnanda VII, ali je Žozef odlučno branio svoju krunu, a Napoleon je bio vrlo slab prema nezajažljivim prohtevima svoje porodice.¹⁰⁶

Izvori i literatura: Aufklärungen über den Rückzug der Engländer aus Spanien (iz debate u britanskom Parlamentu), ÖMZ, 1811. sv. 11; A. Weingarten, *Des Krieges in Spanien und Portugal erster Feldzug 1807 — 1808*, ÖMZ, 1818. sv. 10. i 11; Foy, *Histoire de la guerre de la Péninsule*, I—II, Paris, 1827; Torens, *Histoire du soulèvement, de la guerre et de la Révolution d'Espagne*, I—V, Paris 1836 — 1838; *Victoires . . .*, IX, Paris, 1856; *Correspondance militaire*, V, Paris, 1893; Balagny, *Campagne de l'empereur Napoléon en Espagne*, I—V, izd. fr. Generalštaba, Pariz, 1902 — 1907; C. W. C. Oman, *History of the Peninsular War*, I — VII, Oxford, 1902 — 1903; Clerc, *La capitulation de Baylen*, Paris, 1903; Titeux, *Le général Dupont*, I — III, Paris, 1903 — 1904; A. Grasset, *La guerre d'Espagne*, I — II, izdanje fr. Generalštaba, Paris, 1914 i 1925; L. Madelin, *L'affaire d'Espagne*, Paris, 1945.

¹⁰⁶ Na Sv. Jeleni je govorio: „Ovaj nesrećni rat me je upropastio; svi moji porazi vezuju se za ovaj sudbonosan čvor. On je komplikovao moje neprilike, podelio moje snage, u očima Evrope oduzeo mojim postupcima moralnu osnovu. . . . Olako sam doneo odluku da smenim dinastiju. Španci su se većinom poneli kao ljudi od časti” (L. Madelin, *L'affaire d'Espagne*, 326).

V

RAT S AUSTRIJOM 1809.

1. EVROPA POSLE BAJLENA

FRANCUSKA

Vrativši se u Pariz već 22. januara 1809, Napoleon je zatekao moral naroda u očitom padu.

Royalisti i jakobinci pokretali su se još uvek, ali tog trenutka nisu bili opasni. Bitno je bilo raspoloženje zemlje. Nju je uznemiravala Napoleonova politika. Njegove pobjede nisu nikoga više oduševljavale, jer nisu donosile toliko željen mir. Uvek se počinjalo iznova. Odmah posle Tilzita došla je Španija, mada je Napoleon govorio pre toga da je sporazum s Rusijom garantija mira. Dole se moglo shvatiti da su ratovi 1805—1807. bili nastavak ranijih, revolucionarnih 1792—1800. koje je Republici bila nametnula reakcionarna Evropa. Najzad, rat 1805. su pokrenule Austrija i Rusija a iduće godine Pruska, no rat sa Španijom svakako nije izazvao Karlo IV. Način kako su on i njegov sin Fernando VII izigrani u Bajonu mnoge je dirnuo, ustanak španskog naroda odjeknuo je u savestima republikanaca, a Bajlen i Sintra zamračili su perspektive budućnosti. Kontinentalna blokada donosila je oskudicu i nezaposlenost. Katolike uznemiruje

ponovan spor s papom i okupacija Rima. Vojska nerado odlazi u Španiju, a obveznici u vojsku. Državni papiri padaju od 93 na 80 poena i tu se održavaju samo masovnom intervencijom države na tržištu. Korisnici režima brinu se što se Imperija neprestano stavlja na terazije rata, što se Napoleon, na kome upravo ona počiva, toliko lično izlaže metku neprijatelja i nožu atentatora. Da se lično spasu iz pretećeg sloma, Talran, Napoleonov „veliki šambelan“, i Fuše, ministar policije, dotle nepomirljivi neprijatelji a sada udruženi sumnjom u trajnost režima, postarali su se da mu nađu zamenu bude li nestao ili pretrpi poraz, pa su se, izgleda, složili da to bude Mira, novi napuljski kralj. Saznavši za to, Napoleon baca Talrana u nemilost i u naručje Meternihu, austrijskom ambasadoru, a Fušea štedi da ne bi dezorganizovao policiju na kojoj je režim toliko počivao, a možda i zbog toga što je inicijativno savetovao carici Žozefini da zatraži razvod kako bi Napoleonu omogućio nov brak koji bi mu dao naslednika i učvrstio dinastiju i režim.

Od trupa Velike armije ostavljenih u Nemačkoj pod imenom Rajnska armija i ono što je bilo na raspolaganju u Francuskoj nije prelazilo 90 000 ljudi. Tome treba dodati oko 100 000 saveznika, Nemaca, Holanđana i Poljaka. U depoima je bila klasa 1809. pozvana januara 1808, oko 80 000 ljudi. U septembru 1808, a za 1. januar 1809. pozvana je klasa 1810, a jednovremeno i nov kontingent klasa 1806—1808, ukupno oko 140 000 regruta, ali nikad dotle nije bilo toliko dezertera.¹⁰⁶ U pukovima su formirani četvrti bataljoni. Nove divizije formirane su u Bulonju i Elzasu i poslate s one strane Rajne. Garda je hitro dovučena iz Španije. U martu 1809. Napoleon je imao u Nemačkoj 300 000 ljudi, oko 100 000 u Italiji od čega 60 000 u Veneciji prema Austriji, a Marmon u Dalmaciji 15 000 vojnika. Improvizovana je tako nova armija ali sa nepotpunim kadrovima, regrutima i strancima. Samo je 100 000 učestvovalo u operacijama 1807. Materijalno

¹⁰⁶ Napoleon je pisao 28. oktobra 1808. da je od 747 regruta departmana Ob dezertiralo 485 (L. Madelin, isto, 256).

snabdevanje nije zadovoljavalo. Najbolji komandanti Sult i Nej ostavljeni su u Španiji; Lefevr, Vandam i Žerom Bonaparte, kralj Vestfalije, primili su korpuse, a armiju u Italiji Ežen Boarne. Po kvalitetu ova armija je bila daleko ispod one koju je Napoleon poveo 1805, ali u njegovim rukama još uvek vrlo efikasan ratni instrument.

NEMAČKA

U Nemačkoj, u to vreme, znaci nacionalnog buđenja su sve jasniji. Zasad je to izrazitije na kulturnom polju. Nemački romantizam, koji je August Šlegel u svojim predavanjima u Berlinu od 1801. do 1804. formulisao kao prirodan, spontan izraz nemačkog genija nasuprot klasičnoj, veštačkoj umetnosti forme, proglašen je nosiocem civilizacije. Uporedo se zapažaju i simptomi evolucije u političkim shvatanjima. Liberalne duhove otuđio je Napoleonov despotizam — Betoven je sa partiture svoje treće simfonije *Eroica* izbrisao Napoleonovo ime kome ju je ranije bio posvetio — drugi su francuskog imperatora direktno napadali, mada je bilo i prvoklasnih duhova koji su se njime još uvek oduševljavali kao Gete i Hegel. Pruska katastrofa 1806. i francuska okupacija digle su iz apatije i mase. Veliki odjek imale su propovedi Šlajermahera i Fihteovi *Govori nemačkoj naciji*. Intelektualci stupaju u vezu sa ljudima od akcije. Španski ustanak je izazvao najveće uzbuđenje. Opisivao se i kovao u zvezde u novinama, brošurama i govorima uz prećutno odobravanje vlada. Oduševljavao je sve klase društva: za aristokrate Španci su bili verni podanici, za demokrate slobodni ljudi koji su ustali protiv tlačitelja, za vlade građani koji se bore za svoju državu. Ipak, u Nemačkoj vlade i aristokratija nisu bile voljne da pozovu narod na ustanak po španskom primeru — uostalom to nije učinila ni španska vlada, jer bi to uporedo moralo ići sa mnogim građanskim pravima koja nisu bile voljne da priznaju. To je bila najveća kočnica slobodarskom i oslobodilačkom pokretu Nemačke.

PRUSKA

Kod Jene je slomljena birokratska i militaristička Pruska. No, reforme oktroisane 1807. nisu išle daleko. Ukinuto je kmetstvo, ali su pri tome država i feudalni posjednici izvukli velike finansijske koristi. Građani i seljaci trebalo je da uzmu učešća u državnoj politici, ali vlast je ostala u rukama kralja. Kaste je trebalo ukinuti, a ostala je društvena premoć junkera. Pruski ministar baron Štajn se uzaludno borio za veće učešće naroda u državnim poslovima, za parlament (Landtag) makar i konsultativan, ali nije mogao da savlada kamarilu, civilni i vojni kraljev kabinet. Značajnije su bile reforme u vojsci koje je sprovodio Šarnhorst uz saradnju Gnajzenaua, Grolmana, Gecena, Bojena. Kadrovi su pročišćeni, komandovanje reorganizovano, izdata nova pravila. Da bi se u slučaju rata dobila veća vojska od onih 42 000 koliko je Napoleon bio dozvolio, regruti su pozivani na kraće vreme pod zastavu da bi se dobila obučena rezerva (Krümpersystem).¹⁰⁷ Sve do španskog ustanka Šarnhorst se slagao sa Štajnom da Pruska treba da uđe u Rajnski savez, no na glas o španskom ustanku, i pre vesti o Bajlenu, odlučili su se za rat protiv Napoleona, na život i smrt. Trebalo je dići na oružje sav narod, evakuisati žene i decu, opustošiti zemlju, lomiti i opkoljavati neprijatelja naoružanim bandama (Banden); ako se kneževi (kraljevi) i plemstvo ne stave na čelo pokreta bili bi lišeni svih prava. Pruska bi povelu u borbu celu Nemačku, a njen kralj bi joj dao ustav. Ali se plemstvo uzbunilo protiv takvog programa. Po njemu Francuze je trebalo oterati iz zemlje, ali regularnom armijom pod kraljevim vodstvom, uz saradnju savezničkih vladalaca, a narod držati u potčinjenosti. Štajn je 24. novembra 1808. morao napustiti ministarski položaj. Pruski i nemački patrioti okrenuli su se Austriji.

¹⁰⁷ Rezervisti su iz šale nazivani *Kriimper* ili *Kremperi* (otuda i *Krempersystem*) po isluženim zapregama koje su trupe držale preko propisanog brojnog stanja.

AUSTRIJA

U Austriji posle Austerlica bilo je jasno da su za re- vanš potrebne reforme. Nadvojvode Karlo i Rajner traže suštinske promene u državnoj upravi, ali ih car ne odo- brava. Nov kancelar, grof Stadion, sprovodio je prosve- ćen apsolutizam — stvarao manufakture, otvarao škole, gradió puteve ali nije dirao u državnu i društvenu struk- turu.

Bitne reforme sprovedene su u vojsci pod rukovod- stvom nadvojvode Karla, od 1801. predsednik Dvorskog ratnog saveta, ministar rata i mornarice a od 1806. i ge- neralisim. Juna 1808. u naslednim provincijama austrij- ske vladajuće kuće obrazovano je domobranstvo (Land- wehr). Njega čine sitni posednici, obveznici (konskribi- rani) koji nisu služili u liniji zbog manjih fizičkih mana, a uz njih i otpušteni vojnici. Granice starosti su 18 i 45 godina. Formirano je ukupno 150 bataljona, oko 150 000 ljudi, koji su povremeno vežbali. Deo, 19 bataljona, je pripojen linijskoj armiji, ostalo je vršilo službu u unu- trašnjosti i na granici. U linijskoj armiji bilo je 400 000 ljudi. Madžarskih i hrvatskih pučkih ustaša (insurekcija) bilo je 100 000 od kojih je, u junu, 50 000 bilo na vojištu. U svemu, 650 000¹⁰⁸ u stroju, dakle 3% od 23 miliona ko- liko je Austrija imala stanovnika, a u operativnoj vojsci 350 000 ljudi.¹⁰⁹ Bio je to izvanredan napor, najveći koji je Austrija dotle učinila. No, broj pukova se nije mnogo po- većao: od 1791. za svega 4 linijska. Bilo je sada u peša- diji 78 (od čega 17 graničarskih) ali je formirano 9 lo- vačkih bataljona, s obzirom na jaku francusku laku pe- šadiju; u konjici 35 pukova, u artiljeriji 3 — 4.

Bilo je izmena i u taktici. Linijski sistem je napušten u korist streljačkih strojeva i bataljonskih kolona. Evo- lucije su znatno uprošćene. Šuplje kare zamenile su pune. No, taktičke novine su sporo osvajale prestareli i nesposoban komandni kadar koji je dobrim delom za

¹⁰⁸ Vojna krajina dala je sama 100 000 boraca od 900 000 sta- novnika, od čega se polovina nije vratila (E. Woinovich, *Kämpfe in der Lika...*, str. 1.).

¹⁰⁹ Vrlo mnogo ih je bilo u dopunskim jedinicama.

svoje položaje imao da zahvali protekciji i novcu. Pešadijskim pukovima oduzeti su topovi. Umesto njih formirane su brigadne i divizijske baterije. Konjica je grupisana u posebna tela. Po uzoru na Francusku rešeno je da se obrazuju armijski korpusi, ali se to još nije moglo sprovesti. Pored stalnih, obrazovani su i mobilni magacini s hlebom i stokom za klanje, što je opterećivalo trupe.

Španski ustanak trgao je i Austriju. Štadion i Meternih, ambasador u Parizu, smatraju da je došao čas da povrate izgubljene provincije. Uz njih je bila sva aristokratija, sve nadvojvode izuzev Karla, generalisima. Romantična ratobornost u austrijskim zemljama zahvatila je i buržoaziju, naročito nemačku. Štajn i drugi nemački patrioti koji su se od Napoleona sklonili u Prag vršili su jak uticaj u tome smislu. Ruski car Aleksandar pratio je ulazak Austrije u rat sa velikim simpatijama, samo je tražio da ona ne napadne prva da ne bi nastupio *casus foederis* koji ga je vezivao s Francuskom, što su Austrijanci u svojoj zaslepljenosti upravo učinili. Meternih je 2. marta saopštio francuskom ministru spoljnih poslova Šanpanjiju da je Austrija stavila svoju vojsku u ratno stanje — što je odavno učinila, navodno zbog francuskih provokacija, pokreta trupa i pisanja francuske štampe, a 10. aprila su trupe nadvojvode Karla prešle In i upale u Bavarsku. Dva dana kasnije potpisan je savez sa Velikom Britanijom koji se izražavao uobičajenom novčanom pomoći. Aleksandar je po slovu ugovora o savezu stupio u rat na strani Napoleona, ali je austrijskom ambasadoru otvoreno rekao da Austriju neće mnogo pritiskivati pa joj je čak pozeleo uspeh u ratu koji je vodila u borbi ... protiv Rusije! Toliko je francusko-ruski savez bio neprirodan.

2. OPERACIJE

Austrijanci su nameravali da francuski 3. korpus (Davu 57 000),¹¹⁰ čija se glavnina nalazila u rejonu Erfurta,,

¹¹⁰ Pet pešadijskih divizija i jedna divizija lake konjice, ne računajući 8750 ljudi u pruskim okupiranim tvrđavama.

odseku od Dunava i tuku pre intervencije drugih francuskih snaga, pa su do sredine marta prikupili šest korpusa u Češkoj,¹¹¹ a dva u Gornjoj Austriji,¹¹² ukupno 200 000 ljudi.¹¹³ No, kako je Davu pre no što su Austrijanci bili spremni za napad bio već u Bambergu na putu za Regensburg, Karlo je napustio taj plan i rešio da glavninu armije grupiše južno od Dunava. Od 20. marta četiri korpusa (3, 4, 5. i 1. rezervni) rokirani su u Gornju Austriju. U Češkoj su ostala dva korpusa (1. i 2) sa zadatkom da krenu na reku Altmil, dok će glavnina nadirati na Landshut. Zbog ovoga je Karlo izgubio dragoceno vreme i zamorio trupe; ipak i ovako, samo da je brže i smelije išao napred, naišao bi na neprikupljene Francuze, pa se može pretpostaviti da bi postigao velike rezultate.

Napoleon je naredio načelniku štaba Bertjeu, koji se do dana napada (10. april) nalazio u Strazburu, da vojsku grupiše u Ingolštatu ako Austrijanci pređu granicu pre 15. aprila, inače u Regensburgu. Krivo shvativši Napoleonomo naređenje, Bertje je Davua¹¹⁴ uputio na Regensburg, isturivši ga daleko ispred ostalih korpusa. Kad je Karlo bio kod Landshuta (16. aprila), francuske snage su bile podeljene u više grupa: Davu kod Regensburga; 8. korpus¹¹⁵ kod Alena; 4. korpus¹¹⁶ i Grenadirski kor-

¹¹¹ Prvi korpus (Belgard, 27 000), 2. korpus (Kolovrat 23 300), 3. korpus (Hoencolern, 23 000), 4. korpus (Rozenberg, 24 000), 5. korpus (nadvojvoda Ludvig, 24 400), 1. rezervni korpus (Lihtenštajn, 13 000).

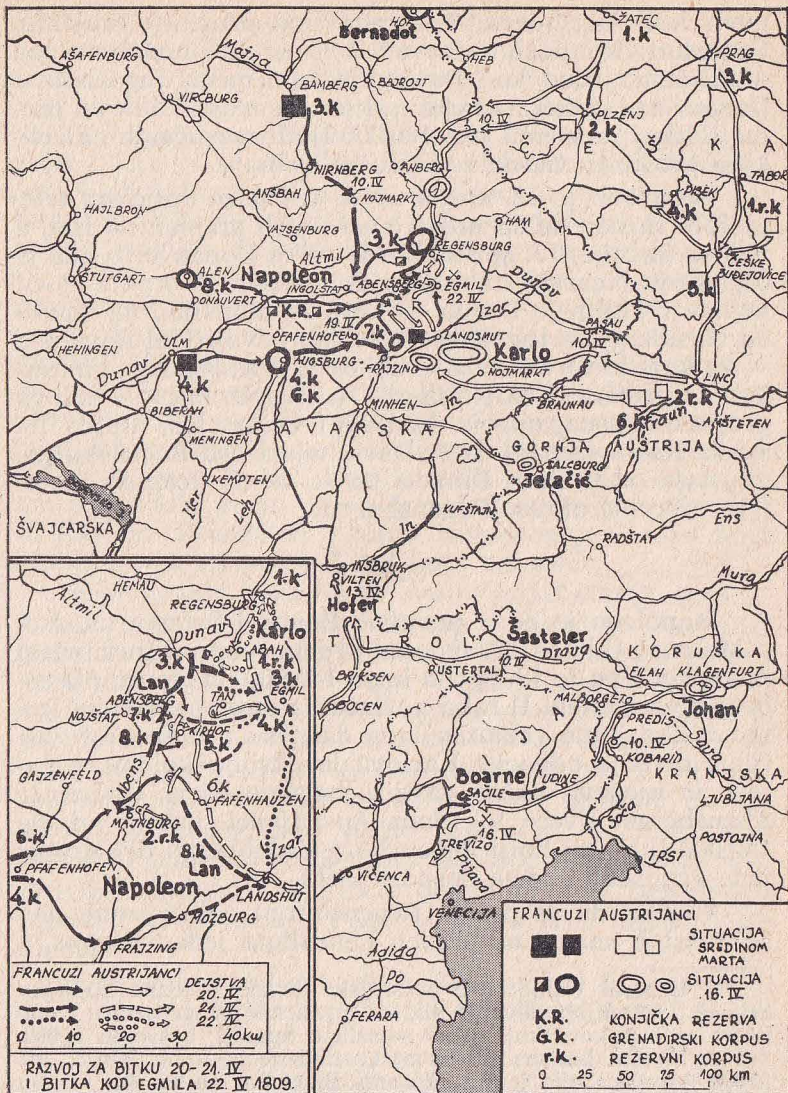
¹¹² Šesti korpus (Hiler, 23 300) i 2. rezervni korpus (Kinmajer, 6950).

¹¹³ Sa divizijom Jelačić (9900), koja je štitila levo krilo opšteg rasporeda zatvarajući pravac Vaserburg — Minhen, i nekoliko odreda linijskih trupa koji su sa dvanaest bataljona landvera osmatrali saksonsku granicu.

¹¹⁴ Na dan 10. aprila nalazio se kod Nojmarkta.

¹¹⁵ General Vandam; virtemberška i jedna francuska divizija; ukupno 18 000.

¹¹⁶ Maršal Masena; četiri divizije koje su vraćene sa puta u Španiju (25 000), jedna laka konjička divizija (3200) i kontingenti Badena, Hesena i Darmštata (12 000); u svemu oko 40 000.

Sk. 42 — Rat protiv Austrije 1809. do bitke kod Egmita

pus¹¹⁷ kod Augsburga; 7 korpus¹¹⁸ na prostoru Frajzing, Landshut; konjička rezerva¹¹⁹ bila je još podeljena po divizijama, jedna kod Davua, jedna između Ingolštata i Donauverta, jedna na Lehu; saksonske trupe¹²⁰ bile su prema Češkoj; u svemu oko 160 000 ljudi razvučenih na velikom prostoru. Garda će stići tek u maju.

Napoleon je 12. aprila uveče u Parizu optičkim telegrafom saznao da su Austrijanci prešli granicu na Inu, a 5 dana kasnije, 17. aprila, bio je već u Donauvertu gde je organizovan carski štab. Istog dana Karlo je otpočeo svoj manevar kojim je Davua — koga je zamišljao na maršu od Nirnberga za Ingolštat — trebalo odvojiti od Bavaraca — za koje je verovao da se nalaze kod Augsburga umesto kod Abensberga i Nojštata gde su stvarno bili — i tući ga grupisanim snagama iz Austrije i Češke. No, ujutro 18. aprila Karlo saznaje da se Davu nalazi kod Regensburga, odustaje od prelaza Dunava pa se sa tri korpusa (3, 4. i 1. rezervni) okreće Regensburgu.

EGMIL

Napoleon je dotle povukao Davua i Lefevra unazad, a Masenu, Udinoa i Vandama krenuo napred forsiranim marševima pa je 19. aprila imao 140 000 na frontu Abensberg-Pfafenhofen. U toku povlačenja desnom obalom Dunava, kod Tana (Hauzen) tog dana su dve Davuove začelne divizije odbacile Karlovu levokrilnu kolonu, a Lefevr je njegovu bočnu zaštitu, brigadu Tjeri, izbacio iz Abensberga. Uveče tog dana Austrijanci imaju takođe 140 000 ljudi na liniji Regensburg-Majnburg u dve grupe, jače grupisani prema desnom krilu.

Uveren da se prema Regensburgu nalazi samo deo austrijskih snaga, na pravcu Landshuta jedan korpus, a

¹¹⁷ General Udino; dve pešadijske divizije i jedna konjička brigada; pešadijske divizije bile su formirane od grenadira i voltižera onih pukova koji su se nalazili u Španiji; u svemu 14 000.

¹¹⁸ Maršal Lefevr; tri bavorske divizije, ukupno 30 000; još 10 000 Bavaraca bilo je u tvrđavama Bavorske i u Tirolu.

¹¹⁹ Maršal Besjer — 11 000.

¹²⁰ Maršal Bernadot — 20 000.

tek iza njega Karlova glavnina, Napoleon kreće za Landshut sa korpusima Lan,¹²¹ Lefevr, Vandam i Masena, dok će Davu zadržavati Austrijance pred sobom, a Udino skrenuti na reku Abens da bi se u slučaju potrebe našao jednoj ili drugoj grupi. Lan i Lefevr 20. aprila odbacuju brigadu Tjeri, a sa Vandamom obuhvataju kod Kirhofa austrijski 5. korpus (Ludvig) i odbacuju ga uz teške gubitke na Pfefenhofen gde ga prihvata Hilerov 6. korpus koji je stavljen na čelo svih snaga leve austrijske grupe (5, 6. i 2. rezervni korpus). Idućeg dana, još uvek pod pogrešnom pretpostavkom da se na tom pravcu nalazi austrijska glavnina, Napoleon nastavlja za Landshut, ali saznajući da ima jakih austrijskih snaga kod Tana, šalje tamo Udinoa i Lefevra (četiri divizije) da bi Davu s ovim i svojim snagama (dve divizije) raščistio s neprijateljem pred sobom. Pred Napoleonom se Hiler povukao na Nojmarkt, a Davu je kod Egmila naišao na takav otpor da mu je postalo jasno da se tu nalazi austrijska glavnina sa Karlom. Obavešten o tome, Napoleon je u toku noći 21/22. aprila krenuo iz Landshuta na sever.

Nadvojvoda Karlo je 22. aprila sa 110 000 ljudi (1, 2, 3, 4. i 1. rezervni korpus) krenuo u napad na Davua između Dunava i Egmila (15 km fronta). No, oko podne, još u toku razvoja ovih snaga, Napoleon nailazi sa trupama Vandama i Lana, a Davu napada obuhvatno Roženbergov, levokrilni austrijski korpus. Karlo pokušava da ga podrži korpusima Hoencolerna i Lihtenštajna, ali su i oni sukcesivno odbačeni pa se do noći sve povuklo na Regensburg. Idućeg dana Karlo je prešao na levu obalu Dunava i povukao se na Ham. Austrijanci su imali 5000 mrtvih i ranjenih i 15 000 zarobljenih, uz 16 izgubljenih topova i 12 zastava, a Francuzi svega 2000 mrtvih i ranjenih.¹²²

Operacija koja se završila bitkom kod Egmila započeta je za Austrijance pod vrlo povoljnim uslovima, ali

¹²¹ Drugi korpus formiran od jedne Bernadotove divizije, čelnih divizija Davua i Portugalske legije (2000).

¹²² Ranjen je i Napoleon, lako u nogu, 23. aprila pri napadu na utvrđeni Regensburg.

je Napoleon brzinom svojih poteza — nikad dotle nije tražio toliko napora od svojih trupa — za nekoliko dana stavio brojno nadmoćnog ali sporog Karla pred izbor: katastrofalan poraz u rešavajućoj bici ili hitno povlačenje. On se srećno izvukao jer je na vreme shvatio problem. Nije doživeo Makovu sudbinu kod Ulma i samo u tom smislu se mogao protumačiti službeni austrijski bilten da se „sreća izjasnila za austrijsko oružje”.

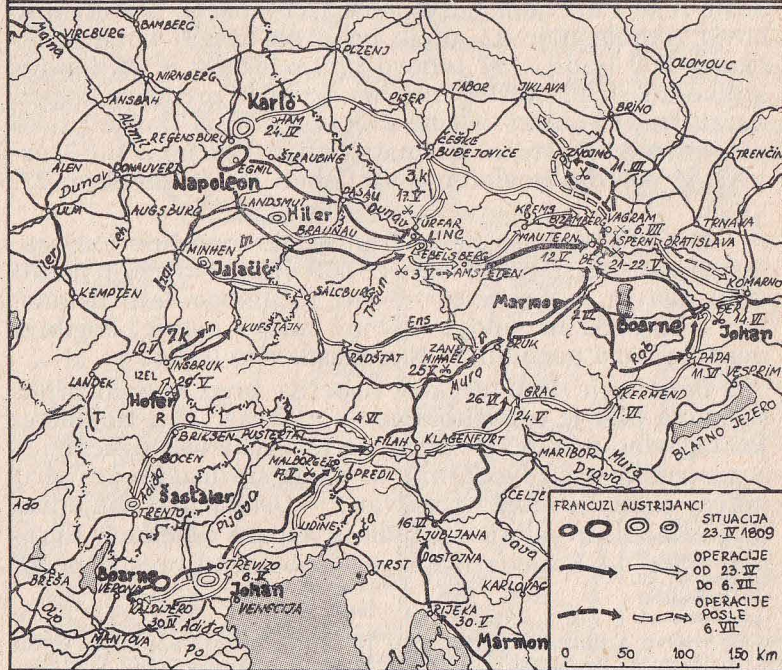
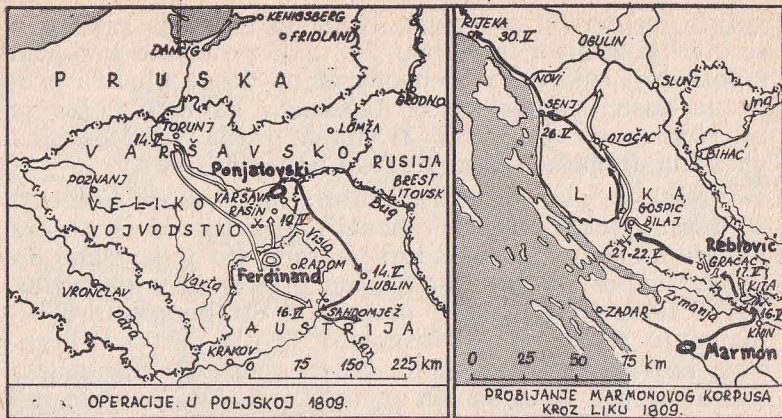
ASPERN

Nadvojvoda Karlo se povukao preko Čeških Budejovica za Bizamberg kod Beča gde je stigao 16. maja. Usput je bezuspešno nastojao da održi prelaze na Dunavu kod Linca, Mathauzena, Krems-Mauterna i Beča, kako bi mogao intervenisati na desnu obalu. Kada je Kolovrat (sada 3. korpus) pokušao da se prebaci kod Linca u Napoleonovu pozadinu, na levoj obali kod Urfara naišao je na Vandama koji je 17. maja lako odbio njegov napad.

Ne gubeći dana, Napoleon je krenuo na Beč već 24. aprila desnom obalom Dunava. Hiler treba da ga zadržava, ali prima borbu samo na prelazu Trauna kod Ebelsberga, 3. maja, posle čega se 8. maja povukao na levu obalu Dunava kod Mauterna i pridružio Karlu, dok se Jelačić povukao u Salcburg. Nadvojvoda Maksimilijan trebalo je da brani Beč do 17. maja sa 15 000—20 000 ljudi. Napoleon je stigao u predgrađa 10. maja (prosečno 22 km dnevno). Idućeg dana postavio je baterije, a 12. maja otpočeo bombardovanje grada, koji je nadvojvoda napustio dan kasnije.

Napoleon je ušao u Beč kao 1805, ali je situacija sada bila drukčija. Mostovi nisu bili u njegovim rukama a na drugoj obali čekao je Karlo sa 105 000 Austrijanaca rešen da mu spreči prelaz.

Pokušaj Lanov 13. maja da pređe Dunav kod Nusdorfa pretrpeo je neuspeh, ali je istog dana Masena kod Kajzer-Ebersdorfa prebacio nekoliko četa preko matičnih rukavaca na ostrvo Lobau i proterao slabu austrijsku posadu. Do 18. maja prikupljeno je kod Ebersdorfa do-

Sk. 43 — Rat protiv Austrije 1809. posle bitke kod Egmila

voljno materijala za prelaz. Noću 18/19. maja prebacila se divizija Molitor na Lobau, 20. maja po podne je prešla i poslednji rukavac i prebacila se na desnu obalu i proterala austrijske delove iz Asperna i Eslinga. Pošto je dovršen most, do podne 21. maja prešla je Masenina glavnina, tri pešadijske i dve konjičke divizije.

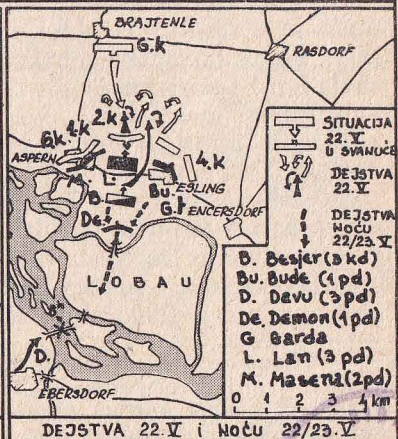
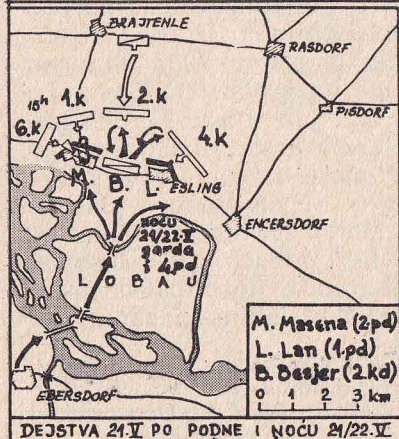
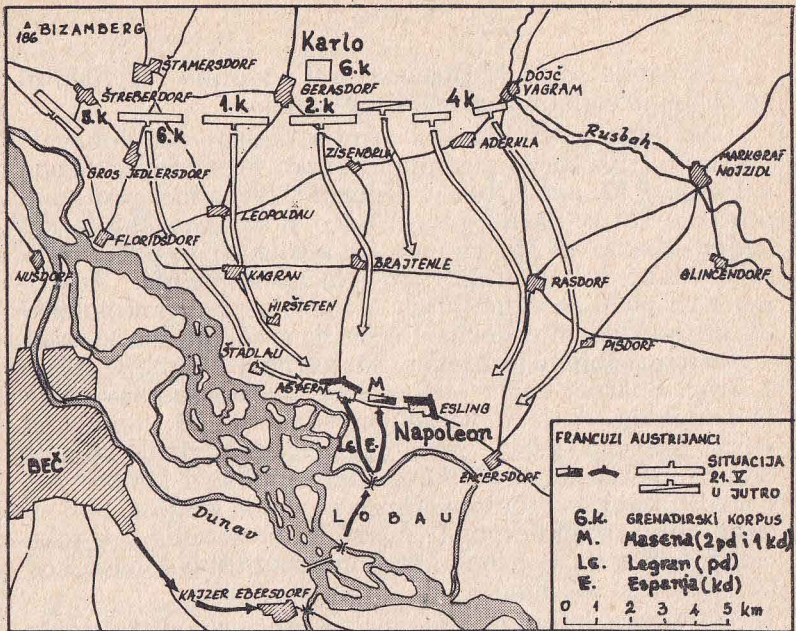
Karlo je glavnu pažnju obratio na Nusdorf. Uvidevši 20. maja odakle dolaze Francuzi naredio je da se armija razvije na liniju Štrebersdorf-Vagram, što je izvršeno do 21. maja pre podne. Oko podne prešao je u napad sa 80 000 ljudi (5. korpus je ostao kod Štrebersdorfa u osmatranju prelaza kod Nusdorfa) sa oko 32 000¹²³ Francuza koji su dotle prešli na desnu obalu, no nije uspeo da ih odbaci. Zbog čestih prekida mostova snagom nadošle reke i akcijom Austrijanaca (branderi, ploveći mlinovi) Napoleon je 22. maja imao na desnoj obali samo oko 60 000 ljudi i 147 topova prema 89 000 i 378 topova koliko su imali Austrijanci, pa je ipak preduzeo napad na austrijski centar. Ali ne mogavši dovući Davua preko polomljenih mostova na matičnim rukavcima, u 13 časova je naredio povlačenje na Lobau što je završeno 23. maja.

U bici kod Asperna — Francuzi je zovu i po Eslingu, Austrijanci su izgubili oko 23 000 ljudi, od čega preko 4000 mrtvih, a Francuzi — što je mnogo teže ustanoviti — izgleda ni mnogo više ni mnogo manje. Pogibija maršala Lana pogodila je Napoleona vrlo teško.

Forsiranje Dunava kod Asperna pred nadmoćnijim snagama bilo je naročito smeo poduhvat: „... Napoleon je očigledno učinio više nego što je izgledalo moguće... a austrijski vojskovođa nije se ni na šta usudio što se u takvoj situaciji moglo očekivati.”¹²⁴ Ostaje ipak činjenica da je Napoleon odbijen. Otuda je Aspern odjeknuo Evropom jače od Bajlena: sada je Napoleonov prestiž pogođen lično.

¹²³ Ove i naredne cifre se u izvorima bitno razlikuju. Ovde su prihvaćeni rezultati objektivne Mengeove studije (*Die Schlacht von Aspern*).

¹²⁴ Pelet, *Mémoires sur la guerre de 1809*, III, 357.

Sk. 44 — Bitka kod Asperna 21—22. V 1809.

VAGRAM

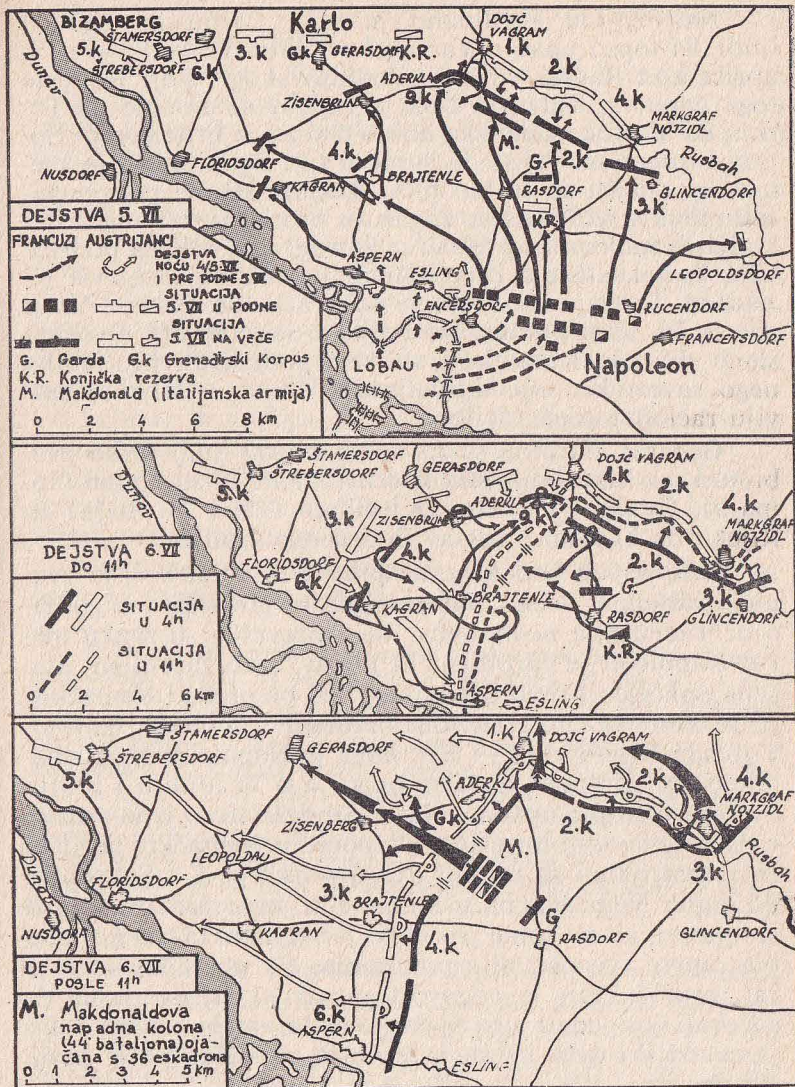
Situacija se za Napoleona nije povoljno razvijala ni na drugim vojištima prostranog ratišta.

Na jugu je Italijanska armija nadvojvode Johana¹²⁵ prešla 9. i 10. aprila glavninom preko Predila i Kobarida u Italiju i 13. aprila bila u Udineu. Iznenađeni protivnik povukao se na Sačile gde je Ežen Boarne prikupio oko 30 000. Napao je Austrijance 16. aprila ali je odbijen pa se povukao čak na Kaldijero istočno od Adiđe. Austrijanci su pošli za njim, stigli 27. aprila pred nov položaj ali do napada nije došlo. Dobivši naređenje da se vrati u Austriju, Johan je krenuo 30. aprila i 24. maja stigao u Grac. Boarne, kome je Napoleon pridao kao savetnika Makdonalda, dotle u nemilosti, stigao je 25. maja kod Zankt Mihaela, gde je razbio Jelačićevu diviziju koja je bila na maršu za Grac. Austrijski blokhausi Malborgeto i Predil, koje su branile jedinice iz Vojne krajine, dali su izvanredno snažan otpor („austrijski Termopili“). U toku daljih operacija Boarne i Makdonald su tukli Johana kod Đera (Raab) 14. juna.

U Tirolu je buknuo ustanak 8. aprila pod vodstvom Andreasa Hofera koji je Austrija organizovala. Uporedo upao je u zemlju Tirolski odred dolinom Drave (Pustertal). Slabi bavarski garnizoni, u svemu 5000, brzo su savladani. Deo francuskih trupa na prolazu za Bavarsku kapitulirao je 13. aprila kod Viltena.¹²⁶ Posle Egmila Napoleon je uputio Lefevra sa tri bavarske divizije da ponovo pokori zemlju. On je 19. maja ušao u Insbruk. Pozvan od nadvojvode Johana u njegov sastav, Šastele ubrzo zatim napušta Tirol, a Hofer 29. maja napada bavarsku diviziju Deroa na brdu Izel, odbacuje je u Insbruk a zatim potiskuje prema Kufštajnu. U junu tirolski ustanici upadaju u Bavarsku i Korušku slabim snagama.

¹²⁵ Osmi korpus (Šastele, 20 200) i 9. korpus (Ignac Đulaj, 27 100); Armiji je pripadao još Tirolski odred (10 000, poveo ga je Šastele a njegov korpus preuzeo Albert Đulaj) i Opservacioni korpus (7300, Stojčević, kasnije Rebrović) prema Dalmaciji.

¹²⁶ Od 9. do 13. aprila tirolski ustanici su zarobili 2 generala, 130 oficira, 3860 Bavaraca, 2050 Francuza i 7 topova.

Sk. 45 — Bitka kod Vagrama 5—6. VII 1809.

Nadvojvoda Ferdinand je sa 7. korpusom (35 400 ljudi, 94 topa) upao u Varšavsko Veliko Vojvodstvo i 19. aprila kod Rašina odbacio Ponjatovskog¹²⁷ koji je posle toga napustio Varšavu. Dok je Ferdinand krenuo na Torunj da bi preko Gdanska došao u vezu sa britanskom flotom i uticao na Pruse da stupe u rat, Ponjatovski je krenuo na Lublin da bi bio bliže Rusima ali ovi nisu pokazali nikakvu volju da se angažuju protiv Austrijanaca ma koliko Napoleon to urgirao u Petrogradu, niti da podržavaju Poljake ustale protiv Austrijanaca. Ne mogavši da zauzme Torunj, nadvojvoda se vratio na gornju Vislu gde je 16. juna preoteo od Poljaka Sandomjerž. Dvosmisleno držanje Rusa, koji su više podržavali protivnika nego saveznika, nije dozvoljavalo da se u Poljskoj razviju racionalne operacije.

General Marmon se sa nekih 10 000 ljudi teško probijao kroz Liku bojevima kod brda Kite blizu Knina (16. maja), Gračaca (17. maja) i Bilaja (20. i 21. maja) za Rijeku da bi ušao u sastav Boarneove armije.

Svoj uspeh kod Asperna pretvorili su austrijski zvanični bilteni u veliku pobedu, gde se govorilo i o gonjenju Francuza, a neoficijelne vesti prevršile su svaku meru: Napoleon je zarobljen ili mrtav, štab zarobljen, Masena opkoljen i pred predajom, Beč preotet. U Nemačkoj se te vesti šire munjevitom brzinom i pohlepno gutaju. Vojvoda Braunšvajg — Els, koga je Napoleon bio razbaštinio, sa odredom gerilaca upao je u Vestfaliju i kralja Žeroma ozbiljno uplašio. Major Šil dezertirao je iz pruske vojske sa svojim husarima i otpočeo u Nemačkoj gerilski rat. Austrijanci su uputili dva *Streifkorps*-a u Saksoniju da dignu Nemačku na ustanak. Bili su to zabrinjavajući simptomi, ali na tome je ostalo jer se Pruska, na koju su bile uprte sve oči, nije pokrenula. Na poziv da stupi u rat, pruski kralj je odgovorio austrijskom dvoru da će sačekati još jednu austrijsku pobedu, dakle, onako kako je austrijski dvor njemu odgovorio na sličan poziv posle

¹²⁷ Poljskih trupa: 15 bataljona, 15 eskadrona i 32 topa, Saksonaca 2 bataljona, 2 eskadrona i 14 topova.

bitke kod Ajlaua. Rusija nije išla dalje od pasivnog stava na Napoleonovoj strani.

Stav Pruske i Rusije bio je rešavajući u krizi koja je za Napoleona nastupila posle Asperna. Pošto se nisu micale, Napoleon je hladnokrvno mogao pripremiti novu bitku, privući gotovo sve snage,¹²⁸ ne brinući se mnogo ni za Tirol, ni za Dalmaciju, koju su Austrijanci napali po odlasku Marmona, ni za Varšavsko Veliko Vojvodstvo, a iz Francuske je dovukao 20 000 pešaka, 10 000 konjanika i 6000 ljudi za Gardu. Nije imao velike mogućnosti manevra, trebalo je preći na levu obalu sa ostrva Lobaua, koje je upravo zato zadržao u svojim rukama, ali je preduzeo vrlo brižljive mere da obezbedi iznenadan i brz prelaz na levu obalu Dunava, odjednom, velikom masom. Do Lobaua je podigao dva mosta (1 pionirski) zaštićena estakadom (ledobranima), obrazovao flotilu topovnjača¹²⁹ i spremio dovoljno pontona za nekoliko mostova koji će se podići od ostrva do leve obale. Austrijanci su bili prikupili približne snage.¹³⁰

Demonstracije za prelazak otpočeo je Napoleon 30. juna na starom mestu gde je bio prešao uoči bitke kod

¹²⁸ *Ordre de bataille* francuske vojske pred bitku kod Vagrama: Garda (Valter, 12 bataljona, 18 eskadrona, 60 topova); 2. korpus (Udino, 48, 11, 85); 3. korpus (Davu, 52, 42, 96); 4. korpus (Masena, 42, 29, 90); 9. korpus (Bernadot, 19, 20, 42); 2. bavorska divizija (Vrede, 9, 8, 36); Italijanska armija (Boarne: 5. korpus Makdonald, 6. korpus Grenje, divizija Dirit, laka konjička divizija Saik — 73, 21, 106); konjička rezerva (Besjer, —, 56, 24). Bez posade Lobaua (Renje, 7 bataljona i 113 pozicijskih topova), u svemu 255 bataljona, 205 eskadrona i 539 topova. (E. Mayerhoffer, *Österreichs Krieg mit Napoleon I, 1809*. Prilog M, str. 223 — 225); ukupno 150 000, od čega 113 000 pešaka, 27 000 konjanika i 10 000 artiljeraca (Bleibtreu, *Die grosse Armee*, II, str. 220).

¹²⁹ Detalji ÖMZ, 2/1906.

¹³⁰ Prethodnica (Nordman, 23, 20, 26); 1. korpus (Belgard, 22, 8, 80); 3. korpus (Hoencolern, 26, 6, 76); 3. korpus (Kolovrat, 22, 6, 80); 4. korpus (Rozenberg, 24, 9, 80); 5. korpus (Rojs, 12, 8, 50); 6. korpus (Klenau, 25, 16, 80); Rezervni korpus (Lihtenštajn, 17, 83, 110); Johan (20, 29, 37). U svemu 191 bataljon, 185 eskadrona i 619 topova (Meyerhoffer, str. 217) ili 153 000 (Bleibtreu, str. 222).

Asperna, zatim, kod Eslinga, dakle, oba puta frontom prema severu; 2. jula je krenuo svoju vojsku u tom pravcu, a 4. jula uveče, koristeći se oblikom ostrva i rukavca, Francuzi počinju neopaženo da prelaze za 90° udesno, frontom prema istoku, pod zaštitom žestokog nevremena. Idućeg dana u podne sva je njihova vojska na drugoj obali bez ikakve intervencije protivnika. Videvši da je zavaran, Karlo se 3. i 4. jula povukao na liniju Bizamberg — Dojč Vagram — Markgraf Nojzidel dugačkoj oko 16 km. Da bi napali Austrijance Francuzi su izvršili zahode-
nje desnim krilom ulevo što je završeno do večeri. Pre toga, Napoleon je bacio u borbu Udinoa, Makdonalda¹³¹ i Bernadota na plato Dojč Vagrama, na koji se oslanjalo austrijsko levo krilo. Napad se vrlo dobro razvijao, Austrijanci su već popuštali kada su Makdonaldovi vojnici, ne poznajući uniforme Bernadotovih Saksonaca, otvorili na njih vatru misleći da su Austrijanci, a Saksonci, verujući da su zapali između dve vatre, odstupili u panici i sobom povukli Makdonalda pa je Udino morao odstupiti sa osetnim gubicima. Igrom slučaja, Napoleonu je tog dana izmakla pobeda, već na dohvatu, koja bi zaslužno krunisala njegov tehnički i operativno besprekoran prelazak Dunava. Idućeg dana Karlo je napao desnim krilom (do Dunava), dok je levo trebalo da „agresivno” zadržava neprijatelja. Napoleon je Davua i Udinoa uputio u obuhvat levog austrijskog krila, da zauzmu plato kod Dojč Vagrama, što je bilo neophodno da se trupe nadvojvode Johana, koje su nailazile iz pravca Bratislave, ne bi spojile sa protivničkim glavnim snagama. No, glavni napad trebalo je izvršiti u centru što je stavljeno u zadatak Makdonaldu i Bernadotu, dok je Masena imao da zadržava desno austrijsko krilo. No, Bernadot je usled neuspeha odstupio prethodnog dana daleko i ogolitio levi Makdonaldov bok i desni Masenin. Usled toga, a i pod pritiskom velike nadmoćnosti, Masena se povukao i time doveo u opasnost mesta prelaska, ali ga je Napoleon, koji je jurio bojištem od kritične do kritične tačke i izlagao se najvećoj vatri, pokrenuo u protivnapad pošto mu je

¹³¹ Komandovao je svom italijanskom vojskom.

uputio u pomoć slab i dotle neaktivan Bernadotov korpus¹³². Posle žestoke borbe Masena je zaustavio i potisnuo Austrijance pred sobom. Sada se tek moglo pristupiti probouju fronta. U tu svrhu Napoleon improvizuje bateriju od 102 topa na frontu od 1400 m koja ubrzo učutkuje austrijsku artiljeriju pred sobom. Ojačan delovima Konjičke rezerve i Garde, Makdonald se probija kroz centar,¹³³ a zatim Davu i Udino zauzimaju plato. To je uticalo da se Karlo odluči. Oko 15 časova sav je austrijski front u povlačenju. Sat kasnije nailaze prve Johanove jedinice, ali se ubrzo povlače.

Gubici — u literaturi još ni do danas nisu jednodušno prihvaćeni — obostrano su bili izvanredno teški. Francuzi nisu izgubili manje od 32 000 (37 generala, među njima Lasal, najprodorniji konjanik), a Austrijanci 26 000 mrtvih i ranjenih i oko 20 000 zarobljenih.¹³⁴

Bitka kod Vagrama baca novu svetlost na Napoleonomu vojsku, njegov talenat i karakter. Strategijski ju je dobio kada je posle Asperna rešio da zadrži Lobau, suprotno mišljenju mnogih njegovih generala, a da sve raspoložive trupe dovede na Dunav. Ali, za prelaz takve prepreke kao što je Dunav, na tako uzanom odseku ograničenom ostrvom Lobau, pred armijom u najmanju ruku ravnom po broju, pa i kvalitetu, s obzirom da su najbolje francuske trupe ostale u Španiji, nije bila dovoljna samo pravilna strategijska orijentacija. Trebalo je imati dobru tehniku za prelazak a vrlo dobru taktiku u bici čija se dinamika kretala linijom koja razdvaja pobedu od poraza. Kod Austerlica je Napoleon suvereno upravljao „planskom” bitkom koja je operativno bila već dobijena; ovde se sav angažuje da bi pobedu iščupao iz ruku nenačlonjene boginje Fortune.

¹³² To nije sprečilo Bernadota da posle bitke uputi svojim Saksoncima proklamaciju u kojoj ih je bezmalo učinilo pobednicima Vagrama, pa ga je Napoleon oterao iz armije.

¹³³ Unapređen na bojištu za maršala Francuske (drugi su bili maršali Carstva).

¹³⁴ Ovde su prihvaćene cifre Bleibtreua (str. 275—278), zasnovane na posebnoj studiji tog pitanja.

Vagram nije bio Austerlic ni po rezultatu. Karlo je odstupio u redu sa preko 80 000 boraca. Kod Znojma je 11. jula došlo ponovo do teških borbi između Napoleono-vih prednjih korpusa i austrijske glavnine. Ne želeći da svoju armiju stavi još jednom na kocku, Karlo je iste večeri predložio primirje koje je potpisano idućeg dana. Napoleon ga je rado prihvatio jer bi još jedna ubitačna pobjeda sasvim oslabila njegovu strategijsku situaciju a s njom poremetila političke odnose u Evropi. Kada mu kasnije bude neko govorio prezrivo o Austrijancima, on će mu odgovoriti: „Vidi se da niste bili kod Vagrama”.

3. BEČKI (ŠENBRUNSKI) MIR

Pregovori su trajali dugo. Obe strane su povremeno pretile da će nastaviti neprijateljstva ali nijednoj nije bilo do toga. Austrija nije želela da se i dalje „žrtvuje” za Rusiju i Prusku, a ni Napoleon nije mario da u njihovu korist promeni odnos snaga. No, polagao je na to da Austrija skupo plati napad, pre svega zbog prestiža, da se pobjeda kod Vagrama, kroz uslove mira, ne oceni slabije od one kod Austerlica. Bio je voljan da se zadovolji samo abdikacijom Franca II, ali se ovaj čvrsto držao svog prestola makar izgubio teritorije.

U međuvremenu, 30. jula, oko 40 000 Britanaca se iskrvalo na ostrvo Valheren, u Holandiji, i zauzelo Vlisingen na ušću Eskoa (Šelde). Fuše, tada ministar unutrašnjih poslova i ministar policije, diže Nacionalnu gardu i poverava je Bernadotu, a i ostale njene komandante bira među Napoleonovim ličnim neprijateljima i protivnicima. Ponovo se osigurava za slučaj da se „nešto desi” u Nemačkoj. Napoleon je pohvalio Fušeovu inicijativu, ona je prikazivana svetu kao nacionalni trzaj sličan 1793. protiv strane invazije, ali se požurio da zameni Bernadota Besjerom i da rasformira parisku Nacionalnu gardu. Uostalom, Britanci su 21. septembra sami napustili nezdravo ostrvo Valheren desetkovani bolestima. Njihova zakasnela i besciljna ekspedicija izazvala je samo krizu režima, „Valherensku krizu”.

Austrija se nije mogla dugo cenkati s Napoleonom koji je držao i cedio trećinu njene teritorije. Mir je potpisan 14. oktobra: Austrija je ustupila 110 000 km² sa 3 500 000 stanovnika; Bavarska je dobila „Insku četvrt” i Salzburg; Varšavsko Veliko Vojvodstvo veći deo Galicije; Rusija manji deo Galicije; Trst, deo Kranjske, deo Koruške, Istru, Rijeku, Hrvatsku do Save anektirali su Carstvu i zajedno sa Dalmacijom obrazovaće Generalni guverman Ilirije. Austrija se obavezala da će dati 75 miliona franaka odštete, zatim da će svoje efektivne svesti na 150 000 ljudi, prekinuti veze sa Velikom Britanijom i pristupiti kontinentalnoj blokadi.

U Tirolu, inicijativom Hofera, Haspingera i Špekbahera, su borbe nastavljene sve do novembra. Vođa Hofer je uhvaćen na prevaru i 12. februara 1810. streljan u Mantovi. U Nemačkoj, Braunšvajg Els se dokopao srećno obale gde su ga prihvatili Britanci, Šil je tučen i streljan, a Austrijanci su povukli svoje *Streifkorps*-e. Sve se vlade pokoriše ali pokušaj atentata koji je 12. oktobra 1809. u Šenbrunu izvršio erfurtski student Štaps „na tiranina Evrope”, kako se izrazio, bio je jedan od mnogobrojnih znakova da se narodi neće pokoriti.

Izvori i literatura: J. W. Riedler, *Die Erstürmung des Forts von Malborghetto*, NMZ, sv. 7/1813; *Der Krieg in Finnland 1808*, ÖMZ, sv. 12/1818; *Geschichte der Kriege in Europa*, VIII, Berlin, 1837; *Andreas Hofer und das Freiheitskampf in Tyrol*, Leipzig, 1841; E. Höfler, *Der Feldzug vom Jahre 1809*, Augsburg, 1858; *Victoires...*, X, Paris, 1858; Erzherzog Karl, *Ausgewählte Schriften*, VI, Wien, 1894; *Correspondance militaire*, VI, Paris, 1895; Sasaki, *Campagne de 1809 en Allemagne et en Autriche*, I—III, izd. fr. Generalštaba, Paris, 1899—1902; A. Menge, *Die Schlacht von Aspern*, Berlin, 1900; C. Bleibtreu, *Aspern und Wagram in neuer Beleuchtung*, Wien, 1902; isti, *Die Grosse Armee*, Stuttgart, 1907; E. Meyerhoffer von Vedropolje, *Österreichs Krieg mit Napoleon I, 1809*, Wien, 1904; A. Veltze, *Das Kriegsjahr 1809 in Einzeldarstellungen*, I—IX, izd. austrijskog Kriegsarchiv-a, Wien, 1905—1909; *Die Donau-Flottillen Napoleons*, ÖMZ, 2/1906;

E. von Woinovich, *Kämpfe in der Lika, in Kroatien und Dalmatien*, Wien, 1906; J. Hirn, *Tirols Erhebung im Jahre 1809*, Innsbruck 1909; Derrégagaix, *Nos campagnes au Tyrol*, Paris, 1910; W. de Féodorowicz, *Campagne de Pologne 1809*, Paris, 1911; O. Criste, *Erzherzog Karl, I—III*, Wien i Leipzig, 1912; *Napoleons Leben*, VIII, Stuttgart, 1912; L. Madelin, *L'apogée de l'Empire*, Paris, 1945.

VI

RAT U ŠPANIJI I PORTUGALIJI 1809—1811.

U Španiji je Napoleon ostavio oko 200 000 ljudi vrlo dobrih trupa pod proverenim komandantima — Sultom, Nejom, Viktorom, Sišecom, Mortjeom — ali sasvim neuređene komandne odnose. Njegovi maršali nisu slušali kralja Žozefa koji je sa svojim načelnikom štaba (major-général), maršalom Žurdanom, pobednikom kod Vatinjija i Flerisa, pretendovao da bude generalisim, a kada su ga slušali bilo je gore. Iz surevnjivosti nisu sarađivali ni međusobno, niti su hteli da se jedni drugima potčine, čak ni po Napoleonovom naređenju. Napoleon je povećavao anarhiju svojim direktnim intervencijama, naređenjima koja, izdavana iz daleka, nisu odgovarala trenutnoj situaciji ili su bila neizvodljiva. Sjajni vojnici pod Napoleonovom čvrstom rukom, značajkom i odlučnom komandom, njegovi maršali prepušteni sami sebi i bez discipline postali su vrlo rđavi samostalni šefovi.

Operisali su, doduše, na vrlo teškom ratištu: planinski reljef, ekstremna klima, nedostatak puteva, oskudica hrane i furazi. Žozefu je u Madridu prišlo nekoliko porodica visokog plemstva, što mu je omogućilo da se okruži blistavim dvorom, ali nije bio u stanju da u zemlji organizuje svoju vlast. Trpeći hronično od novčane

oskudice — Napoleon je zadržao pravo raspolaganja sekvestriranih imanja ustanika — Žozefova vlada nije imala čime da izdržava francuske trupe, a pošto ni iz Francuske nisu dobijale ništa, morale su otimati od naroda silom što ih je sasvim demoralizovalo. Komandanti — Sebastijani, Kelerman, Sult, Dijem, Godino služili su kao primer u praksi ucenjivanja stanovništva.

Gerila, ozakonjena odlukom Centralne hunte od 28. decembra 1808, bila je za Francuze od početka do kraja najbolnija strana „španske afere”. Gerilci, hiljadama svojih odreda neprekidno napadaju furažere, konvoje, izolovana uporišta, zamarajući i slabeći trupe svakodnevnim sitnim akcijama i gubicima, primoravajući ih na odvajanje velikih efektiva za osiguranje komunikacija.¹³⁵ U istoriji španskog rata 1808—1814. gerila zasenjuje sve ostale operativne aktivnosti, kao autentična manifestacija narodnog otpora bez čega ne bi moglo biti ni „redovnih” armija, a bez ovih ni britanske investicije takvim skromnim efektivima. Upravo zbog tog neprocenjivog političkog značaja gerile, javlja se uporedo i tendencija da se gerilskim dejstvima prida preteran operativni značaj. Tamo gde se okupacija mogla sprovesti sa dovoljno snaga, kao u Asturiji, gerilski odredi nisu mogli ozbiljno ugroziti njihovu bezbednost. Mestimično su Francuzi organizovali protivgerilske odrede, negde čete *escapeteros*-a (strelaca) kao pomoćne jedinice svojih pristalica *afrancesados*-a, regrutovane među konzervativnim elementima, uplašenim od revolucije, no to je imalo samo lokalni značaj. Pošto

¹³⁵ Među gerilskim komandantima istakli su se posebno: *Havier Mina* koji je operisao u Navari, Aragoniji i na putu Pamp-lona—Saragosa; *Havier Espos* i *Mina* — u Kastiliji, Aragoniji, Navari i na putu Bajon—Burgos; *Ignasio Kueviljas*, *Huan Gomes*, *Fernandes de Kastro*, *Tapija* i *Heronimo Merino* — u Kastiliji; *Francisko Longa*, *Kampiljo*, *Huan de Arestegi* i *Gaspar Hauregi* — u Biskaji i Aragoniji; *Huan Dijas Porlier*, nazvan „El Markesito” i *Frederiko Kastanjon* u Asturiji; *Hulijan Sančes* u Leonu, itd. U 1810. godini bilo je 200 poznatih partizanskih šefova, većinom priznati od Centralne hunte. Među njima bilo je ljudi svih profesija i socijalnog porekla: pastiri, sveštenici, kaluđeri, lekari, plemići. No bilo je i drugih, poznatih samo po svojim ratnim nazivima kao *El Manko*, *El Konsinero*, *El Abuelo*.

je u francuskim i britanskim redovima bilo mnoštvo stranaca, prelazilo se s jedne na drugu stranu, a javljaju se i bande koje operišu za svoj račun. U borbi sa gerilcima od kojih su ponekad svirepo trpele, francuske trupe su se moralno srozavale. U ime odmazde su pljačkale, palile, decimirale „kriva” sela, vešale i streljale njihove stanovnike, što je u paklenom krugu povećavalo mržnju, otpor i represiju.

Posle Murovog neuspeha, britanska vlada nije bila sklona da uputi nove trupe na Iberijsko poluostrvo, ali je popustila na Velingtonovo uveravanje da će sačuvati Portugaliju sa 30 000 ljudi. Nekako u isto vreme izvršen je desant i na Valheren, pa je posle tog neuspeha ojačala struja koja se protivila svakoj intervenciji kopnenim snagama na Kontinentu. Velika Britanija raspolagala je malim efektivima a britanske ekspedicione snage su stajale mnogo, jer su dobro plaćane u gotovu i obilno snabdevane svim potrebama. Velington je dobio čvršću podršku u Londonu tek kada je njegov brat Ričard Velzli došao na čelo Forin Ofisa. No, i posle toga reklo bi se da se britanske trupe — bar sa vladinog gledišta u Londonu — nalaze na poluostrvu samo s jednom nogom. Pred francuskim ofanzivama poručivalo se Velingtonu da će mu lakše oprostiti ako se bude ukrcao prerano nego prekasno. Glavno je bilo da se raspoložive snage nisu više cepale, da je sav desantni kapacitet Britanije sasređen na Pirinejsko poluostrvo, na jednom mestu, gde se dejtvovalo do kraja.

Portugaliju je Velington organizovao kao britansku bazu. Subvencijom od 2 miliona funti njeno je namesništvo dovedeno u podređen položaj. Britanac Čarls Stjuart je uredio administraciju, ukoliko je to bilo moguće u onim društvenim odnosima gde se nije mogao isključiti ni nepotizam ni korupcija, na što se Velington često žalio, a general Berisford je organizovao vojsku uz pomoć britanskih instruktora. Septembra 1809. bilo je 42 000 Portugalaca u redovnoj vojsci, a 1810. gotovo su dostignuti predviđeni efektivni od 56 000 ljudi. Uz ovu redovnu vojsku bilo je garnizonske milicije i gerilskih odreda, a 1810. pristupilo se čak opštem pozivu (*ordenanza*).

Teže je bilo sa Špancima. Sve do 1812. oni su odbijali da svoje snage potčine Britancima uprkos obilnih subvencija u novcu i oružju. Uostalom, Centralna hunta nije imala autoriteta. Januara 1810. ustupila je svoju vlast Namesničkom savetu, u septembru Skupština (*Cortés*) kreirala je Izvršni savet koji je 1812. zamenjen novim namesništvom. Sve su ove vlade bile slabe, neodlučne, korumpirane, a malo slušane. Provincijalne hunte nisu bile efikasnije. Između vojnih šefova i civilnih vlasti nije bilo mnogo harmonije, a gerilci su radili po sopstvenom nahođenju. Centralne vlasti 1811. su dekretovale vojnu obavezu (konskripciju), ali redovna vojska nije nikad dostigla 100 000 ljudi, umesto 800 000 koliko se predviđalo. Opšti poziv (*levée en masse*), uobičajena institucija u severnim provincijama, proglašena je 17. aprila 1809. u celoj zemlji sa vrlo skromnim rezultatima.

Velington je dolazio iz Indije a pre toga je učestvovao 1794—1795. u nesretnim operacijama vojvode od Jorka u Flandriji i Holandiji. Čovek četrdesetih godina, gvozdenog zdravlja i volje, čija je bistra, plodna i precizna inteligencija bila uvek upravljena prema pozitivnim ciljevima. Bez imaginacije, ali sposoban za smele, proračunate akcije. Oholi aristokrata, gord prema potčinjenima i pun prezira prema vojnicima, Velington je duhom i koncepcijama bio čovek prethodnog veka, savršeno odgovarao profesionalnoj armiji umerenih efektivna, koja je u stilu linijske epohe vodila spor i dosadan rat iznuravanja u tesnom naslonu na uporišta. On je bio, pre svega, pešadijski komandant; konjicom se služio malo. Nikad nije gonio. Artiljerija mu je bila izvrsna ali malobrojna, a tehničkih trupa gotovo nije ni imao. Sav teret je stavljao na leđa pešadije čak i tvrđavsku vojnu pri čemu je ona trpela ogromne gubitke. I taktika njegova bila je linijska, no on ju je umeo prilagoditi ratištu i protivnicima; protiv strelaca on je svoje dvovrsne linije zaklanjao živicama, ogradama, zasekama, postavljao ih je čak i na protivnagibe, ali je uveo i rasutu vatru: svaki batalion je u tu svrhu razvijao po jednu četvu, a upotrebljavao je za to i poseban puk (*rifles*) i strane najamničke trupe, posebno obučene. Ohrabreni svojim uspesima širom Evrope, Francuzi

su skraćivali borbu strelaca da bi što pre prešli na udar kolone, čak su negde napadali bajonetom bez vatrene pripreme, u kom slučaju je hladnokrvna, dobro obučena trupa, zaštićena preprekom, imala sve izgleda na svojoj strani: na 800 zrna britanskog bataljonskog plotuna, Francuzi su odgovarali sa 80 ili 160 zrna prema tome da li je kolona bila u prostoj ili dvoguboj (uporednoj) četnoj koloni. To je bila pretežno defanzivna taktika, no ponekad je Velington napadao u klasičnom stilu linijske taktike: razvijeni stroj nastupa korakom, zaustavljajući se povremeno da bi opalió plotun. Teškoće ratišta — klima, stvor zemljišta, slaba komunikativnost — pogađali su jednako i Britance, no pošto su sve plaćali u gotovu izvlačili su sa terena mnogo više.

Sudar Velingtonove anahronističke taktike sa novim, revolucionarnim postupcima odigrao se pod posebnim uslovima španskog ratišta u kojima je kvalitet izvršnih, dobro opremljenih i naoružanih britanskih trupa došao do izražaja kao jezgro drugih, vrlo raznovrsnih snaga koje su deystvovala šire u stratejskoj, operativnoj i taktičkoj sferi. Armije obeju strana su radile za svoj račun, a u toku njihovih monotonih operacija nadiranja i povlačenja dolazilo je do mnoštva slučajnih bitaka bez rešenja. Bila je to glavna karakteristika operacija narednih godina na Iberijskom poluostrvu.

1. OPERACIJE 1809.

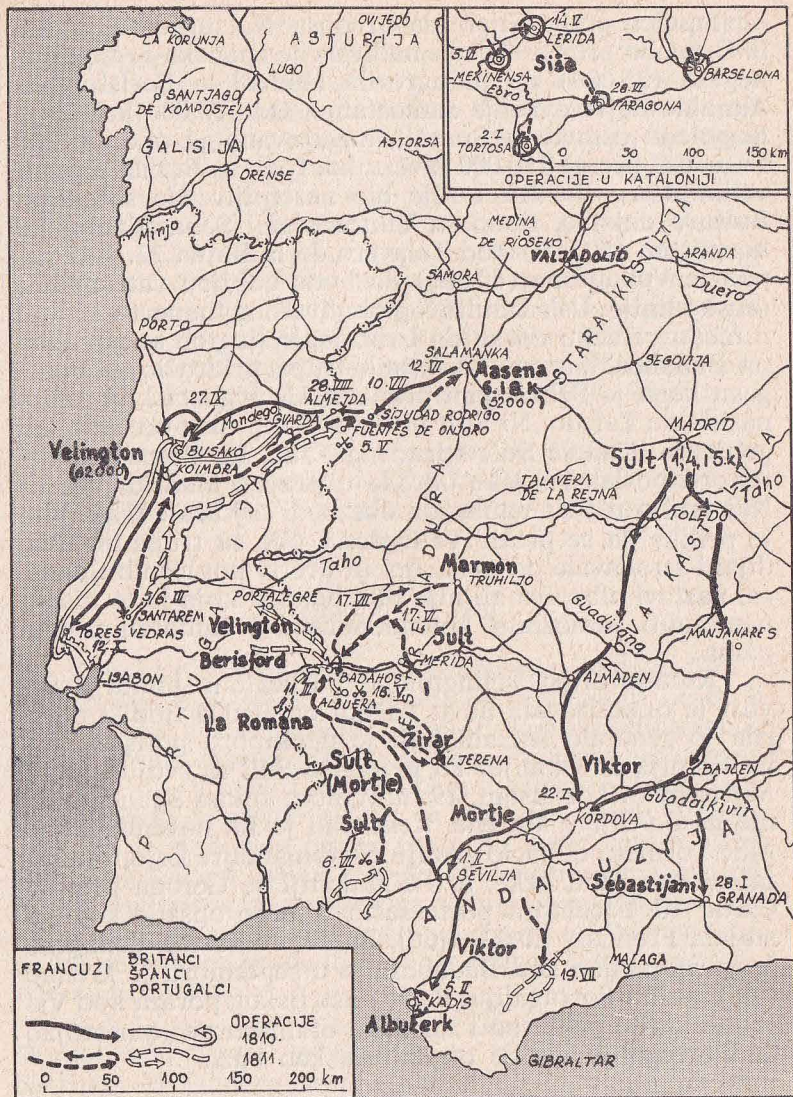
Odlazeći iz Španije januara 1809, Napoleon je uputio Sulta i Viktora u Portugaliju, gde su očekivane nove britanske trupe, prvog sa 2. i 8. korpusom (Žino) iz La Korunje, drugog sa 1. korpusom dolinom Taha od Meride prema Lisabonu, dok je divizija Lapis na donjoj Koj trebalo da između njih održava vezu. Nej je sa 6. korpusom trebalo da drži Galiciju i Asturiju a glavnina je obrazovala rezervu u Staroj i Novoj Kastiliji u slučaju da Španci nešto preduzmu iz Andaluzije, gde su formirali novu armiju. La Romana je prikupljao svoje razbijene snage kod Orensea u dolini Minja, no opasnije od ovih

regularnih španskih armija bilo je mnoštvo gerilskih odreda koji su dejstvovali u „pokorenoj” Španiji između Taha i Pirineja. U Lisabonu Britanci su imali 10 000 vojnika pod Kredokom.

Sult je krenuo sa 23 000 ljudi početkom februara iz Santjaga de Kampostelja. Naišavši na donjem Minju na jači otpor, koji nije mogao savladati zbog nedostatka mostovskog trena, pošao je uzvodno do Orensea, gde je prešao na drugu obalu i tu se zadržao 14 dana radi odmora. Između Minja i Duera (port. Duoro) savladao je otpor La Romane i gerilaca, 29. marta zauzeo na juriš Porto, branjen milicijama, pa se tu sredio za duži boravak i pokušao — što dobro ilustruje stanje duhova u višem francuskom komandovanju — da se iza Napoleono-vih leđa proglasi portugalskim kraljem. To stvara nezadovoljstvo u njegovoj armiji, čak i izdajnike koji se povezuju sa Britancima.

U međuvremenu, 26. aprila, Velington se po drugi put iskrcao sa nekih 20 000 ljudi i odmah pristupio organizaciji portugalske vojske. Zatim je krenuo protiv Sulata sa oko 25 000 ljudi dok je odred od 20 000 kod Abrantesa trebalo da zadržava Viktora. Ugrožen Velingtonovim manevrom, Sult naglo napušta Porto 12. maja a 23. maja stiže u Lugo bez topova i vozova, pa se povlači na odmor u Samoru gde je ujedno zatvarao pravac od Sijudad Rodriga. Za to vreme Viktor (20 000) je potisnuo Kuestu na drugu obalu Gvadajane, tukao ga je 28. marta kod Medeljina, privukao Lapisa, ali kod Alkantare nisu uspeli da pređu Taha i da uđu u Portugaliju.

Pošto je odbacio Sulata, Velington se okrenuo protiv Viktora računajući na saradnju Španaca, ali je hunta u Sevilji odbila da svoje snage stavi pod njegovu komandu i da mu za bazu ustupi Kadis. Ipak, posle dugih pregovora priključila mu se armija Kueste (40 000). Pred tim snagama Viktor (30 000) se povukao iz Truhilja dolinom Taha prema pojačanjima koja je dovodio Sebastijani (4. korpus) iz Madrida. Računalo se i na Mortjea (5. korpus), ali njega je Napoleon zajedno s Nejom stavio pod komandu Sulata sa zadatkom da preseku Velingtonovu

Sk. 46 — Operacije u Španiji i Portugaliji 1810—11.

odstupnicu preko Sijere da Gredosa. Na suprotnoj strani iz Granade prema Toledu nadirala je španska armija Venegasa (25 000) da bi ugrozila Madrid, a Berisford iz Almejde dejstvovao je samostalno. Od 193 000 koliko je Napoleon ostavio u Španiji, angažovano je oko 120 000 Francuza prema 150 000 saveznika. Ipak su Francuzi imali velike šanse da Žozef nije bio nestrpljiv. Ne sačekavši Sultovo dejstvo, samo sa Viktorovim i Sebastijanijevim korpusom (50 000) kod Talavere de la Rejna 27. jula napao je Velingtona (60 000) da bude odbijen vatrom britanske linije. Usled Sultovog obuhvatnog manevra koji je u međuvremenu došao do izražaja, Velington se povukao na Badahos,¹³⁶ a deo Kuestinih trupa pridružio se Venegasu koga je Sebastijani potukao 11. avgusta kod Almonasida de Toledo. Ni Sult ni Sebastijani nisu preduzimali gonjenje. Kad je Sult stigao na Taho, La Romana i Berisford poslali su jake odrede u pravcu Madrida, pa se Nej vratio u Salamanku da obezbedi taj kraj. Ipak, bilo je prilike da se protiv Velingtona, čije su trupe na Gvadijani stradavale od malarije, ili protiv potučenih Španaca, nastavi ofanziva ali nije bilo ličnosti koja je to mogla nametnuti nesložnim komandantima i zamorenim trupama.

Nezadovoljna Velingtonom i Kuestom, hunta u Sevilji je organizovala novu vojsku od 50 000 ljudi i poverila je generalu Arisahi koji je u oktobru potisnuo Sebastijanija na Okanjü. Tu je naišao Sult sa svojim (2.) i Mortjeovim korpusom, 19. novembra tukao Španca i gonio ga do Sijere Morene. Kelerman je 28. novembra kod Albe Tormesa odbacio armiju Estremandure kojom je komandovao Albukerke, a u Kataloniji se Gerona predala Ožrou 10. decembra posle šestomesečne opsade koja je stajala Francuze 20 000 ljudi. Za sve to vreme Velington je mirno stajao kod Badahosa, a u septembru je krenuo čak u južnu Portugaliju. Posle austrijskog poraza kod Vagrama on je očekivao francusku ofanzivu pa je nastojao da Portugaliju čvršće organizuje kao bazu.

¹³⁶ Bitka kod Talavere odjeknula je u Britaniji kao velika pobeda pa je tada Arturu Velzliju podarena titula lorda Velingtona.

Napoleon je zaista imao nameru da sam povede ofanzivu u Španiji — posle Vagrama poslao je tamo 140 000 ljudi, ali je zadržan u Parizu poslovima oko razvoda sa Žozefinom i pregovorima s bečkim dvorom koji su doveli do njegovog drugog braka, sa nadvojvotkinjom Marijom Lujzom. Propustio je tako poslednju priliku da lično interveniše na Iberijskom poluostrvu. Mora se pretpostaviti da bi mu u najmanju ruku uspelo da primora Velingtona na evakuaciju, posle čega, s obzirom na prilike u Londonu i na tamošnja shvatanja o desantima, nastala posle neuspeha kod Valherena, Britanci ne bi sigurno, za duže vreme, intervenisali na Kontinentu. Posle odlaska Britanaca bilo bi izgleda da se razumnom politikom, pre svega dovođenjem na presto Fernanda VII, likvidira i španska rak-rana.

Januara 1809. godine Francuzi su imali u Španiji 325 000 vojnika, u oktobru 227 000, od čega u bolnicama 46 000. Oko 40 000 je u toku godine upućeno u Nemačku.¹³⁷

2. OPERACIJE 1810.

Napoleon je nameravao da preduzme ofanzivu protiv Velingtona, a Žozef se opredelio za Andaluziju ne bi li tamo slomio glavno žarište otpora. Prva alternativa imala je više opravdanja — u Portugaliji je trenutno bio opasniji protivnik, ali bi uspešne operacije protiv Andaluzije stvorile vrlo povoljne uslove za ofanzivu protiv Velingtona, pa je Napoleon pustio bratu na volju, možda zaveden i bogatstvom zaliha koje su se tamo mogle zahvatiti. Ali se nije odrekao ofanzive na Velingtona. Odložio ju je za proleće i poverio je Maseni, sada knezu od Eslinga, koji će krenuti desnom obalom Taha dok će Sult iz Andaluzije nadirati levom.

Sult je januara prešao Taha i Gvadijanu i krenuo na Gvadalkivir. Viktor je 22. januara zauzeo Kordovu, Sebastijani 28. januara Granadu, Mortje 1. februara Sevilju.

¹³⁷ K. Bleibtreu, ÖMZ, sv. 4/1898.

Hunta se povukla u Kadis, kuda je krenuo i Sult, ali je stigao tamo tek 5. februara, 12 časova pošto se Albukerke zatvorio u gradu. Francuzi su se predugo zadržavali u Sevilji.¹³⁸ Kadis se nalazi na ostrvu Leon, mogao se slobodno snabdevati morskim putem, pa je uspešno izdržao opsadu od 2 i 1/2 godine. Andaluzija je vezala tri francuska korpusa čije su veze sa Madridom i ostalim provincijama gerilci prekidali nedeljama i mesecima. Ofanzivu protiv Velingtona povešće Masena sam.¹³⁹

Masena je raspolagao sa 130 000 ljudi, ali pošto je ponovo morao okupirati Asturiju i čvrsto držati Navaru, Biskaju i Staru Kastiliju, ostalo mu je za ofanzivu svega 52 000.¹⁴⁰ Nije imao ni magacine ni transportne kolone. Zbog toga je krenuo u junu, posle žetve, sa 6. i 8. korpusom iz Salamanke za Sijudad Rodrigo koji je zauzeo 10. jula. Almejda, najjača tvrđava Portugalije, koju je branio britanski general Koks sa 1000 linijskih trupa i 4000 milicije, zauzeta je 28. avgusta. Dotle je Velington sa glavnom stajao pasivno kod Gvarde i iza Almejde, a na glas o padu Almejda povukao se na jak položaj kod Busaka gde je prikupio 59 000 pešaka (od čega 32 000 Portugalaca) i 3000 konjanika. Tu ga je Masena napao 27. septembra ali nije mogao savladati upornu odbranu saveznika. Kao kod Talavere, Velington se zadovoljio da vatrom odbije napad Francuza. Izgubivši ovde 4500 ljudi, uz to i poverenje svojih potčinjenih generala, Masena je krenuo udesno da obiđe planinu na šta se Velington povukao na utvrđen položaj Tores Vedras kod Lisabona. Očigledno, napad na Busako je bio izlišan kada se položaj mogao običi pa je sa svih strana Masena optužen da je besciljno žrtvovao toliko ljudi.¹⁴¹ Pred Tores Vedras stigao je Masena 12. oktobra, posle nekoliko bojeva na predterenu, ali, brojno slabiji od saveznika, nije se usudio da napadne položaj. Tu je ostao šest nedelja „blokirajući” Velingtona

¹³⁸ *Victoires...*, X, 409.

¹³⁹ U toku 1810. god. između aprila i decembra, Napoleon je u tri maha bio spreman da ode u Španiju, ali je konačno odustao.

¹⁴⁰ *Ordre de Bataille kod Victoires...*, X, 483, ali ovde nisu uračunati gubici do zauzeća Almejde.

¹⁴¹ To se čuje i na britanskoj strani (v. W. Napier, str. 58).

kako je govorio, ali dok su se njegove trupe topile — spale su na 35 000 — Wellington je postepeno prikupio preko 80 000 ljudi ne računajući miliciju,¹⁴² Ne mogavši da snabdeva svoje trupe pod uslovom tesnog dodira i napetosti, Masena se povukao nešto unazad, na Santarem gde je zauzeo zimske kvartire i zatražio od Pariza da se u Portugaliju upute sve raspoložive snage (iz Francuske) kako bi se Britanci bacili u more, što je Napoleon odbio i za neuspeh operacije bacio krivicu na Masenu. U to vreme, krajem 1810, s obzirom na zategnutost odnosa s Rusijom, zaista nije mogao da Masenu pojača nikakvim drugim trupama osim onim koje je imao u Španiji. Neki su Wellingtona nazvali modernim Fabijem Kunktatorom, drugi su mu prebacivali malodušnost što nije prešao u napad sa tolikom nadmoćnošću, ali se mora priznati da je vreme radilo za njega. Strategija kojom je nadigrao pobednika kod Ciriha oduševila je mnoge posmatrače u Evropi. Generalštabovi su se takođe zanosili *metodom Velington*, naročito u Rusiji.

U Kataloniji, Barcelona je zauzeta u januaru. Iz Aragonije Siše je krenuo na Valenciju, jednovremeno kada je Sult pošao na Andaluziju, ali ga je Napoleon vratio da ovlada tvrđavama na Ebru. Dok je Makdonald vršio pritisak na Kataloniju sa 30 000 ljudi, Siše je zauzeo Leridu 14. maja, Mekinensu 3. juna a Tortosu 2. januara 1811.

Krajem 1810. godine Francuzi su imali 362 000 vojnika u Španiji, od čega 49 000 u bolnicama.¹⁴³

3. OPERACIJE 1811.

Masena je kod Santarema proveo vrlo tešku zimu. Iz pozadine nije stizalo ništa, a iz okoline je veoma brzo sve iscrpeno. Glad i bolesti odnosile su ljude i stoku pa je bilo neophodno približiti se nekom rejonu gde se na terenu moglo još nešto naći. Napoleon ga je hrabrio da istraje pred Lisabonom dok ne stignu pojačanja. Računao

¹⁴² Britanaca 36 000, Portugalaca 35 000, Španaca generala Romane 10 000; milicije je bilo oko 13 000 ljudi.

¹⁴³ K. Bleibtreu, ÖMZ, sv. 4/1898.

je, pre svega, na sadejstvo Sulta iz Andaluzije, koje je mnogo zakasnilo, ne samo zbog toga što je bio zadržan u Andaluziji otporom Španaca već i zbog nedostatka veze i koordinacije. Sult je početkom januara krenuo sa 20 000 ljudi (korpus Mortje) iz Kordove i Sevilje na Badahos koji je zauzeo tek 11. marta, pošto je prethodno tukao La Romanu. Masena nije sačekao ovaj uspeh. Noću 5/6. marta otpočeo je povlačenje na r. Mondero, no usled britanskog desanta na desnu obalu Mondega (8. marta), skrenuo je na istok pod pritiskom Britanaca. Kod Fuentes de Onjora došlo je 5. maja do bitke, koju obe strane smatraju svojom pobedom, ali koja u stvari nije ni u čemu izmenila situaciju, pa se Masena povukao na Salamanku. U toku povlačenja dolazilo je do oštrih nesuglasica između Masene i njegovih potčinjenih komandanata korpusa, naročito između njega i Neja što je još više komplikovalo francusko povlačenje iz Portugalije.

Sult nije mogao nastaviti sam za Lisabon. On je ostavio Mortjea sa delom snaga u Badahosu i vratio se u Andaluziju gde je Viktor bio zapao u tešku situaciju. Pritisnut od Berisforda, Mortjeov korpus (sada Žirar) krajem aprila se povukao na Ljerenu. Vrativši se iz Andaluzije Sult je sa Žirarom napao Berisforda kod Albuere 16. maja, bezuspešno, pa se povukao na Ljerenu.

U međuvremenu je Masenu smenio Marmon da zajedno sa Sultom krene na Lisabon. Kod Meride i Truhilja sredinom juna skupila su oba maršala 60 000 — 70 000 ljudi i krenuli na Badahos. Da bi izbegao bitku, Velington je 17. juna digao opsadu grada i povukao se u Portalegre, dok su se Španci iz njegovog sastava prebacili u Kadis. Pružala se sada dobra prilika da se Velington tuče ujedinjenim snagama, ali maršali nisu bili voljni da se izlože riziku bitke. Sult, koji se inače nije mogao dugo slagati sa svojim kolegama, želeo je da se vrati u Sevilju da je brani od ustanika, a Marmon nije mogao ostati sam u Estremaduri sa 30 000 ljudi izložen jačim Velingtonovim snagama. Maršali su se razišli vrlo nezadovoljni jedan drugim.

U Kataloniji Siše je 28. juna uzeo na juriš Taragonu gde su Francuzi nemilosrdno masakrirali ljude, žene i

decu. U njihove ruke pao je veliki plen — pored ostalog 384 topa sa 40 000 metaka. Oduševljen uspehom, Napoleon je unapredio Sišea za maršala. On će mu se odužiti zauzećem Valencije koja se predala 10. januara 1812. sa 18 200 ljudi, 22 generala, 21 zastavom i 390 topova.

Ovaj veliki uspeh ni u čemu nije popravio situaciju Francuza u Španiji. Napoleonov pohod na Rusiju, koji sada nailazi, rasplamsaće još više otpor španskog naroda i osmeliti Britance.

Izvori i literatura: Der Feldzug des spanischen Generals Blake im Jahre 1811 (od anonimnog španskog oficira), ÖMZ, sv. 7/1818; A. Weingarten, Der Krieg in Spanien und Portugal 1809—1810, ÖMZ, sv. 10 i 11/1819; sv. 5 — 12/1820; Mémoires du maréchal Suchet, I, Paris, 1834; Victoires . . . , X i XI Paris, 1858. i 1864; K. Bleibtreu, Marschall Soult und die spanischen Feldzüge, ÖMZ, sv. 4/1898; W. Napier, English Battles and Sieges in the Peninsula, London, izd. od 1910; L. Guedalla, The Duke, London, 1931; Th. Lücke, Wellington der eiserne Herzog, Berlin, 1938; L. Madelin, La crise de l'Empire, Paris, 1945; R. Aldington, Wellington, London, 1946; J. Lucas — Dubreton, Napoléon devant l'Espagne, Paris, 1946; S. G. P. Ward, Wellington's Headquarters, Oxford, 1957.